

MAGYAR OLVASÁSKULTÚRA

HATÁRON INNEN ÉS TÚL

MC
115.736

HUNGARI
EXTRA
HUNGARIAM

Gereben Ferenc – Lőrincz Judit –
Nagy Attila – Vidra Szabó Ferenc

MAGYAR OLVASÁSKULTÚRA HATÁRON INNEN ÉS TÚL

Országos Széchényi Könyvtár

KÖZÉP-EURÓPA
INTÉZET

HUNGARI EXTRA HUNGARIAM

– 2 –

A tanulmányok alapjául szolgáló kérdőíves felmérések
az Országos Középtávú Kutatási és Fejlesztési Terv
társadalomtudományi
(OKKFT Ts-5/2)
programjának támogatásával készültek.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

**Gereben Ferenc – Lőrincz Judit –
Nagy Attila – Vidra Szabó Ferenc**

**MAGYAR
OLVASÁSKULTÚRA
HATÁRON INNEN ÉS TÚL**

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

**KÖZÉP-EURÓPA
INTÉZET**

**KÖZÉP-EURÓPA INTÉZET
BUDAPEST / 1993**

64.864

Lektorálta:
Kósa László

Számítógépes elemzések:

Bolváry Endre
Bolváry Regina
Zeöld László

Olvasószerkesztő:
Arnóth Károly

ISBN 963 8105 14 3
ISSN 1216-853X

HC115.736

1994

Kiadja a Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézete

Felelős kiadó: Kiss Gy. Csaba igazgató

Borítóterv: Pajor Ildikó

Technikai szerkesztő: Fejős László

Készült a Nádasy Kft balatonalmádi nyomdájában

1500 példányban

Felelős vezető: Nádasy Imre

Tartalomjegyzék

Előszó	7
Gereben Ferenc:	
ÉRTÉKREND, IDENTITÁSTUDAT, OLVASÁS	
(Felmérés három ország felnőttkorú magyarsága körében)	9
Előzmények	9
A felmérésről	11
A minta összetétele	13
Néhány szociológiai jellemző	15
Érték- és életszemlélet	17
– Nevelési értékelvek	17
– Vallásosság	22
– "Van-e valami, amire Ön különösen büszke?"	26
Nemzeti önszemlélet, nemzeti jövőkép	28
Nyelvhasználat	38
A szabadidős művelődési tevékenységek	40
Rádióhallgatás, televíziózás	41
A sajtótermékek olvasása	45
Könyvolvasás gyakorisága	50
Miket és kiket olvasnak?	51
– Kedvelt olvasmányfajták	52
– Az utóbbi idők olvasmányai	56
– Olvasmányszerkezet	60
"Kedvencek" és ízléstípusok	64
Az olvasmányok beszerzése	71

Nagy Attila:

OLVASÁSI KULTÚRA ÉS NEMZETI AZONOSSÁGTUDAT (Középiskolások hármastükörben)

Kiket kérdeztünk?	75
Folytonosság vagy megszakítottság?	78
– Szabadidő	78
– Értékek	80
– Versek	81
Olvasási szokások	87
– Indítékok és példák	87
– Gyakoriság és beszerzés	91
– Olvasmányszerkezet és ízlés	94
A nemzeti azonosságtudat pillérei	102

Vidra Szabó Ferenc:

"MOST VANSZÜKSÉG JÓ TANÁROKRA...!"	123
Szociológiai jellemzők	123
Pályamotivációk, pedagógiai értékek	127
Gyermekkor, nyelvhasználat	139

Lőrincz Judit:

A BENNÜNK ÉLŐ KÖNYVEK	149
A gyerekkori olvasmányok elkísérnek?	149
Mit olvastak 1990-91 fordulóján a pedagógusjelöltek?	153
– A múlt példa	154
– Kortársai vagyunk-e magunknak?	155
– Olvasmányszerkezet	156

Angol nyelvű összefoglaló – Summary	165
-------------------------------------	-----

Előszó

1991 májusában és júniusában 1100 db kérdőív kitöltésével felmérést végeztünk Székelyföld, Csallóköz és kontrollként Magyarország egy-egy meghatározott körzetében, hogy az olvasási szokások tükrében vizsgálat tárgyává tehessük a nemzeti kultúrához való kötődés, a nemzeti azonosságtudat aktuális állapotát az adott terepeken.

Helyszíneink voltak Romániában: Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc), Zetelaka (Zetea), Zeteváralja (Sub Ceta-te/Harghita); Szlovákiában: Dunaszerdahely (Dunajská Streda), Nyárasd (Topolníky), Kisudvarnok (Malé Dvorníky), Nyitra (Nitra); Magyarországon: Hatvan, Hort, Rózsaszentmárton és Jászberény.

Alapvetően három réteg vizsgálatára vállalkoztunk: felnőtt lakosság, leendő pedagógusok (tanítóképzős hallgatók) és középiskolások.

A sajtó- és könyvolvasási szokásokon kívül vizsgáltuk a művelődési, könyvbeszerzési szokásokat is, valamint a nyelvhasználat, a nemzeti identitástudat kérdését és az értékrendet.

Erőnket és pénzügyi lehetőségeinket meghaladó feladat lett volna a helyzet globális feltárására törekednünk. Ezért választásunk most a szigetszerűen, egy tömbben élők vizsgálatára esett, tudván tudva, hogy a szórványban, az adott településen belül is a kisebbséghez tartozók helyzete sokkal nehezebb.

A felmérés ötlete a romániai változások után, 1990 tavaszán merült fel először az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ Olvasószolgálati Kutató osztályán. Pályázatunk elfogadását követően, 1991. április 29-én léptük át a határt Biharkeresztesnél.

Minden helyszínen magunk is dolgoztunk, de az adatfelvételt jelentős részét helybéli könyvtáros, pedagógus kollégák végezték. Segítségükért, illetve a szervezési feladatokat vállaló *Barabás Béla, Hodossy Dezső, Kocsis István, László Béla, Lukács István és Tőkés Zsolt* munkájáért nem múló hálával tartozunk.

Ezúton is köszönetet mondunk a kutatás anyagi fedezetét nagyvonalúan megteremtő *Juhász Gyula* akadémikusnak, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójának, a magyarságkutatási program vezetőjének és *Diószegi László* programiroda-vezetőnek.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Gereben Ferenc:

ÉRTÉKREND, IDENTITÁSTUDAT, OLVASÁS

**(Felmérés három ország felnőttkorú
magyarsága körében)**

"... A könyvek olvasásából azt nyerheti az ember, hogy soha nem találhatja az embert ismeretlen szerencsétlenség, akinek immár mását nem olvasta volna és nem tébolyodik meg annyira, mint az, kinek elméjében soha az nem volt, hanem szokatlan hozzá és készületlen."

(Zrínyi Miklós)

*"S mégis, magyarnak számkivetve,
lelkem sikoltva megriad -
édes Hazám, fogadj szívedbe,
hadd legyek hűséges fiad!"*

(József Attila)

Előzmények

A határon túli magyarság olvasáskultúrájával - a nemzeti könyvtár olvasásszociológiai műhelyében - a nyolcvanas évek első felében kezdtünk el foglalkozni, amikor is (Mezey László Miklós hathatós közreműködésével) szemlézett formában összegyűjtöttük azokat a hatvanas évek dereka és 1982 között megjelent közleményeket, amelyek kisebb-nagyobb olvasásszociológiai felmérések, szociografikus megfigyelések, könyv-

társtatisztikai összeállítások stb. formájában információval szolgáltak a Kárpát-medencében és a nagyvilágban élő magyarok olvasás- és könyvkultúrájának helyzetéről.* A felmérések nem azonos szempontok szerint és általában szűk körben (egy-egy iskolában, településen, munkahelyen stb.) vizsgáldtak, mégis alkalmasak voltak bizonyos összegző tapasztalatok, jól kirajzolódó - a hazaihoz hasonló vagy attól éppelűtő - tendenciák leírására.** Ez a rajzolat azonban, főleg az összehasonlíthatóság korlátai miatt, meglehetősen homályos és hozzávetőleges lehetett csak. Vártuk az időt, amikor azonos kérdőívvel, azonos szempontok szerint végezhetünk felmérést különböző országok magyar nemzetiségű polgárai körében, összehasonlítva a különböző történelmi hagyományokkal, politikai feltételekkel rendelkező régiók kultúráját.

A regionális kultúrák létezéséről már akkor markáns képet kaptunk, amikor - még Magyarország határain belül - a nyugati és a keleti országrész olvasási szokásainak és értékrendjének jellegzetes különbségeit vettük számba.***

Jól ismert az a tény, hogy különböző népek olvasói és műbefogadói arculata - más-más nyelvű, hagyományú, történelmi adottságú kultúrákhoz tartozván - jelentősen eltérhet egymástól.****

* A határon túli magyarság olvasáskultúrája. Összeállítás olvasásvizsgálati és művelődésszatisztikai felmérések eredményeiből. Szerk.: Gereben Ferenc. OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Bp., 1985.

** Fekete Gyula: Előszó. In: A határon túli magyarság olvasáskultúrája. I.m. 5-8.p.; Gereben Ferenc: Magyar olvasáskultúra - határon innen és túl. In: Magyar könyvtárosok II. tudományostalálkozója, Budapest, 1985. augusztus 26-27. OSZK. Bp., 1989. 195-201.p.

*** Gereben Ferenc - Nagy Attila: Adalékok Magyarország olvasás- és értéktérképéhez = Jelkép, 1991/3-4.sz.; valamint ugyanezen szerzőktől: Regionális kultúrák? = Vasi Szemle, 1992/4.sz.

**** Ld. erről többek között: Józsa Péter - Jacques Leenhardt: Két főváros - két regény - két értékvilág. Gondolat, Bp., 1981; Lőrincz Judit - Pertti Vakkari: Távoli rokonok - közeli barátok. Magyarok és finnek az olvasásszociológia tükrében. OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Bp., 1991.; Leena Kirstinä - Lőrincz Judit: Magyarok és finnek a fikció világában. OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Bp., 1992.

A jelenleg előttünk álló és megválaszolandó kérdés az, hogy a különböző országokban élő, de azonos nyelvet beszélő és közös kulturális tradíciókkal (is) rendelkező társadalmi alakulatok a kulturális-értékrendi összetartozásnak és elkülönülésnek jegyeit milyen arányban és milyen módon vegyítik.

A felmérésről

Az alkalom, amire régóta vártunk, végül - a kelet-közép-európai történelem váratlan nagy fordulatai (és a TS-5/2 kutatási program) jóvoltából - *1991 tavaszán* jött el, amikor is a helybéli pedagógus és könyvtáros kollégák segítségével közel azonos időben (1991 áprilisától júniusig) három ország magyar anyanyelvű felnőtt lakosaival sikerült kitöltetnünk ugyanazt a kérdővet*.

Elvi megfontolásból és praktikus okokból egyaránt úgy döntöttünk, hogy felmérésünket - az ilyen természetű vizsgálódások sorában elsőként - olyan vidékeken végezzük el, ahol a magyar etnikum *túlnyomó többségben* él. Így esett a válsztásunk a szlovákiai *Csallóközre* és Erdély *Székelyek lakta vidékére*. Természetesen tisztában kell lennünk azzal, hogy ami a magyar nyelvhasználatot, az anyanyelvű iskoláztatást és olvasáskultúrát illeti, a most vizsgált régiók teljesítménye potenciálisan jobb, mint a szórványban élő magyarságé: ez utóbbi közeg viselkedése későbbi kutatások tárgya lehet.

Anyagi kereteink is behatárolták megismerési vágyainkat: viszonylag szerény méretű mintákkal dolgoztunk, országonként mintegy *másfélszáz* fővel, illetve családdal.

* Külön köszönet illeti Kocsis István, Fazakas Zsigmondné (Hatvan); Hodossy Dezső, Horváth Ágnes (Dunaszerdahely); valamint Tókécs Zsolt (Székelyudvarhely) kollégákat az egyes helyszínen folytatott felmérési munkálatok megszervezéséért és összefogásáért. Itt mondunk köszönetet továbbá Bedő Kata, Havas Katalin, Jauernik Vera és Péch Zoltán kollégáknak a speciális adatfeldolgozási munkálatok elvégzéséért.

Mindhárom vizsgálati terepünk központja egy (túlnyomóan magyar népességű) 20-30 ezer lakosú *kisváros* volt: Hatvan, Dunaszerdahely (Dunajská Streda) és Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc) mintegy 100-100 megkérdezettel, és környékén két-két, egy kisebb (általában néhány száz fős) és egy nagyobb (általában két-háromezer lakosú) *falu** országunként kb. 50 kérdezettel.

Bár - magyarországi reprezentatív felmérési tapasztalatok szerint - az olvasási aktivitás településtípusokat illető átlagértéke a kisváros és a nagyközség "között" található, természetesen nem állíthatjuk, hogy felmérési eredményeink reprezentatívak. Ugyanakkor – amennyire csak lehetett – *jellemző* kép kialakítására törekedtünk, s ezért a vizsgálati helyszínként szereplő városok minden jellegzetes városrészeiben (centrum, családi házas, blokkházas övezetek stb.) kijelöltünk egy-egy utcát, ahol véletlenszerűen kiválasztott (földszintes utcában minden ötödik házban, blokkházban pedig mindegyik ház első emeletének 1.sz. lakásában lakó) családokat kerestek fel kérdezőbiztosaink. A községekben is törekedtünk a falu központjának, valamint az "alvég" és a "felvég" megkérdezésére egyaránt. Reprezentativitásról már csak azért sem lehet beszélni, mert a kérdés során az aktív (általában középkorú) családtagokat preferáltuk: az egyik családban a férfi családfőt, a másikban a feleséget választva kérdeztünk. Volt néhány különösen fontosnak tartott kérdés, amelyet a felkeresett család *minden 7 éven felüli* tagjára vonatkozóan feltettünk, e kérdések esetében az egyébként 460 fős minta 1420 főre duzzadt.

* Hatvan környékén: *Rózsaszentmárton* és *Hort*; a Csallóközben: *Kisudvarnok* (Malé Dvorníky) és *Nyárad* (Topolníky); Székelyföldön: *Zetevárnya* (Sub Cetate/Harghita) és *Zetelaka* (Zetea).

A minta összetétele

A három régióban (Hatvan és környéke, Dunaszerdahely és környéke, Székelyudvarhely és környéke) a *férfiak és nők* aránya (a férfiak nagyon kis fölényével) közel azonos volt: a férfiak mindhárom esetben a megkérdezettek 50-52 %-át tették ki.

Életkor tekintetében a csallóközi és székelyföldi megkérdezettek nagyon erős hasonlóságot mutatnak (ld. 1.sz.táblázat); a magyarországi interjúalanyok viszont valamivel idősebbnek mutatkoztak az előző két mintacsoportnál (ld. a 31-40 és a 60 év feletti korcsoportok százalékarányait).

1. sz. táblázat. A kérdezettek életkor-csoportok szerinti százalékos megoszlása

Életkor-csoportok	Hatvan és környéke	Dunaszerdahely és környéke	Székelyudvarhely és környéke
30 év alatt	18,5	17,2	16,5
31-40 év	30,4	48,4	47,5
41-50 év	25,2	23,8	21,5
51-60 év	11,3	8,6	10,1
60 év felett	14,6	2,0	4,4
Összesen	100,0	100,0	100,0
N=460	N=151	N=151	N=158

A három csoport *iskolai végzettség* tekintetében meglehetősen kiegyensúlyozott arányokat mutat. (Ld. 2. sz. táblázat.)

Legkvalifikáltabbnak - a 8 osztálynál alacsonyabb végzettségi fokozat legalacsonyabb, s a diplomások legmagasabb arányával - a csallóközi kérdezettek mutatkoztak. Az érettségizettek a székelyföldi kérdezettek között érték el a legmagasabb százalékszámot - a magyarországiak tehát valamivel kevésbé iskolázottak a másik két csoportnál.

2. sz. táblázat. A kérdezettek iskolai végzettség szerinti százalékos megoszlása

Iskolai végzettség	Hatvan és környéke	Duna-szerdahely és környéke	Székelyudvarhely és környéke
0-7 osztály	5,3	-	4,4
8 osztály	13,9	12,6	11,4
8 osztály és szakmunk.biz.	27,2	27,2	24,1
Középiskola	37,0	36,4	43,0
Főiskola, egyetem	16,6	23,8	17,1
Összesen	100,0	100,0	100,0
N=460	N=151	N=151	N=158

Csallóköz mutatkozik a legkvalifikáltabb vizsgálati helyszínnek a *munkamegosztásban betöltött hely* szerinti megoszlás adatai szerint is (ld. 3.sz. táblázat): itt a legtöbb a szellemi dolgozó (főleg értelmiségi) a három vizsgálati terep megkérdezettjei közül.

A szakmunkások aránya a Székelyföldön a legnagyobb; magyarországi helyszínünk pedig a nyugdíjasok arányszámában vezet. Az eltérések sehol se túl nagyok, de nem is elenyészőek: elegendőek arra, hogy a csallóköziektől valamivel magasabb kulturális teljesítményeket várjunk.

Végül meg kell említenünk, hogy a magyarországi regionális minta - ha iskolázottság, képzettség tekintetében el is marad valamelyest a két határon túli régiótól - a magyar országos képzettségi átlagot azért jelentősen meghaladja*, márcsak

* Pl. a legalább középiskolát végzettek aránya országosan nem éri el a 30%-ot, a mi Hatvanban és környékén megkérdezett mintacsoportunknak viszont 54%-a rendelkezett érettségivel vagy diplomával. (V.ö.: Gereben Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség c. országos reprezentatív vizsgálat minta-leírását. Kézirat)

azért is, mert a kérdezés során mellőztük a kevésbé kvalifikált idősebb korosztályokat és a középkorúakra koncentráltunk. Ennek eredményeképpen pl. az olvasóknak a reálisnál magasabb arányára számíthatunk.

3. sz. táblázat. A kérdezettek foglalkozás szerinti százalékos megoszlása

Foglalkozás	Hatvan és környéke	Duna-szerdahely és környéke	Székelyudvarhely és környéke
Értelmiség	15,9	24,5	15,8
Középszintű szakember	15,2	19,9	15,2
Egyéb szellemi	7,3	11,3	8,9
Szakt munkás	29,2	22,5	35,4
Betanított- és segéd munkás	10,6	9,3	12,7
Mezőgazdasági fizikai dolgozó	-	4,6	4,4
Nyugdíjas	15,2	2,6	4,4
Háztartásbeli	6,6	7,3	3,2
Összesen	100,0	100,0	100,0
N=460	N=151	N=151	N=158

Néhány szociológiai jellemző

A véletlenszerűen felkeresett családok között – mindhárom vizsgálati terepen – a *kétgenerációs kiscsalád* (szülők + gyerek[ek]) volt a domináns családtípus. A magyarországi csoportban volt legalacsonyabb az arányuk: 55%, a csallóközi és székelyföldi 71-71%-kal szemben.

Hatvan városában és környékén a gyerek nélküli (csak házaspárból álló) kiscsaládok aránya volt jóval magasabb a másik

két helyszínnél (15%; 6 és 9%-kal szemben). Ez természetesen összefüggésben van azzal a ténnyel, hogy a magyarországi mintacsoportban találtuk a legtöbb gyerek nélküli családot (48%: 42 és 43% ellenében); valamint a gyerekes családokban a legkevesebb (14 éven aluli) gyermeket: átlagosan 1,5 főt szemben a csallóközi 1,6 és a székelyföldi 1,9 fős átlaggal.

Míg a gyerekek számában Székelyudvarhelyen és környékén megkérdezett mintacsoportunk vezetett, a felkeresett lakások (házak) *komfortosságában* viszont a csallóközi régió, maga mögé utasítva a magyarországi, és messze megelőzve a székelyföldi adatokat. (A csallóközi lakások több mint 9/10-e, a magyarországiak háromnegyede, a székelyföldieknek viszont alig egyharmada volt *összkomfortos*.)

A megkérdezett 460 felnőtt személy *intragenerációs mobilitását*, vagyis saját eredeti foglalkozásához mért társadalmi átrétegződését vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy a magyarországi megkérdezettek voltak a legmobilibbak: közülük élete során minden ötödik lépett "följebb" a társadalmi ranglétrán (vált mezőgazdasági fizikai dolgozóból munkás, munkásból szellemi foglalkozású stb.), míg a két határon túli régióban csak minden nyolcadik-kilencedik kérdezett volt a "fölfelé mobil" kategóriába sorolható.

A csallóközi adatok eddig inkább a Hatvan városában és környékén nyert eredményekhez álltak közel, feltűnő tehát, hogy a modernizációs folyamatok előrehaladottságában nem kis különbséget mutató Csallóköz és Székelyföld most szinte azonos mértékben (82-84%-ban) mutatkozik immobilnak, szemben a magyarországi 72%-kal. (A "lefelé" való mobilitás minden régióban 5% körül mozgott.) Gyanítható, hogy a határon túli magyarok különböző régióiban ebben az esetben nem a modernizáció mértéke volt a fő meghatározó tényező, hanem a közösnek mondható *kisebbségi lét*, amely korlátozni látszik a társadalmi előrejutás esélyeit.

Érték- és életszemlélet

Az emberi cselekedeteket, döntéseket, kulturális választásokat (sokszor nem is teljesen tudatosan) irányító belső értékrend, az anyagi, szellemi, erkölcsi stb. javaknak a szocializációs folyamatok során kialakult fontossági sorrendje, s e hierarchikus rendszer egyénre szabott kifejeződése, viszonylag állandó struktúrája ugyancsak tárgya volt megismerési szándékunknak.

Természetesen számot kellett vetnünk a ténnyel, hogy e bonyolult rendszer nem tárható fel egy-két kérdéssel, s ami feltárható belőle, az a szerény minta-elemszámokból adódóan inkább csak három vizsgált csoportunk legfőbb értékválasztási sajátosságainak (és különbözőségeinek) tendenciaszerű érzékeltesére alkalmas.

Nevelési értékelvek

Egyik vizsgálati eszközül az országos felnőtt mintán (Németországban és Magyarországon egyaránt) már alkalmazott ún. **nevelési** tesztet használtuk.*

A feladat a következőképpen szólt:

"Összeállítottunk egy listát, amelyik különböző követelményeket tartalmaz arra vonatkozóan, hogy mit kell a gyerekeknek későbbi életükre útravalóul adni, mit kell a gyerekeknek a szülői házban tanulniok. Melyeket tartja Ön ezek közül különösen fontosnak? Válasszon ki ötöt!"

A választható nevelési elveket - amelyeket a kérdezettekkel alfabetikus sorrendben ismertettünk meg - a 4. sz. táblázat (ugyancsak ABC-rendben) a három vizsgálati csoport említési arányszámaival és rangsor-helyével együtt közli.

*Ld.: Gereben Ferenc: Olvasás és könyv a családban = Könyvtáros, 1991/6. sz.

4. sz. táblázat. Nevelési értékelvek választása a 3 régióban

Nevelési értékelvek	Hatvan és környéke		Duna- szerdahely és környéke		Székely- udvarhely és környéke	
	%	Rang- hely	%	Rang- hely	%	Rang- hely
1. Egészséges életmód	64,2	2.	72,8	2.	67,1	3.
2. Emberismeret a megfelelő barátok és barátnők kiválasztásához	41,7	6.	41,7	6.	32,9	6.
3. Érdeklődés a politika iránt, a politikai összefüggések megértése	7,3	15.	6,0	15.	6,3	15.
4. Érvényesülni, ne hagyja magát könnyen legyőzni	37,7	7.	48,3	3.	34,8	5.
5. Kedvét lelni a művészetekben	8,6	13.	13,9	11.	10,8	13.
6. A másképpen gondol- kodókat tisztelni, toleránsnak lenni	30,5	9.	37,1	8.	15,8	11.
7. Munkáját rendesen és lelkismeretesen végezni	79,5	1.	76,2	1.	84,8	1.
8. Örömet találni a könyvben, szívesen olvasni	37,1	8.	42,4	5.	43,0	4.
9. Pénzzel takarékosan bánni	42,4	5.	31,1	9.	28,5	8.
10. A rendbe beillesz- kedni, alkalmaz- kodni	15,2	11.	8,6	13-14.	27,2	9.
11. Szerénynek és tartózkodónak lenni	12,6	12.	14,6	10.	13,9	12.
12. Szilárd hit, szilárd vallási kötődés	7,9	14.	10,6	12.	22,8	10.
13. Technikai szakértelem	15,9	10.	8,6	13-14.	8,9	14.
14. A sok TV-nézés mértéklése	1,3	16.	3,3	16.	1,3	16.
15. Tudásszomj, vagy a szellemi színvonal állandó emelésére	45,0	4.	39,7	7.	30,4	7.
16. Udvariasság és jó magaviselet	52,3	3.	45,0	4.	70,9	2.
Összesen	499,3		500,0		499,4	
N=460	N=151		N=151		N=158	

A *százalékszámok* azt fejezik ki, hogy az adott nevelési elvet a mintacsoport mekkora hányada sorolta be az 5 legfontosabbnak tartott érték közé; a *ranghely* pedig azt a sorrendi helyet jelöli, amelyet az adott érték a vizsgálati csoport értékhierarchiájában betölt. (Minél alacsonyabb számról van szó, az adott nevelési elv annál fontosabb a csoport számára.)

A három vizsgálati helyszínen válaszai legerősebben a leginkább és a legkevésbé preferált értékek választásában csendülnek egybe. Legmagasabb polcon mindhárom régió tudatában a lelkiismeretesen végzett *munka* (7. sz.) áll, majd - ugyancsak szinte egybehangzóan - az *egészséges életmód* (1. sz.) és az *udvarias-ság* (16. sz.) következik. (Az említett három érték a magyarországi reprezentatív mintasokaság válaszai alapján is az élvezőnyben szerepelt.)

Most ne boncolgassuk, hogy eme értékeknek a reális társadalmi lét síkján mindhárom országban tapasztalható *hiánya* mekkora szerepet játszhatott (a valóság és az eszmények közötti feszültség jegyében) ezeknek az elveknek a felértékelődésében. Vessük szemünkét inkább a három régió értékválasztásának - a *százalékszámok* és a *ranghelyek* eltéréseiben megmutatkozó - *különbözőségeire*. A következőkben országonként kigyűjtve (az említések csökkenő sorrendjében) mutatjuk be azokat az értékeket, amelyeket (a három közül) az adott régióban említettek meg a *legnagyobb* és a *legkisebb* arányban. (Mindkét esetben csak a minimálisan 5 százalékos különbségeket vesszük figyelembe.) Az érték megnevezése után feltüntettük az említéseknek az adott régióban elért százalékos arányát is.

MAGYARORSZÁG (Hatvan és környéke)

A h á r o m r é g i ó k ö z ü l i t t k a p t á k

- a *legtöbb* említést:

- a *legkevesebb* említést:

"Tudásszomj, vágy a szellemi színvonal állandó emelésére" (45,0%)

"Örömet találni a könyvben, szívesen olvasni" (37,1%)

"Pénzzel takarékosan bánni"
(42,4%)
"Technikai szakértelem" (15,9%)

"Szilárd hit,
vallási kötődés" (7,9%)

SZLOVÁKIA (Dunaszerdahely és környéke)

A h á r o m r é g i ó k ö z ü l i t t k a p t á k
- a legtöbb említést: - a legkevesebb említést:

"Egészséges életmód" (72,8%)

"Udvariasság és jó
magaviselet" (45,0%)

"Érvényesülni, ne hagyja
magát könnyen legyőzni" (48,3%)

"A rendbe beilleszkedni
alkalmazkodni" (8,6%)

"A másképpen gondolkodókat
tisztelni, toleránsnak lenni" (37,1%)

ROMÁNIA (Székelyudvarhely és környéke)

A h á r o m r é g i ó k ö z ü l i t t k a p t á k
- a legtöbb említést: - a legkevesebb említést:

"Munkáját rendesen és lelki-
ismeretesen végezni" (84,8%)

"Emberismeret a megfelelő
barátok és barátnők kivá-
lasztásához" (32,9%)

"Udvariasság és jó magaviselet" (70,9%)

"A rendbe beilleszkedni,
alkalmazkodni" (27,2%)

"Tudásszomj, vágy a szel-
lemi színvonal állandó
emelésére" (30,4%)

"Szilárd hit, szilárd
vallási kötődés" (22,8%)

"A másképpen gondolkodó-
kat tisztelni, toleránsnak
lenni" (15,8%)

Távol áll tőlünk a szándék, hogy e néhány adat alapján a három régió értékrendjének kimerítő elemzésére vállalkozzunk, de nem is térhetünk ki bizonyos hipotetikus megfogalmazott összegző megjegyzések elől.

Hatvan és környékének - magyarországi - értékegyüttese *pragmatikusabbnak*, a hétköznapi élethez és a haszonelvűséghez közelebb állónak tűnik a másik két régiónál, és nem zárja ki a (főleg praktikus beállítottságú) *információéhséget* sem. Megerősíti mindezt legnépszerűbb öt értékük listája is (az említések csökkenő sorrendjében, a 4. táblázat alapján): lelkiismeretes munka; egészséges életmód; udvariasság; tudásszomj; takarékoság. Ha figyelembe vesszük a *legkevésbé* a magyarországiak által említett nevelési elveket (a könyvkultúra és a vallási kötődések viszonylagos kerülését), akkor a fentebb említett pragmatizmus már-már a *földhözragadtság képzetével* is társul. Végezetül ismételten fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy az olvasás presztízse és a következő generációra is átsugárzó motivációja a magyarországi mintacsoportban bizonyult a leggyengébbnek.

Dunaszerdahely és környékének öt leggyakrabban választott nevelési elve a következő volt: lelkiismeretes munka; egészséges életmód; érvényesülés; udvariasság; a könyv és olvasás öröme. Ha ehhez hozzávesszük a magyarországi mintánál valamelyest, a székelyföldinél pedig jelentősen nagyobb mértékben említett toleranciát, valamint azt a tényt, hogy az "udvariasságot és jó magaviseletet", valamint a rendbe való beilleszkedést relatíve épp a csallóköziek választották legkevésbé; a vonzások és taszítások metszéspontján az *érvényesülés vágyát* és a *toleranciát* a *kultúra* iránti meglehetősen érdeklődéssel, valamint bizonyos mértékű (polgári) *önérzettel* társító értékvilág körvonalai bontakoznak ki.

Felmerülhet, hogy ezekben a pozitív vizsgálati eredményekben része van annak is, hogy a csallóközi mintacsoport valamelyest kvalifikáltabb volt a másik kettőnél. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy egy szlovák vizsgálat tanulságai is megerősítik tapasztalatainkat: T. Rosová és Z. Butorová kutatása a szlovákiai magyarokat a szlovákoknál toleránsabbnak, a polgári intézmények és értékek iránt affinisabbnak találta.*

* Tatiana Rosová - Zora Butorová: Szlovákok és magyarok Szlovákiában - a kutatások tükrében = Európai Utas, 1992/2. sz

Végülis elmondható, hogy a magyarországi és a csallóközi mintacsoport - ha eltérő jegyekkel is - egyaránt a *polgári* érték-szemlélet vonásait mutatja. Nem így a harmadik régió: a *Székely-udvarhelyt és környékét* képviselő megkérdezettek értékrendje (öt legnépszerűbb nevelési elvük: lelkiismeretes munka; udvariasság; egészséges életmód; a könyvés az olvasás öröme; érvényesülés) a maga munkavágyával, alkalmazkodási hajlandóságával és az olvasáskultúra iránti meglehetősen, a vallási iránti erős affinitásával; másfelől pedig a megismerési vágy viszonylagos visszafogottságával és a tolerancia fejletlenségével (türelmetlenség türelmetlenséget szül?) nem kevés leegyszerűsítéssel mint *tradicionális*, a kisebbségi lét szorításában társadalmi mikrit is felvállaló, "premodern" értékvilág jellemezhető.

Erdély ma is érzékelhető és mérhető tradicionális érték-szemlélete mögött részint földrajzi elzártsága, részint pedig azok a történelmi hagyományok húzódnak meg, amelyek városiasodását, polgárosulását a XIX. és a XX. században (a szász etnikumot leszámítva) késleltették, s amelyek gazdasági, társadalomszervezeti és kulturális viszonyait (szokásait, folklórját stb.) is archaikussá tették*.

Vallásosság

Az értékrend témakörének részeként kívánunk szólni a felekezeti hovatartozás és a vallásosság témájáról is, ahogyan azt két (Magyarországon már sokszor fölített) kérdés** segítségével megismerni lehetett. Az első kérdés azt tudakolta, hogy az interjúalany be van-e jegyezve valamelyik vallásfelekezet tagjaként (s ha igen, melyikbe); a másik pedig a vallásosság tényére, illetve mértékére kérdezett rá.

* E kérdésről bővebben ld.: Kósa László: Erdély néprajza = Kortárs, 1989/1. sz.

** A kérdésekre adott, magyarországi reprezentatív mintákból nyert, válaszok legutóbbi összefoglalását ld.: Tomka Miklós: Magyar katolicizmus 1991. Bp., 1991. Országos Lelkipásztori Intézet, 9. és 25. p.

A meg nem kereszteltek aránya a székelyföldi megkérdezettek között volt a legalacsonyabb, mindössze 1,3% (ld. 5. sz. táblázat). A katolikusok Hatvanban és környékén, a protestánsok (főleg a reformátusok és unitáriusok) a székelyföldi mintacsoportban érték el a legmagasabb - de itt sem abszolút többséget jelentő - arányszámot. Hatvan és környéke egyébként "katolikusabb" a magyarországi átlagnál: az itt megkérdezetteknek 87%-a mondta, hogy katolikusként keresztelték, míg az országos átlag csak 71%.*

A vallásosság mértékét *Tomka* Miklós ötfokú skálájával mértük, amely az intenzív vallásosságtól a meggyőződéses ateizmusig terjedt (ld. 6. sz. táblázat). Székelyföld nagyobb keresztelkedettségi aránya korántsem volt véletlen: a székelyudvarhelyi és a Hargita oldalában fekvő két székely faluba való megkérdezettek mondták magukat a legnagyobb mértékben vallásosnak.

Az egyház tanítása szerinti és a "maga módján" vallásosak együttes aránya a magyarországi mintacsoportban 60%,** a csallóköziben 56%, Székelyföldön viszont nagyon magas: 82% volt; a székelyföldiek különösen az "egyházias" vallásosság terén előzték meg jelentősen a másik két régiót. (Egyúttal a meggyőződéses nem hívók aránya is a Székelyföldön a legkisebb: a másik két csoport 4-5 százalékaival szemben mindössze 0,6%.)

Ha abból a hipotézisből indulunk ki, hogy a kisebbségi identitástudat egyik fontos ápolója és támogatója - potenciálisan - az anyanyelvi vallásgyakorlás, akkor előfeltevéseünk tényként csak Székelyföldön igazolódott, a csallóközi interjúalanyok vallásosságának mértéke ugyanis a magyarországiakétól is elmaradt. A jelenséget bizonyos mértékig bizonyára magyarázni tudja az a korábbi tapasztalatunk, mely szerint a csallóköziek értékrendje modernebb, a székelyföldieké pedig tradicionálisabb volt.

* *Tomka* M.: l.m. 9. p.

**Ugyancsak 1991 tavaszán a vallásosak magyar országos átlagban mintegy 70%-ot tettek ki. Ld.: *Tomka* M.: l.m. 25. p.

5. sz. táblázat Milyen vallásfelekezet tagjaként van bejegyezve? Százalékos megoszlás

Felekezet	Hatvan és környéke	Dunaszerdahely és környéke	Székely-udvarhely és környéke
Katolikus (római vagy görög)	86,7	79,4	63,9
Református	4,0	12,6	19,0
Evangelikus és egyéb (kis) egyházak	2,0	0,7	15,8*
Nem tudja	2,0	-	-
Nincs megkeresztelve	5,3	7,3	1,3
Összesen	100,0	100,0	100,0

* Jelen esetben főleg unitáriusokról van szó.

6. sz. táblázat. Vallásosnak tartja-e magát? Százalékos megoszlás

Vallásosság mértéke	Hatvan és környéke	Duna-szerdahely és környéke	Székely-udvarhely és környéke
"Vallásos vagyok, egyházam tanítását követem"	8,6	10,6	25,3
"Vallásos vagyok a magam módján"	51,7	45,7	57,0
"Nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok, vagy sem"	4,0	6,6	7,0
"Nem vagyok vallásos"	30,5	29,1	9,5
"Más a meggyőződése"	4,0	4,6	0,6
Egyéb	1,2	3,4	0,6
Összesen	100,0	100,0	100,0

Ugyanakkor attól is óvakodnunk kell, hogy a polgárosultabb értékszempléletet automatikusan szekularizáltabbnak is tekintsük: Nagy Attilával végzett korábbi kutatásunk éppen azt igazolta, hogy az urbanizáltabb, kvalifikáltabb, kulturális téren

aktívabb nyugat-magyarországi régió (jórészt katolikus) megkérdezettjei mind a megkereszteltek, mind pedig a magukat vallásosnak mondók arányában megelőzték a (jelentősrészt református) kelet-magyarországi mintacsoportot. *

Tapasztalati tényegyébként, hogy a reformátusok körében nagyobb mértékű volt a szekularizáció, mint a katolikusok között. **

A képlet most ellentétes (igaz, hogy Magyarországon kívüli régiókat vetünk egybe): a "nyugati", dominánsan katolikus csallóköziek messze elmaradnak vallásosság terén a "keleti", jelentős protestáns hányadot felmutató székelyföldi mintacsoporttól. Esetleg azért, mert az utóbbi évtizedekben valamivel kisebb politikai-kulturális nyomás nehezedett a szlovákiai magyarság kisebbségi létére, mint a romániai magyarokra, és így kevésbé szorultak rá az identifikációs alrendszerek segítségére? Vagy azért, mert Dél-Szlovákiában a túlnyomórészt katolikus magyarság az ugyancsak túlnyomórészt katolikus szlovákság mellett vallásában kevésbé találhatta meg a maga azonosságtudatát erősítő elemet, ellentétben a romániai magyarokkal, akik (akár katolikusok, akár reformátusok vagy unitáriusok) az ortodoxiához képest mindenképpen "magyar" vallás hívői? Vagy inkább arról van szó (esetleg a fenti tényezők mellett), hogy az elszigeteltebb Székelyföldön a hithűség magasabb foka és a hatékonyabb (garantáltan anyanyelvi) lelkipásztori munka gátolta a nagyobb mértékű szekularizációt? Kérdések, amelyekre megbízható választ csak a további célzott vizsgálatok adhatnak.

* Gereben F. - Nagy A.: Adalékok Magyarország olvasás- és értéktérképéhez = Jelkép, 1991. 3-4. sz.

**Ld.: Tomka M.: I. m. 9. p.

Végezetül vallásszociológiai téren is van rokonság a három régió között: mindhárom vizsgálati csoportban elsősorban az inaktív, illetve fizikai foglalkozású rétegek mondták magukat valóságosnak. E megállapítás azonban elsősorban az "egyházias" valóságosságra igaz: a "maga módján" típusba Csallóközben és Székelyföldön egyaránt nagyobb arányban sorolódtak a szellemi, mint a fizikai foglalkozásúak.

"Van-e valami, amire Ön különösen büszke?"

A címben szereplő kérdésre adott válaszok - speciális nézetből - szintén a fontosnak tartott dolgok világáról vallanak, nyitva hagyva a lehetőséget a nemleges válaszra is. (A magyarországi mintacsoportnak 32%-a, a csallóközieknek 45, és a székelyföldieknek 37%-a élt ezzel a lehetőséggel; ők tehát - legalábbis válaszaik szerint - különösebben *semmire* se büszkék.) Akik nyitott kérdésünkre válaszolva megnevezték büszkeségük tárgyát, azoknak legnagyobb hányada *családjára*, illetve családtagjaira (főleg gyermekeire) volt büszke; majd valamilyen *teljesítményére*, ezután pedig valamilyen - külső vagy belső - *tulajdonságára* (ld. 7. sz. táblázat).

A család említésében nem volt számottevő különbség a három csoport között. *Teljesítményükre*, előmenetelükre büszke emberekkel legnagyobb arányban a magyarországi mintacsoportban találkoztunk. Ha az ugyancsak saját teljesítmény révén megszerzett *tárgyakat* is ide számítjuk, akkor a valamilyen teljesítményükre büszke kérdezettek aránya - Magyarország, Csallóköz és Székelyföld sorrendben - 27, 21 és 20 % volt. Feltételezhető, hogy ezt a teljesítmény-orientált attitűdöt a teljesítés és általában az alkotó tevékenykedés jobb magyarországi lehetősége eredményezte; míg a pozitív *tulajdonságok* ott kerültek előtérbe (Székelyföld!), ahol a feltételrendszer szűkös, illetve kialakulatlan, de az adott társadalmi csoport meg van győződve arról, hogy pozitív tulajdonságai révén - potenciálisan - ő is jelentős teljesítményekre képes.

7. sz. táblázat. "Van-e valami, amire Ön különösen büszke?" (Az igennel válaszolók százalékában)

Válaszkategóriák	Hatvan és környéke	Duna-szerdahely és környéke	Székely-udvarhely és környéke
Családra (gyermekekre, egyéb családtagokra, rokonokra, ösökre)	54,9	55,4	51,5
Saját teljesítményre (munka, előmenetel, szaktudás, stb.)	23,5	20,6	19,2
Tárgyak (külső dolgok) birtoklására (ház, autó, stb.)	3,9	-	1,0
Saját - belső és külső - tulajdonságaira, jellemvonásaira	15,7	12,0	19,2
Magyar voltára, magyarsága, anyanyelve megőrzésére	-	12,0	7,1
Egyéb válasz	2,0	-	2,0
Összesen	100,0	100,0	100,0

Magyar voltukra azokban a társadalmi közegekben voltak büszkék a kérdezettek, ahol ez a tény nem magátólértetődő, ahol ennek megtartása, megőrzése teljesítménynek számít: Csallóközben (12%) és Székelyföldön (7%). Érdemes megfigyelni, hogy Csallóköz említési aránya majd kétszerese Székelyföldének: vajon azt jelenti ez, hogy a csallóközieknek - a könnyen átjárható magyarországi határ és a jól vehető magyar médiák ellenére - úgy érzik, hogy nagyobb a kísértésük, készítésük nemzeti önazonosságuk, anyanyelvük feladására, s így ennek megőrzése fokozott teljesítménynek számít? Logikusnak érezzük, hogy e motívum említésében a határon túl élő magyarok vezetnek, sajátosnak mondható azonban, hogy a magyarországi kérdezettek *egyáltalán* nem tettek említést e kérdés kapcsán nemzeti hovatartozásukról.

Nemzeti önszemlélet, nemzeti jövőkép

"Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?" – szölt egyik kérdésünk, amely ismét nyitott volt. A válaszokat az érzelmi hozzáállás dimenziójában - korábbi kutatások szempontrendszerét felhasználva - kategorizáltuk.*

Mielőtt a magyarságképre vonatkozó válaszok Prokuresztész-ágyába (vagyis számítógép által készített táblázatokba) kényszerített változataival megismerkednénk, nézzünk meg néhány választ a maga eredeti formájában, ahogy kérdezőbiztosaink a válaszadók szavai nyomán lejegyezték.

A kérdésre, hogy mit jelent magyarnak lenni, egy hatvani lakos a következőképpen válaszolt:

"Nem jelent határok között élest. Valamennyiünknek az egész világon együtt kellene munkálkodnunk boldogulásunkért"(97. sz. kérdőív). Egy másik: "Jó magyarnak lenni. Jó hazajönni külföldről" (14. sz.). Ugyancsak magyarországi (Hort) válasz: "Egy olyan kis nemzet tagjának lenni, akikre a világon mindenütt odafigyelnek"(106. sz.).

A határon túli régiókban a válaszok új dimenziókkal gazdagodnak: "Az anyanyelvemen gondolkodni, beszélni" (Dunaszerdahely, 180. sz.). A Csallóköz központjából származik a következő két válasz is: "Belső megnyugvást" (172. sz.); "Nekem áldott az a bölcső, mely magyarrá ringatott"(160. sz.). S egy ugyancsak csallóközi példa a magyarsághoz tartozás feladatként való értelmezésére: "Megtenni mindent, hogy a gyermekeim az idegen nyelvű országban megmaradjanak magyarnak" (Nyárasd, 273. sz.).

*Ld.: Leena Kirstinä- Lőrincz Judit: Magyarok és finnek a fikció világában. (Balázs József és Veijo Meri regényének befogadása Magyarországon és Finnországban.) Bp. 1992, OSZK-KMK. 133-137. p.; Csepeli György: Csoporttudat, nemzettudat. (Esszék, tanulmányok) Bp. 1987, Magvető K. 256. p.

A megmaradás motívuma több válaszban is visszatért: "Sors, de csodálatosan szép. Főleg magyarnak megmaradni, - mondta egy dunaszerdahelyi lakos (207. sz.). A poétikai segéd-eszközök - egy metafora formájában - Székelyföldön is előfordultak. Egy székelyudvarhelyi interjúalany számára magyarnak lenni annyit tesz, mint "hasonlítani egy sziklán nőtt fiatal fenyőhöz" (383. sz.). A megmaradás kérdése Székelyföldön is fel-felbukkan: "Szeretnénk megmaradni" - nyilatkozik magyarsága lényegi eleméről egy zeteváraljai kérdezett (417. sz.). Az is kiderült, hogy a magyarság olyan dolog, amit még "fokozni" is lehet: "Én székely vagyok!", mondta büszkén a Hargita aljában egy másik zeteváraljai interjúalany (444. sz.).

A 8. sz. táblázat az érzelmi hozzáállásra koncentráló magyarságtudat-kategóriáik megoszlását mutatja be, a szokás szerinti regionális bontásban.

A magyarságkép *negativisztikus* (az averzió, a vele társult negatív élmények oldaláról történő) megközelítésével szinte csak Magyarországon találkoztunk (csaknem minden tizedik kérdezettnél), holott nyilvánvaló, hogy a határon túl élő magyarok - épp etnikai hovatartozásuk miatt - sokkal több negatív élmény kényszerű birtokosai. Csakhogy - mint látni fogjuk - az ő esetükben a nehézségek inkább erősítik, mint gyengítik magyarságtudatukat. A nemzeti hovatartozás *közömbös* megítélésének is mintegy kétszerannyi magyarországi esetével találkozunk, mint Székelyföldön. (Csallóköz ez esetben a magyarországi adathoz áll közel.) Az első nagyobb említésszámot elért kategória szerint magyarnak lenni "*természetes, evidens dolog*"; olyan adottság, amibe beleszülettünk. E nézet tekintetében nem az országhatár a fő választóvonal: legnagyobb arányban a csallóköziek, legkisebb mértékben pedig a székelyföldiek említették meg.

8. táblázat. "Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?" (Százalékos megoszlás)

Kategóriák	Hatvan és környéke	Duna-szerdahely és környéke	Székely-udvarhely és környéke
Nincs válasz	1,3	1,3	0,6
Negatív érzés (averzió; ambivalencia; a vele együtt járó nehézségek, rossz élmények kizárólagos említése)	8,6	0,7	2,5
Közömbös (mindegy, semmi különös)	6,0	4,6	3,2
Természetes, evidens dolog; adottság, amibe beleszülettünk	11,3	22,5	6,3
A valahová tartozás érzése (nemzethez, hazához, szűkebb környezethez, egy nyelvi-kulturális közösséghez)	29,8	10,6	7,6
(Nehézségek ellenére) felvállalás, elfogadás. (áldozatok, kisebbségi lét stb. ellenére ápolni, védeni, örözni kell)	9,3	7,2	28,5
Pozitív érzés (büszkeség, öröm, megtiszteltetés, jó, szép, dicső dolog stb.)	30,4	53,1	44,3
Nem értelmezhető	3,3	-	7,0
Összesen	100,0	100,0	100,0

A valahová tartozás érzése (nemzethez, hazához, szűkebb környezethez, nyelvi-kulturális közösséghez stb.) a magyarországi lakosok tipikus válasza volt (30%-uk említett e kategóriába illő motívumot, a csallóköziek 11, s a székelyföldiek 8%-ával szemben). Tehát itt ismét a határon innen és túl élő magyarok között húzódik az igazi különbség. Feltevésszerű magyarázatunk e tényre: a magyarországiak sokkal egyszerűbben és köz-

vetlenebbül élhetik meg a nemzethez tartozás érzését; a határon túli magyarok számára mindez jóval bonyolultabb és áttételesebb: ők ugyan magyarok, de nem polgárai Magyarországnak (amely különben is évtizedeken át mindent megtett, hogy elhárítsa magától a külhoni magyarságot). Anyanyelvű hazát és nemzetet ők csak eszmei, kulturális értelemben tudnak maguk köré varázsolni (ld. *Illyés Gyula Haza, a magasban* c. versét!), de többnyire ezt is állandó küzdelem közepette. Ugyanakkor van egy másnyelvű ország, amelynek állampolgárai, amely elvárja lojalitásukat, sőt azt is, hogy ők tekintsék hazájuknak, amire ők - főleg politikai síkon - készek is.

A Kárpát-medence Magyarországon kívül élő magyar anyanyelvű polgárainak helyzetét tehát a közelmúltból örökölt kötődési bizonytalanságok nehezítik, amelyeket - úgy vélem - országaik demokratizálódása és az anyaország kulturális - politikai támogatása csak együttesen tudná feloldani.

Már utaltunk arra, hogy a nemzeti önazonosság akadályai az identitástudat megerősítését is eredményezhetik. Jó példa erre, hogy a magyarságtudatot a *nehézségek ellenére, küzdelem árán elfogadó, felvállaló* választípust legnagyobb arányban a Székelyföldön említették meg (az ottani válaszadók közül minden negyedik). Csallóközben a nemzeti azonosságtudatnak egy kevésbé heroikus, de a magyarságot ugyancsak - *pozitív érzésekkel* - felvállaló változata a domináns: Dunaszerdahely és környéke válaszadóinak 53%-a jó dologként, büszkeséggel, örömmel, megtiszteltetésként stb. éli meg nemzeti hovatartozását. Meg kell mondanunk, hogy a magyarországi megkérdezettek utóbbi két válaszkategóriában ("felvállalás" és "pozitív érzés") *messze elmaradtak* az élenjáró székelyföldi, illetve csallóközi válaszadóktól (ld. 8. táblázat).

Megvizsgáltuk a nemzeti identitástudat fentebb jelzett komponenseinek szociológiai réteg-otthonosságát is. A negatív érzésekkel társított, illetve közömbösen megélt magyarságtudatra utaló válaszokkal (Magyarországon és határain túl egyaránt) inkább a városokban, mint falvakban találkoztunk. E vá-

lasztípusokat továbbá - a megkérdezettek teljes körét tekintve - főként a fiatalabbak (huszon- és harmincévesek) és a diplomások preferálták. (Pontosabban: a negatív és a közömbös válaszok csak Magyarországon kapcsolódtak össze a szellemi foglalkozással, Csallóközben és Székelyföldön inkább a fizikai munkavégzéssel.)

A magyarságukat *természetes adottságként kezelők* és a *valahová tartozás* érzésében megtalálók nem hordoznak élesen kirajzolódó szociológiai arculatot. (Legföljebb azt említhetjük meg, hogy az átlagosnál az előzők kissé tanultabbak, az utóbbiak pedig valamivel idősebbek.)

Az identitásukat a *nehézségek ellenére vállalók* (a határon túl) inkább városiak mint falusiak; az egész mintát illetően pedig inkább huszonévesek és 50 év fölöttiek mint középkorúak, és az átlagosnál kisebb eséllyel diplomások. (Ez a választípus a diplomásoknak csak 8, az összes többi iskolázottsági fokozatnak mintegy 12-14%-át mozgósította.) Vajon azt jelenti ez, hogy a Kárpát-medence magyar értelmiségének kezd elege lenni a pompeji őrtálló heroikus szerepéből? A helyzet azonban nem ennyire egyértelmű: a diplomásokat is magába ölelő szellemi foglalkozásúak kategóriája (regionális bontásban vizsgálva) a Csallóközben elérte, Magyarországon és Székelyföldön viszont meghaladta a "felvállaló" választípus említésében a fizikai foglalkozásúakat.

Végül (Magyarországon) főleg a falusiak mondták, hogy *jó, pozitív érzés* magyarnak lenni; az egész mintát alapul véve pedig leginkább a 8 osztályt végzettek (47%-uk), s legkevésbé a diplomások (37%). A jelek szerint ez a vélekedés túlzottan leegyszerűsítő és differenciálatlan volt ahhoz, hogy a kvalifikáltabb rétegeket különösebben megragadja. Ez a tapasztalatunk régiónként külön-külön is megállja a helyét: e választípus esetében a fizikai foglalkozásúak mindhárom vizsgálati helyszínünkön megelőzték a szellemi munkavégzőket.

Éltünk a gyanúperrel, hogy a magyarságtudat milyensége nem független a felhalmozott kulturális javaktól, ezen belül az

irodalmi ízléstől. Hipotézisünk jórészt igazolódott: a *negativisztikus magyarságélmény* mögött az esetek többségében sekélyesebb, sznobisztikus bestseller-ízlésképletet találtunk; a *közömbösök* ugyancsak a "nagy irodalom" látszatát keltő bestsellerekhez, valamint a praktikus szemléletre valló ismeretközlő irodalomhoz vonzódtak. A magyarságukat (a nehézségek ellenére) *felvállaló* választípus képviselői - a pátoszt sem nélkülöző magatartásukkal összhangban - általában értékes (klasszikus és modern) irodalmi ízlésorientációra (mint egyfajta magatartásminitára) támaszkodtak. A kevésbé ünnepélyes és kissé leegyszerűsített "jó érzés magyarnak lenni" választípus irodalmi bázisa egyrészt a jó művekkel társulni nem kívánó bestseller-orientáció, másrészt a klasszikusokra épülő ízlésképlet volt. Irodalmi ismeretvilágunk, érdeklődésünk és ízlésünk tehát búvópatakként rejtőzik énünk mélyrétegeiben és soha sem tudhatjuk, hogy egy-egy (az irodalomtól látszólag messze eső) megnyilvánulásunkban, állásfoglalásunkban mikor és milyen formában bukkan váratlanul felszínre*.

Másik magyarságtudattal kapcsolatos kérdésünk a *jövőkép milyenségét* tudakolta: "*Hogyan látja Ön a magyarság távolabbi jövőjét?*"

Ismét nézzünk meg néhány választ eredeti formában. Elsőként hadd vitázzon egymással két Hatvan városából származó vélemény:

- "Önállóan nincs jövője. Eddig a Szovjetunióhoz tartozott, most mi lesz, nem tudni." (37. sz. kérdőív)

- "Mindig is európaiak voltunk. Képesek leszünk felépíteni az országot másképpen is." (52. sz. kérdőív)

*Lőrincz Judit tapasztalata szerint is a magyar válaszadók nemzeti önmeghatározásában (a finnekkel ellentétben) sok irodalmi (főleg lírai) reminiscencia bukkan fel. L.d. *Kirstinä - Lőrincz J.*: I. m. 137. p.

"A jövő mint a mélyvíz, zavaros" (108. sz. kérdőív) egy Horton megkérdezett interjúalany szerint. "Zátonyra futunk. Elkeserítő, szomorú a helyzetünk" (130. sz. kérdőív) - vélekedik egy másik magyarországi (rózsaszentmártoni) kérdezett.

Néhány Dunaszerdahelyről származó válasz:

- "Sok időbe telik, amíg a jogainkat szabadon gyakorolhatjuk." (153. sz. kérdőív)

- "Nem olyan kilátástalan, mint ahogy a sajtó írja." (154. sz. kérdőív)

- "A köröttünk lévő nagy államok föl fogják falni." (172. sz. kérdőív)

- "Az egységes Európában, ha a határok elvesztik jelentőségüket, újra közelebb kerülhetünk az anyaországhoz." (191. sz. kérdőív)

- "Érzem az anyaország hiányát." (239. sz. kérdőív)

- "Tehetséges nemzet, jövőjében reménykedem." (230. sz. kérdőív)

- "Nem szabadna elveszni a többi nemzet között." (242. sz. kérdőív)

Egy másik csallóközi (nyárasdi) - lakonikus - vélemény: "Mi itt elveszünk." (300. sz. kérdőív)

Természetesen Székelyföldön (jelesül Székelyudvarhelyen) is különféleképpen mérik fel a magyarság jövőbeli esélyeit:

- "Küzdelmesnek, de nem elveszettnek." (314. sz. kérdőív)

- "Ha nem hagyjuk el egymást, összetartunk, soha nem veszünk el. Nem szabad elvesznünk." (303. sz. kérdőív)

- "Remélve remélek." (329. sz. kérdőív)

- "Összefogással van jövőnk, másképp végünk van." (354. sz. kérdőív)

S végül egy székely faluból (Zeteváraljáról) származó terjedelmesebb vélemény:

"Gondolom, hogy jobbra fordul, hogy egyre többen megértik, hogy mi is a haza építő erői vagyunk, csak a tanuló ifjúsággal kellene még jobban megértetni, hogy tudjanak a jogaikért akármikor síkraszállni." (411. sz. kérdőív)

A kiragadott fenti véleményekből is kitetszik, hogy többen bizonyos feltételek teljesüléséhez kötik esélymegítélésüket. Ezek a feltételek Magyarországon túlnyomórészt *gazdasági* természetűek voltak, míg (az egyébként rosszabb gazdasági helyzetű, de elemi emberjogi problémákkal küszködő) határon túli régiókban szinte kizárólag *politikai* jellegű, *erkölcsi* és *kulturális* feltételeket említettek.

Nézzük meg ezután a magyarság távolabbi jövőjét megítő válaszok elhelyezkedését egy optimizmus-pesszimizmus skálán, regionális bontásban (ld. 9. táblázat).

A két végletes kategóriában a két határon kívüli mintacsoport teljesen azonosan viselkedik, élesen elütve a magyarországi válaszoktól: *teljesen borúlátónak* a magyarországiak 22%-a, a csallóközieknek és székelyföldieknek csak 11-11%-a bizonyult; *a feltétlen derűlátás* pedig a hazai kérdezettek 9%-át, a határon túliak 15-16%-át jellemezte.

A két pesszimista (a végletes és a mérsékelt) kategória együtt - Hatvan és környéke, Dunaszerdahely és környéke, Székelyudvarhely és környéke sorrendben 38, 24, 27 százalék volt; ugyanebben a sorrendben a két optimista kategória együtt pedig 42, 62, 54 százalékot tett ki. Vagyis a legderűlátóbbnak a csallóköziek bizonyultak, őket nem sokkal elmaradva a székelyföldiek követik, s tetemes különbséggel a *magyarországiak a legborúlátóbbak*.

A két Magyarországon kívüli régióban, ahol sokszor a leg-
elemibb emberi és kisebbségi jogokért is harcot kell folytatni, ahol a gazdasági problémákat helyenként és időnként súlyos etnikai atrocitások és félelemkeltések is tetézik, abszolút többségben vannak az optimisták, akik csak Magyarországon szorultak kisebbségbe. (Tehát ott, ahol a rendszerváltás szülési fájdalmait nem súlyosbítják még az anyanyelvért és a nemzeti egyenrangúságért folytatott küzdelem nehézségei is.)

9. sz. táblázat. "Hogyan látja Ön a magyarság távolabbi jövőjét?" (Százalékos megoszlás)

Válasz-kategóriák	Hatvan és környéke	Duna-szerdahely és környéke	Székely-udvarhely és környéke
Nincs válasz	0,7	0,7	0,6
Feltétlen kudarc (végtelen borulátó, reménytelen)	22,5	11,3	11,4
Esetleg kudarc (mérsékelten borulátó, nem bizakodik)	15,2	12,6	15,2
Bizonytalan, nem tudja	14,6	8,6	11,4
Esély a felemelkedésre (mérsékelten derülátó, feltételekkel optimista, bizakodó)	33,8	47,0	38,6
Feltétlen siker, derülátás	8,6	15,2	15,8
Nem besorolható	4,6	4,6	7,0
Összesen	100,0	100,0	100,0

A magyar állampolgárok immár hirhedett és ezúton is igazolódott pesszimizmusának okait - úgy vélem - nem ebben a dolgozatban kell behatóan elemezni. A Magyarországon kívüli vizsgálati-csoportok azonban sajátos, új megvilágításba helyezik ezt a jelenséget, s mielőtt valaki is nemzetlélektani magyarázatba fogna, meg kell jegyeznünk: a pesszimizmus nem általában vett magyar jellegzetesség, a magyarság különböző csoportjait inkább csak bizonyos - főként a hazai magyarokat érintő - befolyásoltsági és közhangulati szituációban jellemzi. Természetesen nem állítjuk, hogy a pesszimista beállítottság csak a jelenlegi véleményformálók és tudatbefolyásolók munkájának eredménye. Talán súlyosabb hatású az elmúlt évtizedek történelmi alkuja, amikor az ötvenhatos vágyálmokért (szabadság, önbecsülés, erkölcsi tartás stb.) cserébe a hatalom az anyagi gyarapodás csökevényes lehetőségeit kínálta fel a magyarországi társa-

dalomnak. A társadalom jelentős hányada élt a lehetőséggel, ami azt eredményezte többek között, hogy anyagi értelemben több lett a veszítenivalója térségünk más népeinél, erkölcsi erőben viszont hiányt szenved. Ez a kettős tény is fokozhatja félelmeit, borúlátását.

A különböző hatáselemek természetesen nem egyforma módon és mértékben hagynak nyomot az egyes társadalmi rétegek tudatában. Azt a meglehetősen halványan felsejlő tendenciát, hogy a fiatalok és középkorúak valamivel jobban hajlanak az optimizmusra, mint az öregek, legalább annyira mondhatjuk biológiai-pszichológiai jelenségnek, mint szociológiaiának. A falusi embereknek a városiaknál valamivel erősebb hajlamát a borúlátásra minden bizonnyal kelet-közép-európai történelmi tapasztalatok is motiválják. Régióként és foglalkozási főcsoportonként vizsgálva a jelenséget, arra a következtetésre juthatunk, hogy Magyarországon az alacsonyabb kvalifikáltságú (s ezért könnyebben befolyásolható) *fizikai dolgozók egyértelműen borúlátóbbak* (a két pesszimista kategóriába 40%-uk sorolódott), mint a szellemi foglalkozásúak (33%). A fizikai foglalkozásúak vezetnek a bizonytalankodás terén is (20-12%); s mindebből adódóan sokkal kevésbé derúlátóak kvalifikáltabb társaiknál (33-50%). Csallóközi részfelmérésünk (az optimizmus általánosan magasabb mértéke mellett) teljesen hasonló tendenciát tapasztalt. A székelyföldi vizsgálat azonban nem talált ilyen tiszta képletet: itt a szellemi dolgozók voltak valamelyest borúlátóbbak (29-23%); az optimizmus kategóriáiban (együttesen) azonban azonos súlyt (53-54%-ot) képviseltek a fizikai munkát végzőkkel.

Ami pedig az optimista-pesszimista magatartás *kulturális háttérét*, az olvasáskultúra különböző rétegeibe alányúló gyökerzetét illeti, a tendenciák szintén inkább csak sejthetőek, mint élesen kirajzoltak. Annyi mindenesetre jól kivehető (mindhárom régióban külön-külön is), hogy a *végletes borúlátás* mögött általában könyvet alig vagy egyáltalán nem olvasó magatartás húzódik meg, s az olvasók esetében pedig főleg a felszínesebb

szórakoztató irodalomra (lektűrré) orientált ízlés. A *mérsékelt pesszimizmus* már közepes-jó olvasói teljesítményekre (általában alkalmankénti olvasásra, valamint ismeretközlő könyveket és nívós kortárs irodalmat is preferáló olvasói ízlésre) támaszkodhat. A *mérsékelt optimizmus* átlagos képviselője olvasói aktivitását illetően meglehetősen arctalan (épp úgy olvashat sokat - pl. Magyarországon - mint keveset: pl. Székelyföldön); ízlését tekintve pedig inkább régi (klasszikus, romantikus) irodalomra, valamint értékes művekkel vegyülő sikerkönyvekre (bestsellerekre) beállított. A *feltétlen derűlátás* esélye - talán kissé meglepően - nő az olvasásgyakoriság mértékével (kivéve Magyarországot), valamint az ízlésszint emelkedésével. (Legnagyobb arányszámait az értékes modern és klasszikus művek hívei között érte el.)

A kultúra - s részeként az olvasáskultúra - tehát korántsem mondható a borúlátás automatikus gerjesztőjének és a pesszimizmus természetes velejárójának; a mégoly intellektuálisnak tűnő szkepszis is legalább annyira lehet - igazi kulturális fedezet nélküli - pusztá manír, mint filozófiailag elmélyített világszemlélet.

Nyelvhasználat

A felmérés ismertetésekor jeleztük: olyan (határon túli) vizsgálati helyszíneket választottunk, amelyek lakosságának túlnyomó többsége (90% körül) magyar anyanyelvű. Így nem lehet meglepő, hogy a Csallóközben és Székelyföldön megkérdezetteknek mintegy *kilenctizede* mind a munkahelyén, mind az üzletekben és hivatalokban, mind pedig családi, baráti körben főleg magyarul szokott beszélni.

Kissé részletesebben: a *munkahelyen* a csallóköziek 83%-a, a székelyföldiek 97%-a elsősorban anyanyelvét használja. (A Csallóközben - sokan bejárók lévén - főleg a falusiak élnek munkahelyükön a szlovák nyelvvel.) *Üzletben, hivatalban* a csallókö-

ziek 96%-a, a székelyföldieknek pedig 99%-a szokott (főleg) magyarul beszélni; *családi és baráti körben* pedig mindkét mintacsoport tagjai 99-100%-ban kommunikálnak anyanyelvükön.

Ez a már-már a magyarországi szituációhoz közel álló nyelvhasználati állapot azonban nem jelenti azt, hogy a külhoni kérdezettek nem ismerik országuk többségi nyelvét: a csallóköziek 91%-a, a székelyföldiek 80%-a állította, hogy beszélni és olvasni egyaránt tud szlovákul illetve románul. Nyelvismeret terén a csallóköziek és székelyföldiek természetesen lényegesen jobban állnak a magyarországiaknál: az utóbbiaknak mintegy 80%-a a magyaron kívül nem tudott semmilyen más nyelvet.

Az *iskolai tannyelv* kérdése már sokkal összetettebb a hétköznapi nyelvhasználatnál. Az *általános* (alapfokú) *iskolát* ugyan a csallóközi megkérdezettek kilenctizede (ezen belül a falusiak 94%-a), a székelyföldieknek pedig 95%-a (a falusiak 98%-a) végezte anyanyelvén, de a magasabb fokozatú iskolákban már rosszabb volt a helyzet: a *szakiskolába* (szakmunkásképzőbe) járt interjúalanyoknak csak kétharmada, a *középiskolák* (gimnáziumok, líceumok) egykori diákjainak pedig 77%-a tudta tanulmányait magyarul végezni, Csallóközben és a Székelyföldön megközelítőleg azonos arányban. Legrosszabb helyzetben a *főiskolát és egyetemet* végzettek vannak: csak 16%-uk abszolválhatta felsőfokú tanulmányait magyarul. De nemcsak arról van szó, hogy a magyar anyanyelvű értelmiség kevéssé tud anyanyelvén diplomát szerezni, hanem arról is, hogy a továbbtanulásra szánt fiatalokat - hogy bírják jól a nyelvet - a szülők hajlamosak már korábban is nem magyar tannyelvű iskolába járatni: az értelmiségi interjúalanyok 85%-a járt magyar nyelvű általános iskolába (a fizikai munkásoknak 98%-a), és csak egyharmaduk (!) magyar középiskolába (szemben a 77%-os átlaggal).

Mindez azt jelenti, hogy kétkezi (főleg szakképzetlen) munkássá viszonylag könnyen válhat a kisebbségi polgár is az anyanyelvén, de ha tovább akar tanulni, ha előbbre akar jutni, akkor már csak az ország többségi nyelvén boldogul. (Korábban

már szóltunk arról, hogy mind a csallóközi, mind a székelyföldi mintacsoport a fölfelé irányuló mobilitásnak kevesebb esetét tudta fölmutatni a magyarországinál.) Ez a *proletarizálódás* a kisebbségi lét nem kívánt, de Kelet-Közép-Európában egyelőre még törvényszerű velejárójának látszik.

Szabadidős művelődési tevékenységek

A Nagy Attila által több felmérés során alkalmazott szabadidő-tevékenységi listából (amelynek tevékenységeit a kérdezettek aszerint pontoszták, hogy mennyire találták vonzónak őket), kiemeltük a kifejezetten művelődési jellegűeket. A legnépszerűbb 10-10 tevékenységet - régióként - a következő összeállítás mutatja be.

Sor-szám	Hatvan és környéke	Dunaszerdahely és környéke	Székelyudvarhely és környéke
1.	tévészés	újságolvasás	szépirod. olvasása
2.	újságolvasás	szépirod.olv	tévészés
3.	rádióhallgatás	tévészés	újságolvasás
4.	szépirodalom olvasása	folyóirat-olvasás	folyóirat-olvasás
5.	folyóiratolvasás	rádióhallgatás	színházlátogatás
6.	ismeretközlő irodalom olvasása	ismeretközlő irodalom olvasása	műkedvelés
7.	színházlátogatás	képeslapok olv.	rádióhallgatás
8.	magnózás, lemezhallgatás	könyvtárlátogatás	magnózás, lemezhallgatás
9.	múzeumlátogatás	magnózás, lemezhallgatás	művelődési ház látogatása
10.	képeslapok olvasása	színházlátogatás	képeslapok olvasása

A három régió művelődési tevékenység-struktúrája elég jelentősen különbözik. A magyarországi lista élén a TV és más tömegkommunikációs eszközök állnak, a szépirodalom olvasása a 4. helyre szorult. A csallóközi lista az újságokkal indul és a szépirodalom olvasása a 2. helyen van. Székelyföldön a szépirodalom már az első helyre került és a 2. helyen lévő televízió után újból az olvasnivalók következnek; a színházlátogatás is e csoportban kapta a legjobb helyezést: 5. lett. Feltűnő jelenség a médiával ellentétben garantáltan anyanyelvű és tradicionálisnak mondható műkedvelő tevékenység (éneklés, szavalás, színjátszás, népitánc stb.) előkelő (6.) székelyföldi helyezése.

A székelyföldi és a csallóközi listák az *olvasás viszonylag magas presztizséről* vallanak (az utóbbira még a könyvtárlátogatás is fölkerült). A magyarországi tevékenység-struktúra inkább az *audiovizuális kultúra dominanciáját* példázza, és az olvasásnak ehhez a tényhez, valamint a határon túli helyzethez viszonyított háttérbeszorulását.

Rádióhallgatás, televíziózás

Előre kell bocsátanunk, hogy a magyarországi rádió- és televíziós adásokat csak Csallóközben lehet zavartalanul fogni, Székelyföldön a magyar televíziót egyáltalán nem (illetve csak videokazetták közvetítésével)*, a Kossuth rádió adását pedig meglehetősen nehézségek árán lehet figyelemmel kísérni.

Ez a tény is magyarázhatja, hogy legkevésbé épp a székelyföldiek hallgatnak *rádiót*: 12%-uk nem, vagy alig rádiózik. (Magyarországon és Csallóközben csak 4-4% volt a nem, vagy alig rádiózók aránya.) A gyakori (naponta többszöri) rádiózásban a magyarországi régió vezet (63%), ezt Csallóköz (58%),

* Felmérésünk idején a Duna Televízió még nem működött.

majd erősen lemaradva Székelyföld (33%) követi. Ez az intenzív rádióhallgatási magatartás Hatvanban és Dunaszerdahelyen (valamint környékükön) főleg a nyugdíjasokat és háziasszonyokat, Székelyföldön viszont a szellemi foglalkozásúakat jellemzi.

Az alábbiakban ismertetjük azokat a rádióműsorokat (illetve műsortípusokat) - ld. 10. táblázat - amelyekről válaszadóink (nyitott kérdéseinkre) úgy nyilatkoztak, hogy ezek érdeklik őket a leginkább. (Külön kérdeztünk rá a magyar és az idegen nyelvű műsorokra.)

A magyar nyelvű adások (jórészt a Magyar Rádió műsoraival van szó) a határon túli régiókban is domináns szerepet játszanak, a székelyföldi válaszadók rendkívül nagy mértékben hallgatják a helybéli magyar nyelvű adásokat is.

Dunaszerdahelyen és környékén az egyes magyar nyelvű műsorok hallgatottsága általában legalább olyan mértékű, mint Hatvanban és vidékén, tehát ahol a technikai lehetőségek adóttak, ott a határon túli magyarság hajlandósága *rendkívül nagy* a magyarországi adások vételére, s ezt a tényt a Magyar Rádió műsorpolitikájában sem lehet figyelmen kívül hagyni.

10. sz. táblázat. A legnagyobb érdeklődést kiváltó rádióműsorok

Műsортípus	Hatvan és környéke (N=151)	Duna-szerdahely és környéke (N=151)	Székely udvarhely és környéke (N=158)
Magyar nyelven	Említések száma		
hírek	91	103	96
közérdekű információs műsorok	28	26	4
politikai vitaműsorok, riport	21	21	4
szórakoztató (kabaré stb.)	14	22	6

rádiójáték, színházi közvetítés	22	21	15
zenei műsorok (ált.)	45	55	18
komolyzene, opera	1	5	2
könnyűzene, popzene, nóta	22	26	3
sport hírek, sportközvetítés	8	18	10
"mindent"	18	1	-
168 óra	14	11	-
Vasárnapi Újság	6	3	1
Danubius, Calypso, kereskedelmi adók	20	2	-
más rádiók magyar nyelvű adásait: Kolozsvár, Marosvásárhely, Szabad Európa, stb.	?	?	121

Más nyelven

hírek	-	52	38
riport, közérdekű információ	-	15	-
politikai műsorok	-	8	2
zenei műsorok	-	37	25
sport	-	19	10
szórakoztató (kabaré stb.)	-	6	4
Bukaresti Rádió (románul)	-	-	35
Szabad Európa Rádió (románul)	-	-	26

Ami a *televíziózást* illeti, a minden adásnapon tévézők aránya szintén a magyarországi régióban volt a legmagasabb (81%), majd Csallóköz következett (72%) és végül Székelyföld (65%). Olyanokkal, akik hetente legalább egyszer-kétszer *ne* néznének televízióműsort, gyakorlatilag csak Székelyföldön találkoztunk (7%). Időtartam tekintetében is Magyarország vezetett: az itteni kérdezettek csaknem egynegyede egy-egy alkalommal legalább 3 óra hosszat szokta nézni a tévét (míg ugyanezek aránya a Csallóközben csak 13%, Székelyföldön pedig 17% volt).

A rádióhallgatási szokásokban érvényesülő tendencia érvényes a televíziózásra is: Hatvanban és Dunaszerdahely körze-

tében a szellemi foglalkozásuk viszonylag mérsékelt, Székelyudvarhely vidékén pedig (a másik két régióhoz képest) intenzívebben tévéznek.

A 11. táblázat az érdeklődéssel fogadott - magyar és egyéb nyelvű - televíziós műsorokat ismerteti. A rádiós műsoroknál tett észrevételünk a televízióra is érvényes: a Magyar Televízió különböző műsorai - ahol fogni tudják - a határon túli magyarság *rendkívül intenzív* (a másnyelvű adásoknál jóval nagyobb mértékű) érdeklődésére számíthatnak. A Csallóközben pl. a Panoráma c. műsor - de így van ez a játékfilmekkel és filmsorozatokkal is - népszerűbb, mint Magyarországon. Székelyföldön a Híradót, a Panorámát és a filmsorozatokot a határ mentén felvett videokazettákról nézik - házilag "kábeltévéhálózaton" keresztül. (Székelyföldön egyébként - technikai okokból - a legnagyobb érdeklődés a román televízió magyar nyelvű adását kíséri, nem így Csallóközben a pozsonyi magyar adást.) Felmérési eredményeink egyértelműen arra engednek következtetni, hogy a magyar nyelvű műholdas adások iránt - a vételtechnikai problémák megoldódása után - a Kárpát-medence (főleg a Székelyföld) magyarsága körében rendkívül nagy érdeklődés várható.

11. sz. táblázat. A legnagyobb érdeklődést kiváltó televíziós műsorok

Műsортípus	Hatvan és környéke (N=151)	Duna-szerdahely és környéke (N=151)	Székelyudvarhely és környéke (N=158)
Magyar nyelven	Említések száma		
Híradó	101	97	11
politikai információs műsorok	29	15	1
vitaműsorok, riportok (Napzárta, stb.)	6	5	-
vetélkedők, kvízműsorok	27	33	-
játékfilm, filmsorozat	97	105	19

természetfilm, útifilm	16	10	1
szórakoztató (zenei)			
műsorok	18	20	5
sportműsor	30	28	-
Panoráma	35	64	10
A Hét	24	25	1
Stúdió '91	15	8	-
Ablak	16	8	-
pozsonyi magyar adás	-	1	-
román TV magyar adása	-	-	150

Más nyelven

hírek, híradó	-	55	103
filmek, filmsorozat	-	76	104
sportműsor	-	20	32
közérdekű információs	-	21	5
szórakoztató műsorok	-	19	15
nyelvtanfolyamok	-	4	5

A sajtótermékek olvasása

Készítettünk a sajtó- és könyvolvasásról egy összevont mutatót, mely az olvasás fehér foltjait éppúgy tartalmazza, mint a sokoldalú és gyakori olvasókat. Mielőtt azonban szemügyre vennénk a 12. sz. táblázat (és a további olvasási táblázatok) adatait, ismét emlékeztetnünk kell arra, hogy mintacsoportjaink kvalifikáltabbak (és fiatalabbak) az adott régió népességének átlagánál, s ezért az olvasói arányszámok is meghaladják a reális mértéket. (Magyarországi viszonylatban rendelkezünk eszközökkel az eltérés körülbelüli beméréséhez: a nyolcvanas évek reprezentatív felmérési adatai szerint a Hatvan nagyságrendű kisvárosok átlagos (felnőtt) könyvolvasói aránya 70% körül volt, szóban forgó vizsgálatunk pedig Hatvanban 88%-os könyvolvasói hányadot regisztrált.) A mostani vizsgálat főbb tanulságai nem a számadatokban *önmagukban*, hanem a három - hasonló elvek szerint felmért - régió *összehasonlításában* rejlenek.

Így pl. a 12. táblázat alapján megállapítható, hogy az *olvasás legterjedelmesebb fehér foltjaival a magyarországi mintacsoportban*, a legkisebbekkel pedig Csallóközben találkozunk. Az utóbbi régióban a legmagasabb azoknak az aránya is, akik többféle sajtótermék mellett könyvet is olvasnak.

12. sz. táblázat. Sajtó- és könyvolvasás összevont mutatója (Százalékos megoszlás)

Kategóriák	Hatvan és környéke	Duna-szerdahely és környéke	Székely-udvarhely és környéke
Semmit sem, ill. csak sajtóterméket olvas	11,9	2,0	7,6
Csak könyvet olvas	4,0	0,7	5,7
Különféle sajtóterméket és könyvet (nem rendszeresen) egyaránt olvas	41,1	53,0	50,0
Különféle sajtóterméket és könyvet (rendszeresen) egyaránt olvas	42,3	43,7	36,7
Értékelhetetlen	0,7	0,6	-
Összesen	100,0	100,0	100,0

Ami a sajtótermékek, pontosabban azok különböző típusainak olvasottságát illeti, a 13. sz. táblázat összeállítása segít a tájékozódásban.

A napi- és havilapok olvasottsága Magyarországon, a hetilapoké Székelyföldön a legalacsonyabb; Csallóköz mindhárom kategóriában vezet. (Hatvanban és környékén a napilapok olvasottsága -apolitikus tartózkodásból eredően? - még a hetilapokét sem éri el.)

A határon túli régiókban arra is rákérdeztünk, hogy *milyen nyelven* szokták olvasni a sajtótermékeket. Tapasztalatunk szerint a székelyföldi megkérdezettek nagyon kis (5% körüli) arányban szoktak *egyforma mértékben* román és magyar nyelven napi-, heti- és havilapokat olvasni, a túlnyomó többség inkább *csak magyarul* teszi ezt. Csallóközben sokkal magasabb volt a két-nyelvű olvasók aránya: az odaválói kérdezettek mintegy 35-40%-a magyar és szlovák nyelven *egyaránt* szokott újságot, hetilapot és folyóiratot olvasni.

13. sz. táblázat. Különböző fajta sajtótermékek olvasóinak az összes megkérdezetthez mért százalékos aránya

Sajtótermékek fajtái	Hatvan és környéke	Duna- szerdahely és környéke	Székely- udvarhely és környéke
Napilap	82,7	96,7	94,3
Hetilap	89,4	96,7	85,4
Havilap (folyóirat)	58,2	86,1	75,9

A következőkben bemutatjuk a három régió legolvasottabb napi-, heti-, és havilapjait. Az összeállítások egyrészt konkrét példákkal szemléltetik a régiók közötti (a sajtótermékek olvasásának mennyiségét és nyelvválasztását illető) már említett különbségeket, másrészt azt mutatják, hogy Magyarországon - a nagyobb anyanyelvi sajtóválaszték következtében - a nem túl magas érdeklődés jobban megoszlik a különböző lapok között, s az egy Heves megyei Hírlapot leszámítva nincsenek olyan "abszolút favoritok", mint a Csallóközben és Székelyföldön.

Népszerűbb napilapok címe az említések számával (három említésig) 1991 tavaszán

Hatvan és környéke

(A napilapolvasók száma: 125 fő)

Héves megyei Hírlap (73)
Népszabadság (57)
Népszava (28)
Magyar Nemzet (20)
Kurír (10)
Esti Hírlap (9)
Nemzeti Népszport (8)
Mai Nap (6)
Express (5)

Duna-szerdahely és környéke

(A napilapolvasók száma: 146 fő)

Új Szó (142)
Práca (51)
Pravda (34)
Smena (29)
Szabad Újság (20)
Szabad Földműves (18)
Sport (16)
Národná obroda (15)
Hlas l'udu (5)
Kisalföld (4)
Verejnost (3)

Székely-udvarhely és környéke

(A napilapolvasók száma: 149 fő)

Hargita Népe (135)
Romániai Magyar Szó (129)
Romania Liberă (13)
Új Sport (13)
Adevărul Harghitei (10)
Magyar Nemzet (5)

Népszerűbb hetilapok címe az említések számával (öt említésig) 1991 tavaszán

Hatvan és környéke

(A hetilapolvasók száma: 135 fő)

Szabad Föld (46)
Magyar Nők Lapja (42)
Képes Újság (41)

Duna-szerdahely és környéke

(A hetilapolvasók száma: 146 fő)

Hét (93)
Csallóköz (67)
A Nap (46)

Székely-udvarhely és környéke

(A hetilapolvasók száma: 135 fő)

Udvarhelyi Híradó (84)
Tromf (53)

Reform (40)	Heti Ifi (34)	Valóság (44)
Rádió-	Vasárnap (21)	Áttekintő (29)
és Televízióújság (36)	Nő (19)	Európai Idő (22)
Füles (14)	Magyar Nők Lapja	Keresztény Szó (19)
HVG (11)	(17)	Fakutya (18)
Autó-Motor (9)	Život (14)	Magyar Nők Lapja
Kertészet-Szőlészet (9)	Ország-Világ (10)	(15)
Ország-Világ (9)	Képes Sport (8)	Fiatalkor Fórum (14)
Rakéta (9)	Tip (8)	Székely Közélet (10)
Kacsa (8)	Reform (8)	Brassói Lapok (7)
TVR-hét (5)	RTV Újság (7)	Corvin Magazin (7)
	Remény (7)	Kelet-Nyugat (5)
	Autó-Motor (6)	Reform (5)
	Képes Újság (6)	
	Kacsa (5)	

*Népszerűbb havilapok és folyóiratok az említések számával
(5 említésig) 1991 tavaszán*

**Hatvan
és környéke**

(A havilapolvasók
száma: 89 fő)

Interpress Magazin (14)
Családi Lap (12)
Lakáskultúra (11)
Ezermester (10)
Ez a Divat (8)
Köznevelés (6)
Autósélet (5)
Video (5)

**Duna-
szerdahely
és környéke**

(A havilapolvasók
száma: 130 fő)

Barátnő (60)
Interpress
Magazin (26)
Móda (9)
Burda (8)
Ezermester (6)
Köznevelés (6)
Lakáskultúra (6)
Ez a Divat (5)

**Székely-
udvarhely
és környéke**

(A havilapolvasók
száma: 120 fő)

Családi Tükör (74)
Interpress
Magazin (16)
Erdélyi Figyelő (13)
Ötödik Kerék (7)
Székely Útkereső (6)
Hitélet (5)

A könyvolvasás gyakorisága

A *könyvolvasás* gyakoriságát a 14. sz. táblázat szemlélteti. Annak ellenére, hogy a magyarországi mintacsoportban a legmagasabb a nem olvasók aránya (ne feledjük, hogy ebben a csoportban volt a legtöbb idős ember is), a különbségek nem drámaiak.

14. sz. táblázat. A könyvolvasás gyakorisága (Százalékos megoszlás)

Olvasásgyakorisági kategóriák	Hatvan és környéke	Duna-szerdahely és környéke	Székely-udvarhely és környéke
Nem olvas könyvet	12,0	2,6	7,6
Nagyon ritkán olvas (de évente legalább 1 könyvet)	15,2	20,5	15,8
Időnként (negyedévenként legalább 1 könyvet)	29,1	33,8	38,6
Rendszeresen (havi átlagban legalább 1 könyvet)	43,7	43,1	38,0
Összesen	100,0	100,0	100,0

Jelzi ezt az a pontszámok mutató is, amellyel az olvasás tényét és gyakoriságát együttesen akartuk kifejezni, s amely 0 (a nem olvasás) és 5 (rendszeres olvasás) között mozog: ez Hatvanban és környékén 3,23, a Csallóközben 3,37 és Székelyföldön 3,21 volt. *

* A könyvet nem olvasók 0 pontot, a nagyon ritkán olvasók 1, az időnkénti olvasók 3, a rendszeres olvasók 5 pontot kaptak. Csallóköz tehát - amint az várható volt - vezet valamelyest, de nem sokkal.

Górcső alá vettük a felkeresett *családok* olvasási aktivitását is. Hatvan városában és környékén a családok 64%-ában bizonyult minden 7 éven felüli családtag könyvolvasónak; Csallóközben 75%, Székelyföldön 65% volt a megfelelő adat. Csallóköz tehát családi szinten is nagyobb olvasási aktivitást mutat a másik két régiónál.

A könyvolvasás tényére vonatkozóan a felkeresett családok minden 7 éven felüli *családtagjától* (összesen 1 420 főtől) is adatot gyűjtöttünk.

Az eredményekből kiolvasható tendencia már ismerős: Hatvan városában és környékén a 7 év fölötti kérdezettek (N=434) 83%-a, a csallóköziek (N=477) 89%-a, s a székelyföldiek (N=509) 82%-a mondta magát könyvolvasónak. Minden régióban érvényes volt a tendenciaszerű eltérés a városi és falusi lakosok között a városiak javára; a férfiak és nők között pedig az előbbiek rovására. Ugyancsak régióként visszatérő tapasztalat volt a 15-20 és 21-30 éves korcsoportok vezető szerepe, valamint az iskolai végzettséggel párhuzamosan növekvő olvasási aktivitás.

Országos Széchényi Könyvtár

Miket és kiket olvasnak?

Az olvasás mennyiségében nem találtunk igazán jelentős eltéréseket különböző vizsgálati térségeink között, annál nagyobbak a különbségek - mint látni fogjuk - az *olvasói érdeklődés* és az *ízlés* terén. Egy társadalom olvasmányjaiban magának a társadalomnak a sorsa (gondolkodásmódja, értékei, vágyai stb.) is tükröződik.

Mi most a hozzájuk közel álló könyvek és olvasmánytípusok számbavételével igazából három régiónk *szellemi arculatának* megismeréséhez szeretnénk hozzájárulni.

A "mit olvasnak" témakör keretében több kérdést is feltettünk az interjúalanyoknak. Egyik feladatunk - 12 olvasmánytípust előre megadva - az adott témakör olvasottságát (és a határon túl: az olvasás domináns nyelvét) tudakolta. A 15. sz. táblázat, azon túl, hogy régióként bemutatja a 12 olvasmányfajta olvasóinak (ebből külön a nem magyarul is olvasóknak) százalékos arányát, tartalmazza (a már ismert) pontszámos mutatót is, amely az adott olvasmánytípus említőinek átlagos (nemcsak az adott témakörre vonatkozó !) olvasásgyakorisági intenzitását fejezi ki.

A magyarországi, csallóközi és székelyföldi kérdezettek egyaránt az általában vett *szépirodalmi* könyvek olvasását említették meg a legnagyobb arányban (a könyvolvasók mintegy kilenctizede szokott szépirodalmi könyveket olvasni).

Hatvan és vidéke a *krimit* és *kalandregényeket* állította érdeklődésének 2. helyére, Csallóköz és Székelyföld viszont a *történelmi regényeket* . (A krimik Csallóközben a 3., Székelyföldön a 4. helyre kerültek.) A különböző szépirodalmi típusokról (a krimi kivételével) lényegében mind elmondható, hogy nagyobb a népszerűségük a határon túl, mint idehaza. Különösen nagy a különbség a *versek* és az *életrajzi regények* tekintetében: mindkét műfajban Székelyföld jár az élen, öt kis különbséggel Csallóköz követi, majd - sokkal lemaradva - a magyarországi olvasók állnak az utolsó helyen.

Az ismeretközlő irodalom altípusai már összetettebb képet mutatnak. *A szak- és ismeretterjesztő könyveket* leginkább Csallóközben említették, a *vallásos irodalmat* pedig - jelentős előnnyel - Székelyföldön. A jelek szerint az *(ön)életrajzok* magyarországi népszerűsége - az egykor oly sokak által olvasott *útleírásokkal* együtt - leáldozott, mindkét olvasmánytípust (némi fáziskéséssel) a Magyarországon kívül élő olvasók preferálták.

A 15. táblázat arról is tudósít, hogy a különböző olvasmánytípusokat a csallóközi és székelyföldi megkérdezettek milyen mértékben olvassák anyanyelvükön kívül *más nyelven* (is).

15. sz. táblázat. "Szokott-e Ön olvasni..." (12 olvasmánytípus olvasottsága régióként)

Olvasmánytípus	Hatvan és környéke		Duna-szerdahely és környéke			Székely-udvarhely és környéke		
	1* (%)	2 (0-5)	3* (%)	4 (%)	5 (0-5)	6* (%)	7 (%)	8 (0-5)
szépirodalmat (ált.)	85,0	3,87	93,2	13,0	3,53	86,3	0,7	3,72
sszikus regényt és novellát	66,2	4,14	73,5	8,8	3,81	67,1	0,7	3,92
modern regényt és novellát	53,4	4,04	70,1	11,6	3,82	59,6	-	4,00
történelmi regényt	77,4	3,89	78,2	11,5	3,70	80,8	1,4	3,75
életrajzi regényt	57,1	4,21	70,1	11,9	3,93	75,3	1,4	3,73
verseket	42,9	3,91	53,7	6,1	3,94	58,2	1,4	3,87
krimtit vagy/és kaland-regényt	81,2	3,67	76,2	16,3	3,64	70,5	1,4	3,76
foglalkozásához kapcsolódó szakirodalmat	57,9	3,57	63,9	48,3	3,66	61,6	26,1	3,78
egyéb témájú szak- és ismeretterjesztő könyveket	54,1	3,78	67,3	30,6	3,61	44,5	10,9	3,92
útleírást, útikönyvet (nem regényes)	51,1	3,94	60,0	15,0	3,90	62,3	2,7	3,83
életrajzot, önéletrírást	39,1	4,00	57,8	10,9	3,87	54,8	0,7	3,98
vallásos könyveket	30,8	3,93	29,9	2,1	3,59	48,6	-	3,49

1, 3, 6: az adott olvasmánytípust olvasók százalékos aránya

4, 7: ebből nem magyarul (is) olvassa

2, 5, 8: olvasásgyakorisági pontszám

* A 100%-ot a könyvolvasók adott régió belüli halmaza jelenti.

Eredetileg a kérdés úgy szólt, hogy az adott olvasmányfajtát "főleg magyarul", "főleg más nyelven", vagy "egyaránt magyarul és más nyelven" olvassák-e. A "főleg más nyelven" válasz-kategória azonban nem működött: egyedül a foglalkozáshoz szükséges szakirodalom esetében kapott említésre méltó szava-

zatot (Csallóközben az olvasók egytizedétől, Székelyföldön egyhuszadától). Így a más nyelven való olvasás főleg azt jelenti, hogy az adott témakörben a magyaron kívül más nyelven *is* szoktak könyvet olvasni.

E téren két fő tanulságot könyvelhetünk el:

1., mindkét határon túli vizsgálati terepünkön *elsősorban a szakmai irodalmat olvassák idegen nyelven*, a szépirodalmat (különösen a verseket) sokkal mérsékeltebben, a vallásos könyveket pedig alig.

2., A Csallóközben - minden műfajban és témakörben - sokkal magasabb *a nem magyarul* (szlovákul) *is* olvasók aránya, mint a románul olvasóké a Székelyföldön, ahol - a szak- és ismeretterjesztő könyveket leszámítva -, gyakorlatilag minden fajta könyvet *szinte kizárólag magyarul* olvasnak.

Végezetül a 15. sz. táblázat ahhoz is segítséget nyújt, hogy az egyes olvasmányfajták mögött meghúzódó *általános olvasói buzgalomról* is képet kapjunk. (Ld. az olvasásgyakorisági pontszámokat!) Hatvan városában és környékén az életrajzi, klasszikus és modern regények, valamint az életrajzi dokumentumok említői voltak a leggyakoribb olvasók; s a krimik és a szakmához szükséges szakirodalom fogyasztói bizonyultak a legkevésbé intenzív könyvolvasóknak. Csallóközben a versek, életrajzi regények és az útleírások híveit találtuk a legaktívabb, valamint a vallásos, a szakmai könyvek, valamint a krimik kedvelőit a legkevésbé aktív könyvolvasóknak. Székelyudvarhelyen és környékén a modern regények, az életrajzi dokumentumok, a klasszikus regények és a (nem foglalkozáshoz kötődő) szakkönyvek vonzották a legintenzívebb, a vallásos könyvek pedig a legkevésbé gyakori könyvolvasást. Vagyis a rendszeres olvasók - többé-kevésbé mindhárom régióra érvényesen - inkább a nívós szépirodalmi műfajokat (és a nem okvetlenül nívós életrajzi regényeket), valamint a non fiction kevésbé praktikus témaköreit (pl. az életrajzi dokumentumokat) választották; a kevésbé gyakori olvasók pedig inkább a szórakoztató irodalmat, továbbá a hétköznapi praktikumot szolgáló ismeretközlő (valamint vallásos) könyveket említ-

tették meg, vagyis ezeknek a könyveknek a kedvéért hajlandóak - ha ritkán is - könyvet olvasni.

Feltettünk e témakörben egy nyitott kérdést is még az imént ismertetett zárt kérdés *előtt*, attól nem befolyásolva: "*Milyen fajta, milyen témájú könyveket olvas legszívesebben?*" Ezt a kérdezettek a maguk szavaival válaszolták meg, ami a válaszok kategorizálásának bizonytalanságával jár együtt. Az alábbiakban régióként ismertetjük az öt legtöbbször említett olvasmánytípust (zárójelben az említőknek a könyvolvasók százalékában kifejezett arányszámával):

Sor-szám	Hatvan és környéke (%)	Duna-szerdahely és környéke (%)	Székely-udvarhely és környéke (%)
1.	Krimi (33)	Történelmi témák (27)	Szépirodalom, regény (ált.) (35)
2.	Érzelmes, romantikus, szerelmes regények (28)	Szépirodalom - (ált.) (25)	Történelmi témák (32)
3.	Történelem (szépirodalom és ismeretközlő együtt: 27)	Krimi (24)	Krimi (25)
4.	Kalandregény, sci-fi (25)	Romantikus, szerelmes slágerkönyvek (21)	Kalandos, western (18)
5.	Természettud. és műszaki, szak- és ism.terj. irod. (25)	Életrajz (14)	Életrajz (14)

A különböző régiók olvasói érdeklődése (s tegyük hozzá: kulturális arculata) meglehetősen eltér egymástól: a *magyarországi régió* a krimik, az érzelmes, szerelmes történetek és a kalandregények meglehetősen *kommersz* együttesét juttatta jelentős előnyhöz, valamint a műszaki jellegű *ismeretközlő irodalmat*. A két *Magyarországon kívüli* vizsgálati helyszín a kommercialitások elé helyezte a *történelmi témákat* és a *szépirodalmat* (főleg Székelyföldön, ahol mindkét kategória a legmagasabb említésszámot kapta); valamint előkelő helyhez juttatta az

életrajzi témakört is, amely a magyarországi terepen (a maga 9%-os említésével) nem fért bele az első 5 olvasmánytípusba.

A határokon túl mintha nagyobb hitele lenne a régi latin mondásnak: *historia est magistra vitae*; talán ezért tanulmányozzák oly buzgalommal az élet tanítómesterének tartott (s immár jobban hozzáférhető) történelmi könyveket. S mintha nagyobb becsülete lenne a szépirodalomnak is, amely Kelet-Közép-Európában ugyancsak - immár hagyományosan - az élet (pontosabban: a túlélés) és a politikai cselekvés tanítómesterének számít.

Az utóbbi idők olvasmányai

Az eddigiekben inkább csak az arról szóló *nyilatkozatokat* vizsgáltuk, hogy mit *szoktak* olvasni az emberek; ideje megismerkednünk magukkal a *konkrét olvasmányokkal*. Az alábbiakban olyan összeállításokat közlünk, amelyek a felmérést megelőző 6 hónap* *olvasmányait* s ezen olvasmányok *legnépszerűbb szerzőit* mutatják be régióként.

A *magyarországi* olvasmány- és írólista meglehetősen egynemű: a hatásos sikerkönyvek, a különböző korszakok nagy bestsellerei és bestseller-szerzői torlódnak egymásra Erdős Renée-től, Margaret Mitchelltől és John Knitteltől Berkesin, Szilvásin át Nemeréig, Robin Cookig és Clair Kennethig; a rózsaszín (és halványlila) románctól az egyre fakuló "szocialista ponyván" át a horror-elemekkel fűszerezett fantasztikumig. Bár a listák vége felé (a tisztes helyezést elért Biblián kívül) fel-felbukkannak az értékeesebb irodalom gyérszámú képviselői is: Orwell híres, sokáig hozzáférhetetlen 1984-e, Hermann Wouk művei, valamint a klasszikusok képviseletében Jókai Mór is ott árválkodik a szerzők középmezőnyében, de a népszerűségi listák 3-4 említésig lehatoló élmezőnyében mégis masszív *bestseller-dominancia* érvényesül.

* Ez az időszak megközelítőleg 1991 első félévét jelenti.

Hatvan városában és környékén olvasott legnépszerűbb könyvek és szerzők 1991 első felében

(N=133)

Szerző, cím	Említések száma	Szerző	Említések száma
Cook: Műhiba	10	Cook, Robin	45
Kenneth: Randevú Rómában	8	Kenneth, Clair	31
Biblia	7	Berkesi András	15
Cook: Mutáció	7	Nemere István	12
Cook: Láz	6	Fable, Vavyan	11
Treben: Egészség Isten patikájából	6	Follett, Ken	11
Uris: Exodus	6	Knittel, John	9
Kenneth: Éjszaka Kairóban	5	King, Stephen	8
Knittel: El-Hakim	5	Moldova György	7
Mitchell: Elfújta a szél	5	Rejtő Jenő	7
Cook: Agy	4	Jókai Mór	6
Knittel: Via Mala	4	Lőrincz L. László	6
Tornyai: Gyere kicsim, gyere	4	Szilvási Lajos	6
Cook: Agymosás	3	Treben, Maria	6
Cook: Halálfélelem	3	Wouk, Hermann	6
Fable: Ki feküdt az ágyamba	3	Erdős Renée	5
Kenneth: A hermelines hölgy	3	Mitchell, Margaret	5
Kenneth: Május Manhattanben	3	Hailey, Arthur	4
King: Tortúra	3	Marsch, Evelyn	4
King: A tűzgyújtó	3	Merle, Robert	4
Lawrence: Lady Chatterley szeretője	3	Orwell, George	4
Ludlum: A fantom	3	Széchenyi Zsigmond	4
Merle: Ime a király	3	Tornyai János	4
Moldova: Bűn az élet	3	Zilahy Lajos	4
Orwell: 1984	3		
Wouk: A végső győzelem	3		

Dunaszerdahelyen és környékén olvasott legnépszerűbb könyvek és szerzők 1991 első felében
(N=147)

Szerző, cím	Említések száma	Szerző	Említések száma
Kenneth: A hermelines hölgy	12	Kenneth, Clair	55
Moldova: Bűn az élet	11	Cook, Robin	25
Kenneth:		Berkesi András	19
Neonfény a Nílus felett	9	Moldova György	17
Kenneth: Egon naplója	8	Szilvási Lajos	15
Cook: Agymosás	7	King, Stephen	13
Cook: Műhiba	7	Greene, Graham	12
Hailey: Végső diagnózis	7	Hailey, Arthur	11
King: Tortúra	7	Rejtő Jenő	9
Berkesi:	7	Zilahy Lajos	9
Ha az igazságra esküdtél		Dallos Sándor	8
Cook: Láz	6	Merle, Robert	8
Cook: Akár az Isten	6	Garcia Marquez, G.	7
Szilvási: Egymás szemében	5	Marsh, Evelyn	6
Moody: Élet az élet után	5	Ordódy Katalin	6
Jones: Most és mindörökké	5	Bartalos Károly	5
Brontë, E.: Üvöltő szelek	5	Brontë, Emily	5
Zilahy: Halálos tavasz	5	Christie, Agatha	5
Merle: Védett férfiak	4	Dumas, A. (id.)	5
Mitchell: Elfújta a szél	4	Jones, James	5
King: Christine	4	Kodolányi János	5
Kenneth: Randevú Rómában	4	Lovicsek Béla	5
Janics: A hontalanság évei	4	Moody, A.R.	5
Higsmith: Huhog a bagoly	4	Nemere István	5
Hailey: A hotel	4	Stendhal	5
Dallos S.: A napszerelmese	4	Szoltsenyicin, A.	5
Dallos S.: Aranyecset	4	Uris, Leon	5

Székelyudvarhelyen és környékén olvasott legnépszerűbb könyvek és szerzők 1991 első felében

(N=146)

Szerző, cím	Említések száma	Szerző	Említések száma
Rode:		Jókai Mór	29
A Guldenburgok öröksége	21	Rode, Axel	21
Uris: Exodus	7	Kenneth, Clair	17
Bokor-Tábori: Magyarnak		Sütő András	15
lenni-magyarnak maradni	7	Berkesi András	11
Sütő: Naplójegyzetek	7	Uris, Leon	10
Dallos: Aranyecset	6	Gárdonyi Géza	9
Dallos: A nap szerelmese	6	Bokor Pál-Tábori Ádám	9
Jókai: Kárpáthy Zoltán	6	Tamási Áron	9
Erdély története	5	Vonnegut, Kurt	8
Jókai: Egy magyar nábob	5	Merle, Robert	7
Mittelmeyer: A röpke gyönyör	5	Móricz Zsigmond	7
Móricz: Légy jó mindhalálig	5	Rejtő Jenő	7
Sütő:		Sheldon, Sidney	7
A lőtt lábú madár nyomában	5	Cook, Robin	6
Tornyai: Gyere kicsim, gyere	5	Dallos Sándor	6
Jókai: Az arany ember	4	Tökés László	6
Oltványi: A vég	4	Wass Albert	6
Rejtő: Három testőr Afrikában	4	Mittelmeyer, Helen	5
Doyle: Sherlock Holmes	4	Tornyai János	5
Sheldon: Vervonal	4		
Wass: Halálos kód			
Holtember partján	4		
Abe Kóbo: A homok asszonya	3		
Gárdonyi: Isten rabjai	3		
Engel: Légió mindhalálig	3		
Hirschfeld: Dallas	3		
Pacepa: Vörös horizontok	3		
Raffay: Trianon titkai	3		
Tökés: Temesvár ostroma	3		

A *csallóközi* olvasmány- és szerző-listák jellege erősen hasonlít a magyarországihoz abban, hogy már ott is Clair Kenneth és Robin Cook (főleg az előbbi) vette át az uralmat, de a tegnap favoritjai: Berkesi, Szilvási és Dallos Sándor jelenléte is még jól (a hazainál erőteljesebben) érzékelhető. De akad más, ennél lényegesebb különbség is: a régi és az újabb irodalom *igényesebb* képviselői (E. Brontë, Greene, García Marquez, Kodolányi, Stendhal, Szolzsenyicin) - s nem kizárólag csak a listák végé felé - *a magyarországinál nagyobb számban* fordulnak elő. S hogy ne csak szépirodalmi példát hozzunk az igényesebb olvasói érdeklődésre: Janics Kálmánnak a kisebbségi sorsot boncoló alapműve (A hontalanság évei) ugyancsak felkerült az olvasmányok jegyzékére.

A *székelyföldi* olvasmány- és szerzőlisták jellege még erősebben elütött a magyarországi névsorok összetételétől. A népszerű televíziós-sorozatok, (az ún. "szappanoperák") könyvváltozatai és egyéb (inkább hatásos mint értékes) sikerkönyvek ugyan Erdélyben is hódítanak, de oda (1991 tavaszáig) még nem érkezett el a Kenneth-Cook "párosnak" a másik két helyszínhez hasonló kultusza. Ugyanakkor *több klasszikust* említettek (Jókai, Gárdonyi, Móricz, Tamási), és sokkal több olyan (szépirodalmi és főleg ismeretközlő) művet, amelyek saját sorsuk, *létértelmezésük tisztázásához* járulnak hozzá (Sütő András, Raffay Ernő, Tőkés László, Pacepa stb. könyvei), s nem utolsósorban az Erdély története c. nagyszabású munka, és a nagyon előkelő helyen említett Magyarnak lenni - magyarnak maradni c. kötet.

Olvasmányszerkezet

Nem elég azonban az olvasmány-listáknak csupán az élmezőnyével foglalkozni, meg kell nézni a *teljes olvasmányanyag* struktúráját, szerkezetét is. A 16-18. sz. táblázatok ezt a különböző szempontú összetételt szemléltetik. Az összehasonlításba - a térbeli és időbeli viszonyítási lehetőségek gazdagítása céljá-

ból - bevontuk a legutóbbi (1985/86-os) országos reprezentatív felnőtt-vizsgálat eredményeit is.

Az olvasmányok *keletkezési idejük* (megírásuk, nem kiadásuk idejéről van szó!) szerinti rétegződése az újabb keletű (a felmérést megelőző egy-másfél évtized alatt íródott) művek magyarországi előretörését (ld. 16. sz. táblázat) valamint a múltszázadi (és régebbi) irodalom visszaszorulását tanúsítja. Mindkét folyamat sokkal kevésbé jelentkezik *a két határon túli régióban*: ezeken a helyeken nagy átlagban valamivel *régebbi keletkezésű könyveket olvasnak*, mint idehaza.

16. táblázat. A legutóbbi olvasmányok összetétele (A felnőtt könyvolvasók százalékában)

A mű keletkezési ideje	Országos adatok (Magyarország) 1985/86	Hatvan és környéke	Duna-szerdahely és körny. 1991	Székelyudvarhely és körny. 1991
Az ókortól a XVIII.sz. végéig	2,0	} 4,8	10,1	9,3
XIX. század*	14,9			
XX. század első fele**	12,3	17,3	16,0	19,4
1951-1970	19,1	} 19,2	21,8	17,1
1971-1980	} 49,2			
1980 után		58,7	52,1	50,4
Nem megállapítható	2,5	-	-	3,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

* 1800-1917

** 1985/86-ban: 1917-1945

Aszerző nemzetisége szerinti felosztás (ld. 17. sz. táblázat) azt tanúsítja, hogy a Magyarországon, Csallóközben és Székelyföldön olvasott könyvek legnagyobb (50% körüli) hányadát magyar szerző írta. Magyarországon megfigyelhető - egyrészt a növekvő nyitottság jegyeként - e könyvek lassú *aránycsökkenése*, ami egyébként Csallóközben is jól kimutatható. Ez utóbbi régióban olvasták a *legkevesebb* (49%), *Székelyföldön pedig a legtöbb* (61%) *könyvet magyar szerző tollából*. (Székelyföld nem először mutatkozik zártabbnak, elzárkózóbbnak a csallóköziek-nél.)

A kelet- és közép-európai (egykori szocialista) országok irodalma mintegy huszadrészét teszi ki a magyarországi olvasmányanyagnak, Székelyföldön ennél valamivel kevesebbet, Csallóközben érzékelhetően többet.

17. sz. táblázat. A legutóbbi olvasmányok összetétele (A felnőtt könyvolvasók százalékában)

A szerző nemzetisége	Országos adatok (Magyarország) 1985/86	Hatvan és környéke 1991	Duna-szerdahely és körny. 1991	Székelyudvarhely és körny. 1991
Magyar	54,9	51,9	48,7	61,2
Európai (volt) szocialista országok	4,3	4,8	8,4	3,1
Egyéb (főleg nyugati) európai országok	29,0	21,2	20,2	23,3
(Észak- és Dél-)Amerika	6,6	17,3	19,3	9,3
Egyéb	1,7	4,8	3,4	0,8
Nem megállapítható	3,5	-	-	2,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

18. sz. táblázat. A legutóbbi olvasmányok összetétele (A felnőtt könyvolvasók százalékában)

Az olvasmány stílusa (jellege)	Országos adatok (Magyarország) 1985/86	Hatvan és környéke 1991	Duna-szerdahely és körny. 1991	Székely-udvarhely és körny. 1991
Romantikus	7,7	} 3,8	9,2	8,5
Klasszikus realista	7,7			
XX. sz-i realista	17,7	14,4	21,0	25,6
Modern (esztétikailag értékes)	5,1	1,9	5,0	2,3
Szórakoztató irodalom (krimi, kalandregény, bestseller stb.)	35,8	53,9	39,6	33,4
Non fiction (ismeretközlő)	25,4	26,0	25,2	27,1
Nem megállapítható	0,6	-	-	3,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

A nyugat-európai irodalom iránt - sajátos módon - az utóbbi években mintha csökkent volna az érdeklődés, az amerikai irodalom iránt viszont jelentősen növekedett. E jelenség legkevésbé Székelyföldet érintette: míg Hatvanban és környékén, továbbá a Csallóközben majdnem (vagy teljesen) megegyezik a Nyugat-Európából és a (főleg Észak-) Amerikából származó olvasmányok aránya, Székelyföldön ez az arány erőteljesen *Európa-centrikus* (23%:9%). Székelyföldet zárkózottsága tehát nemcsak konzervatívabbá teszi, hanem - leglábbis egyenlőre - megmenti a túlzott amerikanizálódástól, s a vele járó kommercializálódási jelenségektől is.

Ha az olvasmány *stílusát* tesszük meg az olvasmányszerkezet struktúráló elvének (ld. a 18. sz. táblázatot), akkor magyarországi viszonylatban (az időbeli folyamatot szemlélve) a romantikus, a XIX. és XX. századi realista klasszikusok, továbbá az értékes modern művek részarányának csökkenését, valamint a szórakoztató irodalom súlyának emelkedését tapasztaljuk. Ezek a tendenciák azonban a határokon túl nem, vagy alig érzékelhetők: *a klasszikusok iránti érdeklődés jóval nagyobb a Csalólóközben és főleg a Székelyföldön*. A lektűrök és bestsellerek népszerűsége pedig - jelentős különbséggel - Magyarországon a legnagyobb, majd a Csallóköz, s végül a Székelyföld következik. *A legkommerciálisabb régió tehát a magyarországi, s a legkevésbé az a sok tekintetben sziget-jellegű Székelyföld*.

A *non fiction*-irodalom minden régióban (a határokon túl szinte a nagy hiányok bepótlásának lázában égve) kb. az olvasmányok egynegyedét teszi ki.

"Kedvencek" és ízléstípusok

Vannak írók, akiket ugyan kedvelnek, de nem okvetlenül olyan formában, hogy gyakran olvassák is őket: sok esetben a hozzájuk fűződő korábbi pozitív olvasmányélmény avatja őket ún. "kedvenc" íróvá. Ugyanígy vannak könyvek, amelyeknek élménye a múltból is átsugárzik olvasóik jelenvilágába, amelyeket ők máig szépnek és jónak tartanak, mégha jelenlegi mindennapos olvasmányaik már másfélék is.

Az ilyen, a jelenben nem okvetlenül sűrűn olvasott, de az olvasói ízlésnek mégis talpköveit jelentő szerzők és művek listái (ld. 19-20. táblázatok) óhatatlanul *konzervatívabbak* és egyúttal (a szelekció szükségszerű működése miatt) esztétikailag többnyire *értékesebbek* is a kurrens olvasmányok együtteseinél.

19. és 20. sz. táblázataink az említőknek most *százalékos arányát* közlik, hogy minél szemléletesebben rajzolódjanak ki azok a jelentős különbségek, amelyek a "kedvencekre" vonatkozó kérdések megválaszolási intenzitásában az egyes (elsősorban

a magyarországi és a Magyarországon kívüli) régiók között fennállnak. Mind a legkedveltebb írók, mind a nagy olvasmányélmények esetében (az előbbieket 6, az utóbbiakat 3 említésig mind feltüntettük táblázatainkon) a magyarországi válaszadók nevezték meg a *legkevesebb* szerzőt és művet. (Az emlékezetes olvasmányok felidézésétől különösen vonakodtak.)

19. sz. táblázat. "Kik a legkedvesebb írói?" (Az említők aránya a könyvolvasók százalékában)

Hatvan és környéke (N=133)		Duna-szerdahely és környéke (N=147)		Székely-udvarhely és környéke (N=146)	
Szerző	%	Szerző	%	Szerző	%
Jókai M.	25,6	Jókai M.	36,7	Jókai M.	50,7
Berkesi	12,0	Mikszáth	17,7	Mikszáth	25,3
Cook, R.	12,0	Szilvási	16,3	Tamási Á.	19,2
Móricz Zs.	11,3	Berkesi	15,0	Móricz Zs.	15,7
Szilvási	11,3	Móricz Zs.	15,0	Sütő A.	15,7
Mikszáth	9,0	Gárdonyi	12,9	Petőfi	12,3
Moldova	8,3	Kenneth, Cl.	7,5	Gárdonyi	10,3
Nemere	7,5	Lovicsek B.	7,5	Christie, A.	9,6
Kenneth, Cl.	6,8	Moldova	7,5	Rejtő	9,6
Merle, R.	6,0	Móra	7,5	Berkesi	8,9
Gárdonyi	5,3	Rejtő	6,8	Hemingway	6,8
Petőfi	5,3	Cook, R.	6,1	Arany	6,2
Christie, A.	4,5	Dumas, id.	4,8	Dumas, id.	5,5
Fekete I.	4,5	Merle, R.	4,8	Verne	5,5
		Nemere I.	4,8	Passuth	4,1
		Remarque	4,1	Szilvási	4,1

A *kedvenc írók* mindhárom listája (ld. 19. táblázat) ugyan *Jókai* névvel kezdődik, de Hatvan körzetében csak minden negyedik, Csallóközben minden harmadik, és Székelyudvarhelyen és környékén viszont már minden második könyvolvasó megemlítette a nagy magyar mesemondó nevét. A három írójegyzék összetételében vannak rokon vonások: vegyülnek bennük a "tegnapelőtti" (klasszikusok), a "tegnapi" (Berkesi, Szilvási, Moldova, Passuth stb.) és egy kicsit már a "mai" (Cook, Kenneth) kedvencek. A "vegyülési arány" azonban korántsem azonos: a *magyarországi* listán a *bestseller-szerzők* uralkodnak a klasszikusok szétzilált, egyre jobban háttérbe szoruló csapata fölött; *Csallóközben* a klasszikusok komoly pozíciókkal rendelkeznek, viszonyuk a lektűr- és bestseller-szerzőkhöz viszonylag *kiegyensúlyozottnak* mondható; a *székelyföldi* írólistán pedig - a sorrendben és az említési arányokban egyaránt - egyelőre * a *klasszikusok dominanciája* érvényesül. (Az első hét szerző például - mind 10% feletti említéssel - maradéktalanul a XIX. vagy XX. század klasszikusai közül kerül ki.)

Az *emlékezetes olvasmányélmények* listái (ld. 20. sz. táblázat) még hagyományőrzőbbek; mondhatni az olvasói múlt relikviáinak, múzeumi "tárgyainak" gyűjteményeiként viselkednek. (Ebben minden bizonnyal szerepet játszott a listák létrejöttét szolgáló kérdés megfogalmazása is, ld. 20. sz. táblázat fejlécét.)

Még a meglehetősen szűkszavú magyarországi olvasmány-jegyzék is (a másik kettő pedig még inkább) főleg a realista és romantikus *klasszikusokból*; az ifjúkor nagy *ifjúsági könyvélményeiből* (a mindenütt listavezető Egri csillagokból, Molnár Ferenc, Verne, Karl May műveiből) és néhány közéjük beékelődött *bestsellerből* (Dallos Sándor, Mitchell, Charrière stb. könyveiből) építkezik. Az *olvasói múlt* tehát - a nagy hasonlóság révén - *jobban összeköti a három régió olvasóit, mint jelenük.*

* Mivel a kurrens olvasmányokba - mint láttuk - itt is kezd behatolni a felszínesebb, szórakoztató irodalom, feltehetőleg néhány év múlva ez a folyamat már a kedvenc-listákra is nyomot fog hagyni.

20. sz. táblázat. "Melyek élete legemlékezetesebb olvasmányélményei?" (Az említők aránya a könyv olvasók százalékában)

Hatvan és környéke (N=133)

Szerző, cím	%
Gárdonyi: Egri csillagok	11,3
Dallos: Aranyecset	3,7
Jókai: A kőszívű ember fiai	3,7
Molnár: A Pál utcai fiúk	3,0
Dallos: A nap szerelmese	2,2
Dumas: Monte Christo grófja	2,2
Mitchell: Elfújta a szél	2,2
Sienkiewicz: Quo vadis...	2,2

Dunaszerdahely és környéke (N=147)

Szerző, cím	%
Gárdonyi: Egri csillagok	17,0
Jókai: Az arany ember	9,5
Jókai: A kőszívű ember fiai	6,8
Mikszáth: Különös házasság	5,4
Jókai: Kárpáthy Zoltán	4,8
Dallos: Aranyecset	4,1
May: Winnetou	4,1
Móra: Rab ember fiai	4,1
Móricz: Légy jó mindhalálig	4,1
Charrière: Pillangó	3,4
Dallos: A nap szerelmese	3,4
Mikszáth: Szent Péter eseménye	3,4
Mitchell: Elfújta a szél	3,4
Biblia	2,7
Gárdonyi: A láthatatlan ember	2,7
Hugo: Nyomorultak	2,7
Jókai: Fekete gyémántok	2,7
Molnár: A Pál utcai fiúk	2,7
Saint Exupéry: A kis herceg	2,0
Mikszáth: A fekete város	2,0
Remarque: A diadalív árnyékában	2,0
Tolsztoj: Háború és béke	2,0

Székelvudvarhely és környéke (N=146)

Szerző, cím	%
Gárdonyi: Egri csillagok	12,3
Jókai: Az arany ember	8,2
Dallos: Aranyecset	8,2
Dallos: A nap szerelmese	6,2
Tamási: Ábel	5,5
Brontë, E.: Üvöltő szelek	3,4
Jókai: A kőszívű ember fiai	3,4
Jókai: Egy magyar nábob	3,4
Dumas: Monte Christo grófja	2,7
Knight: Légy hű önmagadhoz	2,7
May: Winnetou	2,7
Mitchell: Elfújta a szél	2,7
Sütő: Anyám könnyű álmot ígért	2,7
Brontë, Ch.: Jane Eyre	2,1
Dumas: A három testőr	2,1
Jókai: Szegény gazdagok	2,1
Móra: Aranykoporsó	2,1
Móricz: Légy jó mindhalálig	2,1
Prus: A fáraó	2,1
Sand: Rudolstadt grófné	2,1
Verne: Sándor Mátyás	2,1

A különösen kedvelt olvasmányfajták, szerzők, nagy olvasmányélmények dokumentumegyütteséből következtetéseket vonhattunk le az olvasók tudatában (és tudatalattijában?) a korábbi olvasói élmények és a szocializációs folyamat értékeinek lenyomataként megképződő "kristálykövületekről", vagyis *ízlés-beállítódásaik* szerkezetéről, milyenségéről. Az említett információkra támaszkodva *ízléstípusokat* hoztunk létre*, amelyeknek beszédes strukturális eltérései - mintegy összefoglalásként - jól tükrözik a három vizsgált közeg kulturális arculatának különbözőségét. (A 21. sz. táblázatban ismét feltüntetjük a legutóbbi országos reprezentatív vizsgálat adatsorát is.)

Ami a 21. sz. táblázat két hazai (országos és hatvani) adatsorát illeti (feltételezve, hogy a már eleve csak a könyvolvasókat tartalmazó kisvárosi - falusi közeg** az országos könyvolvasói átlag közelében helyezkedik el és így a két adatsor összevethető), ezek 1985 és 1991 viszonylatában a *klasszikus realizmusra* és a *romantikára* orientált ízlésvilág további *visszaszorulásáról*, *valamint a felszínebb bestseller* (ld. "bestseller II." kategóriát!) és a *non fiction térhódításáról* vallanak. Vagyis a már a hetvenes évek óta nyomon követhető, s főleg a kurrens olvasmányok összetételében megmutatkozó két alaptendencia, a *kommerzialisálódás* és a *prakticizálódás* jegyei immár a kevésbé változékony ízléskategóriák átstrukturálódásában is jelentkeznek.

Ami pedig a három vizsgált régiót illeti, a különbségek nem kevésbé beszédesek: az *értékes és régi irodalom* esélyei (ld. "modern", "klasszikus" és "romantikus" ízlésformációkat!) *Magyar - országtól távolodva* (Hatvan és környéke - Csallóköz - Székelyföld sorrendben) *egyre nőnek*, a *lektűr* és az *ismeretközlő művek* kedveltsége pedig *egyre csökken*. (A bestseller nívósabb kategóriája ["I."] a három területen viszonylagos egyensúlyban van, a

* Az egyes kategóriákba való besorolást a különösen kedvelt témákat, szerzőket és műveket *együthataásukban* vizsgálva, a *domináns irodalmi minőség* megragadására törekedve végeztük el. A kategóriák és a besorolás részletesebb ismertetését ld.: *Cserben Ferenc: A felnőtt népesség olvasási és olvasmánybeszerzési szokásai*. Bp., 1989. OSZK-KMK. 26-28. p.

** A szigorú reprezentativitás hiányából adódó eltérések mintacsoportunk és az országos adatok között ugyanis épp az olvasó - nem olvasó arányban játszottak szerepet leginkább.

21. sz. táblázat. Olvasói ízléstípusok regionális megoszlása
(A felnőtt könyv olvasók százalékában)

Ízléskategóriák	Országos adatok (Magyar- ország) 1985/86	Hatvan és környéke 1991	Duna- szerda- hely és körny. 1991	Székely- udvar- hely és körny. 1991
"Modern" (értékes kortárs, ill. modern formanyelvű XX. sz.-i irodalom dominanciája; esetleg klasszikusokkal együtt):	4,6	3,8	5,4	8,9
"Klasszikus (realista)" (XIX.-XX.sz.-i realista klasszikusok dominanciája, esetleg romantikával együtt):	19,9	13,5	15,0	33,5
"Bestseller" I. (a "nagy irodalom" látszatát keltő félművészi irodalom dominanciája - értékes klasszikusok, esetleg modernek társaságában):	17,7	13,5	15,6	12,3
"Bestseller" II. (a bestseller önmagában vagy romantika, lektűr, ill. ifj. irodalom társaságában):	18,3	27,8	29,9	14,4
Romantikus (a XIX. sz.-i romantika dominanciája):	14,2	11,3	15,0	17,1
Lektűr (a szórakoztató irodalom direkter és vulgáris műfajainak: kalandregény, krimi stb. dominanciája; tipikus kiegészítő: romantika):	17,9	18,8	12,9	10,3
Ismeretközlő (kizárólagos nonfiction érdeklődés)	5,1	11,3	4,8	2,1
Besorolhatatlan	2,3	-	1,4	1,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

kevésbé fajsúlyos változattól ["II."] - a lektűrhez hasonlóan - Székelyföld zárkózik el leginkább.)

A kommercializálódás és a praticizálódás magyarországi jelenségei a határokon túl élő magyarság körében sokkal kevésbé jelentkeznek, sőt a székelyföldi mintacsoport kiemelkedő módon látszik ragaszkodni az irodalmi értékhez és a hagyományhoz. (Pl. egyharmaduk tartozik a "klasszikus" kategóriába, szemben a hatvaniak 13%-os arányával). Míg Magyarországon a könyv ma elsősorban olyan *használati tárgy*, amely egyszerre andalító- és ajzószer, valamint praktikus és profán segédeszköz, addig kisebbségi helyzetben a tradicionális értékrendben gyökerező, a kulturális hagyományt is az identitástudat erősítésére felhasználó magatartás szinte *szakrális szimbóluma* - s ez különbségnek nem kevés. (Az már más kérdés, hogy bizonyára sokan vannak a kisebbségben élő magyarok közt is olyanok, akik jó néven vennék a történelemtől, ha sorsuk könnyítésével oldana valamelyest a kultúrához és a könyvekhez fűződő viszonyuk kényszerű ünnepélyességén.)

Szóljunk végezetül az egyes ízléstípusok társadalmi rétegotthonosságáról. Az egyes régiók ízlésarculatának jelentős eltérései ellenére a tendenciák mindhárom helyszínen *nagyon hasonlóak*: a klasszikus és romantikus irodalmat Hatvan és környékén, Csallóközben és Székelyföldön egyaránt inkább a *falvak* lakói; a modern, a szórakoztató és az ismeretközlő irodalmat pedig inkább a *városiak* kedvelik. A romantikus és a lektűr ízlésbeállítottság főleg a *fizikai*; a modern és klasszikus művek népszerűsége (de a bestsellereké is!) elsősorban a *szellemi* foglalkozásúak körében mutatható ki mindhárom helyszínen. Ugyancsak visszatérő tapasztalat az értékesebb művek (elsősorban klasszikusok) *közép- és idősebbkori* (30-40 év fölötti), a romantika kifejezetten *időskori*, valamint a lektűr *fiatalkori* (30 év alatti) preferálása. Végül az ízlésorientációk nemi elkülönülése szintén mindhárom régióban megfigyelhető: a *nők* nagyobb affinitása a bestseller-típusú irodalom iránt, valamint a *férfiak* erősebb vonzódása a lektűrhez és a non fiction-höz.

Az olvasmányok beszerzése

A kérdezéskor, vagy az előtte legutóbb olvasott könyv beszerzési forrása (illetve módja) legtöbbször a *vásárlás* volt (ld. 22. táblázat), ez különösen Csallóközben kapott fontos szerepet. (Itt a legutóbbi olvasmányok 44%-át szerezték be családi vásárlás útján, Székelyföldön 35, Magyarországon pedig 33%-át.) A *könyvtári* beszerzésben szintén Csallóköz, a *baráti kölcsönzés* terén - jelentős előnnyel - Székelyföld vezet. (A baráti kölcsönzés viszonylag nagy: 30%-os aránya megegyezik a Magyarországon a hatvanas évek első felében mért adattal* - de az utóbbi azóta már jelentősen csökkent.) A *családi könyvtárak* Hatvanban és környékén adták kézbe leggyakrabban az utolsó olvasmányt. A 22. táblázat adatai csak egy adott (kurrens) olvasmányanyag beszerzési struktúrájára vonatkoznak. Rákérdeztünk arra is, hogy az egyes régiókban a kérdezettek mekkora hányada szokta *általában* igénybe venni egyik vagy másik beszerzési forrást.

Könyvet vásárolni a hatvani kérdezettek 90, a csallóköziek 91 és a székelyföldiek 85%-a szokott, a 7 éven felüli családtagokkal is számolva - a fenti sorrendben - 72, 76 és 61 százalék. Tehát - csekély különbséggel - Csallóközben találtuk a legtöbb, Székelyföldön a legkevesebb vásárlót. (De ez nem jelenti azt, hogy a csallóköziek veszik a legtöbb könyvet: a nagy mennyiségű - évi 20, illetve 50 kötet feletti - vásárlások terén egyértelműen Székelyföld vezetett, bepótolni igyekezvén a korábbi könyvinység kényszerű szellemi koplalását.)

Az egyes régiók könyvvásárlói arányszámai - az átlagosnál "jobb" összetételű mintacsoportok miatt - magasabb lehet a valóságosnál. (Ez magyarországi viszonylatban azt jelenti, hogy a

*Ld. Mándi Péter: A könyv és közönsége Bp., 1968. Közgazdasági és Jogi K. 20. p.

legutóbbi reprezentatív felmérés kisvárosi átlagértékével: 73%-kal szemben Hatvanban és környékén 90%-ot mértünk.) Általában a nőket, a huszon- és harmincéveseket, a magasabb végzettségűeket találtuk e három régióban a legintenzívebb vásárlónak.

*22. sz. táblázat. A legutóbbi olvasmány beszerzési forrása
(A könyv olvasók százalékában)*

Hogyan szerezte be?	Hatvan és környéke	Duna-szerdahely és környéke	Székelyudvarhely és környéke
Saját maga (v. családtagja) könyvtárból	21,0	24,5	12,3
Saját maga (v. családtagja) az olvasás előtt vásárolta	33,1	43,6	34,9
Családi könyvtárból	19,5	10,2	10,3
Baráti kölcsönzés révén	20,3	16,3	30,2
Ajándékba kapta	3,8	5,4	5,5
Egyéb	2,3	-	6,8
Összesen	100,0	100,0	100,0

A felmérést megelőző év során vásárolt könyveknek *túl-nyomótöbbsége magyar nyelvű* kötet volt: Csallóközben a vásárlók 69%-a, Székelyföldön 92%-a állította, hogy évi könyvvásárlásának csaknem valamennyi kötete (90% fölötti arányban) magyar nyelvű volt. Csallóköz nagyobb nyelvi nyitottsága és Székelyföld intenzívebb ragaszkodása az anyanyelvű olvasnivalóhoz - ezek immár visszatérő tapasztalataink.

A Szonda-Ipsos 1991 tavaszán végzett országos reprezentatív vizsgálata szerint a felnőtt kérdezettek 94%-a élt olyan családban, ahol voltak könyvek. Ugyancsak 1991 tavaszán mi Hatvan városában és környékén 97%-ot; Csallóközben és Székelyföldön egyenként 99%-ot mértünk, tehát felméréseinket gyakorlatilag *házikönyvtárral rendelkező* közegben végeztük. A gyűjtemények átlagos nagysága a következőképpen alakult:

Hatvan és környéke:	398 kötet
Dunaszerdahely és környéke:	356 kötet
Székelyudvarhely és környéke:	443 kötet.

A könyvvásárlás szokása ugyan Csallóközben rendelkezik valamivel szélesebb társadalmi bázissal, de Székelyföldön a gyarapítás az utóbbi időben rendkívül intenzív ütemű volt, s a nagyobb (500 kötet feletti) házikönyvtárak terén is Székelyföld (és Hatvan vidéke) vezet. Nem okozhat meglepetést, hogy a Magyarországon kívüli régiók közül Székelyföldön találtuk a házi könyvgyűjtemények nagyobb hányadát *magyar nyelvűnek*: a házikönyvtárak 84%-ában, (a csallóköziek 58%-ában) volt rendkívül magas – több mint kilenctizednyi – a magyar könyvek aránya.

Saját könyveiből *kölcsönadni* másoknak a magyarországi kérdezettek 80%-a, a csallóköziek 89%-a és a székelyföldiek 85%-a (többnyire csak ritkábban), míg másoktól *kölcsönvenni* a magyarországiak és a csallóköziek 80-80%-a, a székelyföldieknek pedig kilenctizede szokott. Vagyis a családok közötti "*könyves kommunikáció*" - főleg a határon túli magyarok körében - meglehetősen intenzívnek mondható. Ami pedig e kommunikációnak verbális formáját: *a könyvekről való beszélgetést* illeti, a csallóközi és székelyföldi vizsgálati csoportok e téren is aktívabban voltak a hatvaniaknál. A *családon belüli* könyves beszélgetésekre ugyan kb. egyforma mértékben került sor (gyakrabban a családok 40-40%-ában) Magyarországon, Csallóközben és Székelyföldön, de *munkahelyen és baráti körben* egyértelműen a két utóbbi csoport hajlamosabb az olvasmányokról való kommunikációra: munkahelyen mintegy háromnegyedük (a hazaiak 60%-

ával); baráti körben pedig 80-85%-uk (a hatvaniak kétharmadával szemben). Ez a kommunikációs aktivitás arra enged következtetni, hogy a csallóközi és székelyföldi magyar családok általában *egymásra nyitottabban* élnek, mint a Hatvan környéki (ugyancsak kisvárosi-falusi) emberek.

A magyarországi kisvárosok felnőtt népességre reprezentatív 19%-os átlagához képest a hatvani körzet választóinak 32%-a mondta magát beiratkozott *könyvtári tagnak*, a *csallóközieknek* 46(!)%-a, a *székelyföldieknek pedig csak 16%-a*. A *családtagokra* is kiterjesztett kérdezősködés hasonló tendenciájú -bár kisebb különbségeket produkáló - eredménnyel járt: eszerint a 7 éven felüli 1420 megkérdezett közül Hatvanban és környékén 39% volt könyvtári tag, Csallóközben 43, Székelyföldön pedig 27 százalék.

A könyvtárhasználók Dunaszerdahelyen, Székelyudvarhelyen (és környékükön) inkább a nők, mindhárom régióban inkább a fiatalok és a kvalifikáltak voltak. Az olvasóközönség derékhatát mindenütt a tanulók és a szellemi foglalkozásúak jelentették.

Ha a tagság időtartamát is figyelembe véve pontszámos mutatót alakítunk ki*, akkor a 0 és 5 között elhelyezkedő átlagpontszám: Hatvanban 2,05, Csallóközben 2,58 és Székelyföldön 1,44; vagyis *ismét a csallóköziek* mutatkoztak a "legkönyvtárközelibb" csoportnak. (Bár leggyakrabban viszont a hatvaniak fordulnak meg a könyvtárban: a könyvtárlátogatók 27%-a hetenként legalább egyszer.)

A *szolgáltatások* igénybevett spektruma is a gazdag könyvtári kínálatú Hatvanban (és környékén) a legszélesebb: itt a könyvtári tagok kétharmada szokott a kölcsönzésen kívül más szolgáltatásokat is igénybe venni, míg Csallóközben ez a tagoknak csak 30, Székelyföldön pedig 36%-áról mondható el.

*Aki soha nem volt könyvtári tag, az 0 pontot, a lemorzsolódók 1 pontot a 2 évnél "fiatalabb" tagok 3, a 2-10 éve tagok 4, és a több mint 10 éve tagok pedig 5 pontot kaptak.

Nagy Attila:

OLVASÁSI KULTÚRA ÉS NEMZETI AZONOSSÁGTUDAT (Középiskolások hármass tükörben)

Kiket kérdeztünk?

A következőkben a három kisváros (Dunaszerdahely, Hatvan, Székelyudvarhely) középiskolásainak - háromszor 100-100 17 éves gimnazista és szakközépiskolás - válaszait áttekintve (szabadidős tevékenységek, olvasási szokások, ízlés, értékrend, nemzeti identitástudat) kívánunk néhány, általánosítható összefüggést megfogalmazni. Mindhárom helyszínen 50-50 fő járt gimnáziumba és szakközépiskolába, de már a nemek arányát nem sikerült ilyen pontosan kialakítani, mindenütt a lányok voltak többen.*

A nemek közötti arány 59:41 % volt a lányok javára:

	fiú	lány
Hatvan	41	59
Dunaszerdahely	39	61
Székelyudvarhely	43	57
Összesen	123	177 fő

A családi kapcsolatok épsége vagy töredezettsége is szerepelt kérdéseink között. A rendezett családok száma (mindkét szülő a gyerekekkel él) Hatvanban volt a legkisebb (81) és Dunaszerdahelyen a legnagyobb (94).

Az olvasásra, ízlésre, értékrendre, magyarságtudatra vonatkozó adatok összevethetőségét kívántuk ellenőrizni, amikor

* A minta mindenhol 100 fő; tehát a tényszám és a % megegyezik.

a szülők társadalmi helyzetét (iskolázottság, a munkavégzés jellege) kérdeztük a kiválasztott tanulóktól. A táblázatok monotonizációját, kérjük, viselje el az olvasó! Fontosnak tartjuk, hogy még ebben a felderítő jellegű, nem reprezentatív, kis vizsgálatban is világosan ellenőrizhető legyen a későbbi következtetéseink, megállapításaink szociológiai hitelessége.

Az apák iskolai végzettsége

	Hatvan	Duna-szerdahely	Székelyudvarhely
1. kevesebb mint 8 ált.	0	1	7
2. 8 általános	6	8	17
3. szakmunkás	26	39	22
4. érettségi	36	31	26
5. főisk. egyet.	20	17	18
6. nincs válasz	12	4	10

Az anyák iskolai végzettsége

	Hatvan	Duna-szerdahely	Székelyudvarhely
1. kevesebb mint 8 ált.	1	0	11
2. 8 általános	23	16	23
3. szakmunkás	9	25	11
4. érettségi	44	40	34
5. főiskola, egyetem	19	14	14
6. nincs válasz	4	5	7

A számsorok gondos mérlegelése után a hasonlóság mozzanata, a társadalom rokon jellegű tagozódása tűnik a legerősebb tendenciának, s ha van némi eltérés, azt leginkább a székelyföldi szülők valamivel gyengébb iskolázottságával jellemezhetjük. Köztük legmagasabb az általános iskolát be nem fejezettek, a segéd- és betanított munkások, illetve legalacsonyabb az érettségivel vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezők és a vezető beosztásúak aránya.

Az udvarhelyiek lépéshátrányát - a modernizációs folyamatok megkésettységét - jelzi a vállalkozók és munkanélküliek hiánya is. (1991. tavaszán.)

Az apák foglalkozása

	Hatvan	Duna- szerdahely	Székely- udvarhely
1. nyugdíjas, htb.	6	2	7
2. segéd- betanított munkás a mezőgazdaságban	2	4	4
3. segéd- betanított munkás nem a mezőgazd.-ban	11	20	20
4. mg. szakmunkás	2	3	2
5. nem mg. szakmunkás	30	32	30
6. adminisztratív dolg.	1	1	2
7. középszintű szakember	9	9	10
8. vezető, értelm.	22	19	17
9. vállalkozó	5	4	0
10. munkanélküli	0	2	0
0. nincs válasz	12	4	8

Az anyák foglalkozása

	Hatvan	Duna- szerdahely	Székely- udvarhely
1. nyugdíjas, htb.	10	12	12
2. segéd v. betanított munkás a mg.-ban	4	3	1
3. segéd- v. betanított munkás nem a mg.-ban	16	23	26
4. mg-i szakmunkás	0	2	1
5. szakmunkás nem a mg.-ban	10	10	16
6. adminisztratív dolgozó	23	18	12
7. középszintű szakember	13	11	17
8. vezető, értelmiségi	17	15	12
9. vállalkozó	3	3	0
10. munkanélküli	2	1	0
0. nincs válasz	2	2	3

Folytonosság vagy megszakítottság?

Szabadidő

Az összesen 39 tételes, döntően az olvasási szokásokra és a nemzeti azonosságtudatra összpontosító kérdőívünkben volt néhány kulturális tevékenységekkel általános szinten összefüggő tételünk, melyek alkalmasnak látszanak a jelzett kérdés bizonyos szintű megválaszolására. Elsőként a szabadidős tevékenységek 27 elemből álló listáját tettük a vizsgálati személyek elé, kérve őket minden egyes tétel osztályozására a felkínált ötfokú skála segítségével. ("Minél jobban szereti a szóbanforgó lehetőséget, annál jobb (magasabb) osztályzatot adjon!")

Az átlagosztályzatokat és az ezek nyomán kiszámított ranghelyeket tartalmazó táblázatunk négy metszetben mutatja be adatainkat: a. három helyszint, b. a nemek megoszlását, c. az iskolatípusokat, d. és az összesítést.

A nem véletlenszerű különbségek kiszűrését jelzik az egyes számok mellett megjelenő (*)-csillagok, melyeket a *két-mintás t próba* elvégzése után használtunk. Ha a *t* értékét 1,96-nál nagyobbak találtuk, akkor ugyanis 95 százalékosnál erősebb valószínűséggel beszélhetünk szignifikáns, tehát lényeges eltérésről.

Amint az adatsorokból, illetve a csillagokból jól látható: az igazán fontos különbségek az iskolatípushoz és/vagy a nemi megoszláshoz kötődnek. Például a videózást és a képregényeket a szakközépiskolások sokkal jobban kedvelik, mint a gimnazisták, míg a műkedvelés (festés, rajzolás, zenélés) és a beszélgetés a lányok körében népszerűbb, mint a fiúk között.

Kis különbségekkel mindhárom városban élő diákok a barátokkal való együttlétet, a kirándulást, az együttjárást partnerrel, a szabadban végezhető játékot, sportolást tartották a legvonzóbb tevékenységeknek.

A rádiózás, a tévézés, a diszkózás és az újságolvasás itthon és a Csallóközben jóval kedveltebb, mint a Székelyföldön, míg a

Szabadidős tevékenységek (átlagok és ranghelyek)

Megn.	Hatvan	D.Szerd.	Udv.hely	Fiú	Lány	Gimn.	Szakk.	Össz.
1. motorozás	2.57 25 *	3.02 20	3.06 21 *	3.32 13 *	2.58 25	2.72 22	3.05 22	2.88 23
2. barkácsolás	2.61 24	2.49 26	2.63 24	3.06 18 *	2.24 26	2.60 24	2.55 26	2.58 25
3. együttélés	4.49 1	4.57 1 *	4.32 5	4.35 1 *	4.54 1	4.47 1	4.45 2	4.46 1
4. házimunka	3.34 14	3.43 16	3.57 14	3.13 17 *	3.67 13	3.26 17 *	3.63 12	3.45 14
5. játékok	4.07 4 *	4.40 4	4.50 2 *	4.33 2	4.32 4	4.28 4	4.37 4	4.32 4
6. videózás	2.79 22	3.01 21 *	3.45 17 *	3.05 19	3.11 21	2.89 21 *	3.28 16	3.08 19
7. kirándulás	4.12 3 *	4.45 2 *	4.69 1 *	4.28 4 *	4.52 2	4.43 2	4.41 3	4.42 2
8. gyűjtés	2.00 27	1.86 27	1.86 27	1.80 27	1.98 27	1.91 27	1.90 27	1.91 27
9. képregény	2.12 26 *	2.59 25 *	3.02 22 *	2.36 26 *	2.73 24	2.23 26 *	2.92 24	2.58 26
10. mozi	3.10 17 *	3.47 15 *	2.66 23 *	2.82 23 *	3.25 19	3.03 19	3.12 20	3.08 20
11. ábrázolás	3.52 12	3.54 13	3.77 10	3.33 12 *	3.80 9	3.77 9 *	3.45 14	3.61 12
12. múzeum	2.99 19	2.90 23	3.14 20	2.65 24 *	3.26 17	3.27 16 *	2.75 25	3.01 21
13. műkedvelés	2.94 20	3.21 19 *	3.61 11 *	2.87 21 *	3.52 15	3.39 15	3.12 21	3.25 16
14. diszkózás	2.81 21 *	3.23 18 *	2.41 26 *	2.40 25 *	3.11 22	2.39 25 *	3.24 18	2.82 24
15. rádiózás	3.14 15 *	3.53 14 *	2.59 25 *	2.84 22 *	3.26 18	2.92 20 *	3.25 17	3.09 18
16. autózás	3.83 7	3.61 12	3.60 13	3.64 9	3.71 11	3.39 14 *	3.97 7	3.68 10
17. szépirodalom	3.48 13 *	3.90 8 *	4.31 6 *	3.45 11 *	4.21 6	4.06 6 *	3.73 9	3.90 7
18. színház	3.53 11	3.33 17 *	4.00 7 *	3.04 20 *	4.02 7	3.89 7 *	3.35 15	3.62 11
19. Számítógép	3.00 18 *	2.60 24 *	3.33 19	3.28 14 *	2.76 23	2.72 23 *	3.23 19	2.98 22
20. magnózás	3.90 5	4.08 5	3.88 9	3.97 5	3.94 8	3.78 8 *	4.13 5	3.95 6
21. szakirodalom	3.12 16	2.95 22 *	3.43 18	3.20 16	3.14 20	3.39 13 *	2.94 23	3.17 17
22. televíziózás	3.61 10	3.68 10	3.49 16	3.51 10	3.65 14	3.46 12 *	3.73 10	3.59 13
23. újságolvasás	3.62 9 *	3.94 7 *	3.49 15	3.69 7	3.68 12	3.66 10	3.71 11	3.68 9
24. popkoncert	2.65 23 *	3.84 9	3.61 12 *	3.28 15	3.43 16	3.13 18 *	3.61 13	3.37 15
25. beszélgetés	3.87 6	3.95 6 *	4.46 3 *	3.87 6 *	4.25 5	4.15 5	4.04 6	4.09 5
26. házibuli	3.67 8	3.62 11	3.96 8	3.67 8	3.80 10	3.59 11 *	3.91 8	3.75 8
27. együttjárás	4.37 2	4.44 3	4.32 4	4.33 3	4.41 3	4.29 3	4.46 1	4.38 3

videózás, (aminek ott kissé más a funkciója, mint Magyarországon), a képregények- és a szépirodalom olvasása (ez utóbbi Hatvanban 13. Dunaszerdahelyen 8. és Székelyudvarhelyen 6. a 27 tételes rangsorban), illetve a színházlátogatás értékelése fordított tendenciát jelez.

Hadd hívjuk fel az olvasó figyelmét már most nyomatékosan egy jelentéktelennek tűnő adatsorra. Az udvarhelyi középiskolások a beszélgetést három hellyel magasabbra rangsorolták, mint a másik két városban (3,6,6). Ugyanez a különbség a nemek között és az iskolatípusok között alig érzékelhető (5,6).

Mindent összevetve szögezzük le, hogy a lehetséges és valószínű szignifikáns eltérések aránya a nemek és a két középiskola között jóval nagyobb (az esetek 59 százalékában jelentősek a különbségek), mint a három vizsgálati helyszínről begyűjtött válaszok átlagai között, ahol a lehetséges 81 összehasonlítás után csupán 38 csillagot lehetett megrajzolni (47 %). A folytonosság eleme erősebbnek tűnik a megszakítottságénál.

Értékek

Vélekedéseink, mindennapi magatartásunk mögött rendszerint felfedezhetők általános rendezőelvek, belső koordináták, melyek működésének eredményeként többé-kevésbé kongruensek, összerendezettek, önmagunkhoz mértén következetesek lehetünk. Ennek, vagyis az értékek világának létéről és működéséről könyvek, tanulmányok garmadája szól, most azonban az elméleti keretekre csupán utalva (ROKEACH, M. The Nature of Human Values) az alkalmazott teszt eredményeit szeretnénk bemutatni.

A hivatkozott szerző által célértéknek nevezett 18 fogalom rangsorolását kértük, majd az átlagszámítás után ismét elvégeztük a szignifikancia próbákat, s végül kiszámítottuk a rangkorrelációs együtthatókat is.

	Rangkorr.	Szign.
Hatvan - Dunaszerdahely	-0.08445	-
Dunaszerdahely - Udvarhely	-0.10509	-
Udvarhely - Hatvan	-0.18559	-
Fiú - Lány	-0.04730	-
Gimnázium - Szakközépiskola	-0.06175	-

Az utóbbi adatsorok tanúsága szerint az értékek rangsorának egésze, a belső koordinátarendszer szerkezete meglepően azonos módon jelenik meg az egyéni válaszokból képzett átlagok nyomán. (Nincsenek szignifikáns különbségek.) A páronkénti összehasonlítások után (kétmintás t) azonban néhány részelem mégis említést érdemel. Az *egyenlőséget*, a *munka örömet*, az *üdvözülést és a szabadságot* (a csallóköziekkkel csaknem azonos mértékben) a székelyföldi diákok tartották előbbre valónak, mint a hazaiak, míg a *béke* óhajta Dunaszerdahelyen, a *belső harmónia*, a *bölcsesség*, a *család és a haza biztonsága* pedig Hatvanban volt a legfontosabb.

A rangsorok egészének jellemzéseként ismételjük: a *béke*, a *család*, a *szerelem*, a *boldogság*, a *barátság* (a humanisztikus értékek) vezetik a rangsorokat, s a *kellemes élet*, a *szépség világa*, a *társadalmi megbecsülés* és az *üdvözülés* a sereghajtók.

Természetesen ezek a válaszok részben valós, működő értékeket, fontossági sorrendet mutatnak, de időnként éppen azok fájdalmas hiányát is jelentik.

Versek

Az olvasási szokásokról, az irodalmi művekre adott értéköléletek adatairól bővebben szólnunk majd még a következőkben. Most mégis elővételzett formában a versrészletekre adott reakciókat vizsgálva próbálunk meg képet alkotni a vizsgálati személyek értékelismerési készségéről, esztétikai ízléséről. Szerző

Megn.	Hatvan	D.Szerd.	Udv.hely	Füü	Lány	Gimn.	Szakk.	Össz.
1. anyagi jólét	10.98 13	10.55 11	10.48 11	10.81 12	10.57 10	11.16 14	10.18 11	10.67 11
2. béke	4.52 1 *	3.18 1 *	5.94 1 *	4.94 1	4.27 1	4.77 1	4.32 1	4.55 1
3. boldogság	6.89 6	6.07 3 *	7.79 6	7.65 6 *	6.41 3	6.73 4	7.10 5	6.92 4
4. bölcsesség	10.68 10 *	12.08 15	11.07 14	10.95 13	11.50 15	10.25 11 *	12.31 16	11.28 14
5. családi								
biztonság	5.22 2	5.65 2 *	7.49 4 *	6.11 2	6.12 2	6.23 2	6.01 2	6.12 2
6. belső harmónia	5.96 3 *	8.73 7	8.77 8 *	8.62 7 *	7.27 6	7.53 6	8.11 7	7.82 7
7. egyenlőség	9.94 9	9.57 9	8.21 7 *	9.76 10	8.88 8	9.92 9 *	8.56 8	9.24 8
8. munka öröme	12.27 16	11.60 14 *	9.09 9 *	10.59 11	11.26 13	11.07 13	10.90 13	10.99 12
9. érdekes élet	10.80 12	10.13 10	9.41 10 *	9.41 9 *	10.60 11	10.05 10	10.17 10	10.11 10
10. haza biztonsága	7.84 7	9.23 8 *	10.80 12 *	9.24 8	9.32 9	9.64 8	8.94 9	9.29 9
11. igazi barátság	6.80 5	6.96 6	7.28 3	6.87 4	7.11 5	6.95 5	7.08 4	7.01 5
12. igazi szerelem	6.45 4	6.26 4	7.27 2	6.84 3	6.54 4	6.44 3	6.88 3	6.66 3
13. kellemes élet	11.56 14	11.16 12	11.14 15	11.26 14	11.31 14	11.94 16 *	10.63 12	11.29 15
14. emberi önértzet	10.80 11	11.21 13	11.25 16	11.41 15	10.86 12	10.63 12 *	11.54 14	11.09 13
15. szabadság	8.85 8 *	6.47 5 *	7.75 5	7.28 5	7.98 7	7.91 7	7.47 6	7.69 6
16. szépség	14.06 17	14.24 17 *	13.20 18	13.63 17	13.98 17	13.61 17	14.06 17	13.83 17
17. megbecsülés	11.95 15	12.15 16	10.90 13	11.53 16	11.76 16	11.62 15	11.71 15	11.67 16
18. üdvözülés	15.43 18	15.76 18 *	13.16 17 *	14.09 18	15.27 18	14.55 18	15.02 18	14.78 18

és cím megjelölése nélküli 10 versrészlet olvasását, majd a művészi érték osztályozását kértük, ötfokú skála segítségével.

A

Ha nagyon feszítjük,
Elpattan a húr is:
Ne bántsd a szívemet,
Tele van az úgy is!

B

Neked még azt is megbocsátom,
hogy nincs mit megbocsátanom,
kegyetlenül jó vagy te hozzám,
a jószágod már fájdalom.

C

Csukott ajtókon zörgetek.
Sötét szobád, akár az akna.
A falakon hideg lobog.
Sírásom mázolom a falra.

D

Mióta készülök, hogy elmondjam neked
szerelmem rejtett csillagrendszerét
egy képben csak talán, s csupán a lényegét.
De nyüzsgő s áradó vagy bennem mint a lét,
és néha meg olyan, oly biztos és örök,
mint kőben a megkövesült csigaház.

E

Megszoktalak, akár a levegőt,
bármerre nézek, mindenütt te vagy,
szekrényem alján, a fiókjaimban,
az agyvelőmben, és nem veszek észre.

F

Ha nem szorítsz úgy kebeledbe,
mint egyetlen tulajdonod,
engem, míg álmodol nevetve,
szétkapkodnak a tolvajok
s majd sírva dőlsz a kerevetre!
mily árva s mily bolond vagyok!

G

Aranka! Eddig könnyedén
írtam a sok-sok verset én,
most meg mint régen, iskolás-
korban, előnt a lámpaláz.
Nem is kell földi hang nekem,
mert ezt nem érti senki sem.

H

Nem te csókolsz, ha csókolsz: ne rajongj,
ne hősködj, ne istenülj oly nagyon;
valami világgközi hatalom
vezetéke vagy, eszköze, bolond
játékszere, hullám csak a tavon.

I

Te még sokat és sokszor fogsz szeretni
Úgy mint most engem, vadul, esztelen.
Én nem fogok mást, csak téged szeretni.
S a halálom lesz ez a szerelem.

J

Életem fölött, a messzeségben,
Emléked ragyog, mint alkonyi égen
Az arany ormok -
Megnövekedve a szomorú télben,
S az eget is, mely még rámborul kéken,
Vállaidon te hordod.

Természetesen nem a szerző nevének kitalálása, az eredti egész felismerése volt a cél, csupán a felkínált értékmozzanatok megítélése.*

A téma, a szerelem nyilvánvalóan azonos volt, de a stílus, a költői megjelenítés meglehetősen széles skálán mozgott. Az ízlésítéletek (osztályzatok) alapján próbáltunk következtetéseket levonni.

Kezdjük a legfontosabbal! A versrészletek osztályozása nyomán kialakult rangsorok nem különböznek egymástól a három helyszínen. Mintha nem 3 országból, csaknem 1000 km-es távolságból, 71 évi szétszakítottság után gyűjtöttük volna egybe azokat. Él, működik az irodalmi hagyomány, konvenció, mégpedig nem csupán a szerzők, életrajzok, könyvcímek ismeretének szintjén, hanem a stílus, a fordulatok, az eszközök felismerni és megítélni tudásának szintjén is.

Az igazi vízválasztó a gimnázium, az eltérő tanterv, a követelmények (óraszámok) magasabb szintje. Ők a jobbat, nívósabbat (Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, Tóth Árpád) magasabbra, a gyengébb, giccsesebb alkotásokat (Pósa Lajos, Jobbágy Károly, Farkas Imre) pedig alacsonyabbra értékelik, mint a szakközépiskolát látogató kortársaik. A fiú-lány különbségek mindössze 2 esetben sejlenek fel (Tóth Árpád és Farkas István helycseréje). Karakteres eltérésnek kell viszont ítélnünk a C részlet osztályozásában meglévő kétszeres szignifikanciát mutató csillogokat. Pilinszky négy sorát egy hazai országos** vizsgálat keretében a középiskolások döntő többsége visszataszítónak, értelmetlennek tartotta. Mindössze az egyházi gimnázium tanulói, illetve egy-egy saját tragédiáját, kiszolgáltatottságát megszenvedett, személyes élményekben gazdag fiatal volt képes megérteni az itt sűrített értékeket, azaz szépnek, művészeknek tartani a nem hétköznapi, szokatlan költői nyelvet, illetve együttérezni a megalázott embertársunkkal.

*Csupán az olvasók kíváncsiságát kielégítendő adjuk meg a szerzők névsorát: A: Pósa Lajos, B: Baranyi Ferenc, C: Pilinszky János, D: Radnóti Miklós, E: Kosztolányi Dezső, F: József Attila, G: Jobbágy Károly, H: Szabó Lőrinc, I: Farkas Imre, J: Tóth Árpád

**Nagy A.: A 15-18 évesek olvasási kultúrájáról = Kortárs 1986. 2. sz. 136-144. p.

Versek

	Hatvan	D.Szerd.	Udv.hely	Fiú	Lány	Gimn.	Szakk.	Össz.
A	2.97 9	2.92 8 •	3.32 7 •	3.15 7	3.02 8	2.81 10 •	3.33 8	3.07 8
B	3.33 6	3.33 5	3.54 6	3.50 5	3.33 6	3.29 6	3.51 4	3.40 5
C	2.97 8 •	2.61 10 •	3.29 8	3.03 9	2.90 10	3.07 8	2.85 9	2.96 9
D	3.72 3	3.67 3 •	4.03 3 •	3.71 3	3.88 3	3.89 3	3.73 3	3.81 3
E	2.87 10	2.81 9	3.14 10	2.94 10	2.94 9	3.09 7 •	2.79 10	2.94 10
F	3.39 5	3.20 7 •	3.60 5	3.39 6	3.40 5	3.37 5	3.42 5	3.40 6
G	3.02 7	3.25 6	3.15 9	3.11 8	3.16 7	2.94 9 •	3.34 7	3.14 7
H	3.63 4	3.38 4	3.64 4	3.50 4	3.58 4	3.71 4 •	3.39 6	3.55 4
I	4.10 2	4.35 1	4.16 2	3.98 1 •	4.36 1	3.93 2 •	4.48 1	4.20 1
J	4.24 1 •	3.80 2 •	4.31 1	3.95 2 •	4.23 2	4.27 1 •	5.96 2	4.12 2

Nos, az udvarhelyi kérdezettek átlaga a legmagasabb, bennük legnagyobb a fogékonyság a fentiek iránt. Lehet, hogy ők éltek át legtöbb kiszolgáltatottságot, csukott ajtót, reménytelenséget, a falakon lobogó hideget? (Emlékeztetünk: a *barátságot*, a *szerelmet*, tehát az emberi összetartozást is itt értékelték a legmagasabbra.)

Igaz, ugyanakkor ők esnek leginkább bele Pósa bácsi siránkozó versrészletének csapdájába is. Lehet, hogy az okok egy töről fadkadnak? Nézzük csak a rokon szellemű József Attila-sorokra adott átlagot! 3,6! Ez is itt kelti a legerősebb rezonanciát. Az esztétikai érzékenység nyilvánvalóan be van ágyazva az olvasás, vershallgatás során szerzett jártasság; az ismeretek, a világnézet, az értékrend, az élettapasztalatok nyomán is kialakuló empátiás készség; képzelőerő és talán a muzikalitás együtthatásába, interakciójába.

Mindezek nyomán már most bátran állíthatjuk, amit majd az olvasmányszerkezet bemutatásával is erősítünk, hogy legalábbis a vizsgált helyszínek sziget jellegű magyarsága még az egységes, folytonos magyar kultúrát ismeri és sajátítja el, jól látható helyi színekkel gazdagítva azt.

Olvasási szokások

Indítékok és példák

Vizsgálatunk középpontjában, amint erre már utaltunk, az olvasási szokások álltak, de szerettük volna a finomabb összefüggéseket is felderíteni. Ezért a tényleges olvasmányszerkezet bemutatása előtt az olvasás motivációs háttéréről kívánunk néhány fontos információt (tényekről és vélekedésekről) nyilvánvalóvá tenni. Jól ismert kapcsolat van a gyerekek, fiatalok olvasási kultúrája és a szülői házban látott minták, példák között. Hiszen az alapvető viselkedési, vélekedési modellek nyilvánvalóan az elsődleges szocializációs folyamatból, az identifikációs kulcs-

személyiségektől (döntően a szülőktől) származnak. Ennek legismertebb bizonyítékai szerint a gyerekek olvasási készségének színvonala, olvasási kultúrájának jellemzői az otthoni könyvek számával, illetve a szülők iskolázottságának mértékével függenek össze.

"Vannak-e otthon a tankönyveken kívül saját könyvei, vagy testvéreivel közös könyveik?" - hangzott idevágó első kérdésünk. A határon túl általában nehezebb a keresett magyar könyvet megvenni, de Erdély nehézségei közismerten fokozottak. A beszerezhetőség és az anyagiak együttesen teszik igazán érthetővé, miért ott a legkisebb a családi könyvgyűjtemények nagysága, a kötetek becsült száma.

"Családtagjai, ismerősei, barátai között van-e valaki, aki különösen szeret olvasni?" - volt a következő kérdés, s a reakciók nyomán magabiztosan állíthatjuk, a válaszolók elenyésző kisebbsége (12%, 6% és 2%) él csupán közvetlenül ismert jó példák (olvasni szerető emberek társasága) nélkül.

Otthoni könyvek

	Hatvan	Duna- szerdahely	Székely- udvarhely
Nincsenek könyveink	0	0	1
Csak szüleinek van	0	0	1
1-10 db	5	0	6
11-50 db	16	11	22
51-100 db	19	29	26
101-200 db	24	36	26
201-500 db	25	21	12
501-nél több	11	3	6

Már az átlagok is jeleznek némi különbséget, de a részletek az igazán érdekesek. A válaszgyakoriságok eloszlása sok rokonvonás ellenére (a kortársak csoportjának és a szülői ház dominanciája, illetve a hivatásos közvetítők - pedagógus, könyvtáros - teljes hiánya) feltűnő a székelyföldi apák (és egyáltalán a szülők) betűközelsége. Itthon sok vizsgálati adattal bizonyítható

evidencia az olvasás feminin jellege. Székelyudvarhelyen, úgy tűnik, ez másként van, s amint ezt a későbbiekben részletesen bizonyítjuk, az eredmény is jól látható.

Ki szeret olvasni?

	Hatvan	Duna-szerdahely	Székelyudvarhely
anya	34	36	30
apa	18	24	30
szülők	6	5	11
barát, osztálytárs, partner	27	22	49
testvér	21	36	37
rokon	34	16	19
pedagógus	0	0	0
könyvtáros	0	0	0
egyéb (pl. lelkész)	1	1	3
senki, illetve nincs válasz	12	6	2
átlag (válasz/fő)	1,41	1,40	1,79

Külön kérdést tettünk fel a könyvekről folytatott beszélgetések partnereire vonatkozóan: "Szokott-e könyvekről beszélgetni?" (Természetesen itt is több válasz volt lehetséges, ezért nagyobbak az átlagok 1-nél.)

Az előző táblázat tendenciáinak megerősítését olvashatjuk ki mostani adatsorunkból is.

Kivel beszélget könyvekről?

	Hatvan	Duna-szerdahely	Székelyudvarhely
szülőkkel	31	24	31
baráttal	85	90	98
testvérral	9	13	17
pedagógussal	6	6	11
könyvtárossal	1	1	2
egyéb (pl. rokonnal)	13	8	10
senkivel vagy nincs válasz	5	6	1
átlag (válasz/fő)	1,45	1,42	1,69

Legfontosabbak az egykorúak, s csak őket követik a szülők, de végre említést kapnak a tanárok és feliratkoztak a listára könyvtáros kollégáink is. Számsoraink felett töprengve kikerülhetetlen a kérdés: mit is jelent a nevelés? Irányítást, vezetést, feladatok kijelölését? Illetve a végre nem hajtás szankcionálását? Vagy netán értékek kívánatossá tételét, érdeklődés, kíváncsiság felkeltését? Ehhez pedig vonzó példák bemutatására, kedvcsináló, a másokra is figyelő beszélgetésekre, tartalmas, például a könyvekről, illetve azokat ürügyként használó interakciókra - pedagógussal, könyvtárossal, lelkésszel (okos, felkészült, a fiatalok számára tekintélyt, utánozható modellt jelentő felnőttekkel) - lenne leginkább szükség. Miért nincs ez így adataink szerint? A napi rutin elszürkít? Minden fontosabb, mint a személyes kapcsolat? Vagy eleve már a képzés sem erre ad ösztönzést? Esetleg mindezek együtt? Hadd emlékeztessünk korábbi adatainkra! Székelyföldön kevesebb a könyv a lakásokban, de fontosabb az olvasás és a beszélgetés, mint a másik két helyszínen, tehát szükségképpen fontosabb a könyvekről folyó disputa (1,45 - 1,42 - 1,69) is. Kíváncsiak voltunk az olvasással, a könyvekkel, a szépirodalommal kapcsolatos várakozások, beállítódások természetére is. Ezért "Egy jó regénytől azt várom, hogy:"* kezdetű mondat folytatásaként 12 lehetséges motivumból (a listát mellékeljük) a nekik tetszőket (maximum ötöt) kellett kiválasztaniuk. A pontosabb értelmezés és az objektivitásra törekvés érdekében itt is a teljes adtsort mutatjuk be.

A válaszok eloszlása csupán két sorban (valószerű, összefüggéseket tár fel) tűnik egyenletesnek, s szinte minden más helyen jellegzetes csomósodási pontok találhatók. A kikapcsolódás és a pihentetés mozzanata Hatvanban, a szórakoztatás, a kikapcsolódás, a gyönyörködtetés Dunaszerdahelyen, az ismeretszerzés, a megerősítés, az újszerűség, az önigazolás, vagyis a lényegibb a meditációt a reflexiót is előrejelző indítékok sora a szé-

*Kirstinā, L. - Lőrincz J.: Magyarok és finnek a fikció világában. Bp. 1992. OSZK KMK.

kelyföldi tanulók körében volt jellemzőbb. Említést érdemel még a válaszgyakoriságok ismételt egyértelmű "ferdesége", Erdély felé emelkedő eloszlása.

Olvasási motívumok

	Hatvan	Duna- szerdahely	Székely- udvarhely
ismeretet közöl	45	50	81
szórakoztat	67	81	68
megerősít	16	10	24
valóságyszerű	31	32	27
újat mond	47	50	65
kikapcsolódás	73	75	54
példát állít	34	24	39
gyönyörködtet	15	20	18
önigazolás	7	12	40
pihentet	43	36	25
összefüggések	28	28	33
ironikus, groteszk	10	5	10
átalg (válaszfő)	4,16	4,23	4,84

Gyakoriság és beszerzés

Középiskolai tanulók esetében szinte felesleges volt, mégis rákérdeztünk, hiszen a gyakoriság és a nyelvi eloszlás jó alap lehet az összevetésre. ("Elfoglaltságai mellett - tankönyvön kívül - hozzájut-e könyvek olvasásához? S ha igen, milyen gyakran?")

A gyakoriság vonatkozásában ismét a székely diákok jeleskednek, de a második nyelven is tájékozódók a csallóköziek között 23 %, szemben az erdélyiek 10 %-ával. Egyik arány sem minősíthető igazán magasnak, s a hazai hiányok ugyancsak tartalmaznak némi figyelmeztetést.

Az okokról hadd ne meditáljunk most, hiszen a nemzeti azonosságtudat kérdéseinek elemzésekor jobb alkalom kínálkozik erre. Egyébként az egyes kategóriák pontos meghatározását, kérdőívünk tartalmazta: a. rendszeresen olvasó = aki havonta átlagosan legalább egy könyvet, b. időnként = negyedévenként leg-

alább egy könyvet, c. nagyon ritkán = évente legalább 1 könyvet elolvas. (A könyvet egyáltalán nem olvasó címkét egyetlen fiatal sem vállalta magára.)

Könyvet olvas

	Hatvan	Duna- szerdahely	Székely- udvarhely
Rendszeresen magyarul	57	71	86
nem magyarul	0	5	2
Időnként magyarul	40	25	12
nem magyarul	0	6	7
Nagyon ritkán magyarul	9	3	1
nem magyarul	1	12	1

A fentiekhez hasonlóan alapvetően tájékoztató jellegű pontként merült fel a könyvtárhasználatra vonatkozó kérdés. Elhagyagolhatóan alacsony a könyvtárat soha nem használók aránya (3-4 %), de már jelentősebb a korábban igen, de jelenleg nem válaszkategóriát (16 % Udvarhelyen, 34 % Dunaszerdahelyen) jelölők száma.

Hatvanban a város egyik legnépszerűbb intézménye, a Városi Könyvtár mellett szavaztak a középiskolások is, míg a székelyföldiek számára az iskolai könyvtár a jóval fontosabb. (A csallóköziek - mint rendszerint - most is középen helyezkednek el.)

Mindhárom helyszínen a gimnazisták voltak jóval aktívabban a könyvtárak használatában.

A könyvtárhasználat tartalmát jórészt mindhárom városban a kölcsönzés jelenti (Hatvan: 47 - Udvarhely: 68), fontos még a böngészés, válogatás, a helyben tanulás, olvasás, jegyzetelés is (7-16), de a nem hagyományos funkciók (újságok, folyóiratok olvasása, fénymásolás, videózás és lemezek hallgatása) szinte kizárólag a hazai válaszok között tűnnek fel.

Az olvasmányok beszerzésének forrásait három kérdéssel kívántuk felfedni: általában hogyan tájékozódik, az utolsó olvas-

mányról hogyan értesült és honnan szerezte be? "Kinek, illetve minek van leginkább szerepe az Ön olvasmányainak kiválasztásában?" - hangzott szó szerint kérdésünk. A válaszolók kétharmada az öntudatos "önmagam" reakcióval állt elő, de jelentős mértékű még a kortárscsoportokra, az iskolára és a családtagokra vonatkozó utalás. Feltűnő a könyvesbolti propaganda, a tv és a rádió, illetve a könyvtárosok ilyen irányú munkájának szinte teljes hatástalansága.

Tagja-e könyvtárnak?

	Hatvan	Duna- szerdahely	Székely-: udvarhely
Soha nem volt	4	3	3
Valamikor volt, most nem	24	34	16
Jelenleg: iskolai könyvtár	29	25	69
közművelődési könyvtár	68	54	46

Hogyan választ olvasmányt?

	Hatvan	Duna- szerdahely	Székely- udvarhely
Önmaga választ	69	79	60
Kortárscsoport	15	14	15
Iskola, tanár, kötelező	28	2	11
Családtag	12	6	8
Könyvtár, könyvtáros	1	0	4
Kritika, ismertetés	1	1	0
Véletlen, hangulat	8	6	6
Egyéb illetve általános	11	4	6

Az adatsorok szinte csak kissé módosult formában térnek vissza. Legfontosabb változtlanul a személyes kapcsolatok hitele, de lám - úgy tűnik - mégis volt ereje a bolti és tömegkommunikációs eszközök propagandájának; a könyvtár viszont rezzenéstelenül a sereghajtók között van itt is. Feltűnő az iskola "kifejtése" ebből a felsorolásból.

Jóval konkrétabb volt a legutóbbi olvasmányra vonatkozó kérdés első tétele: "Honnan értesült a létezéséről?"

Az értesülés forrásai

	Hatvan	Duna- szerdahely	Székely- udvarhely
Ismerős, rokon, barát	41	57	63
Könyvkereskedelem	16	10	10
Tömegkommunikációs eszköz	6	18	0
Könyvtár	4	4	2
Otthon volt	2	0	2

A beszerzés forrásai

	Hatvan	Duna-- szerdahely	Székely- udvarhely
Baráti kölcsönzés	18	33	54
Vásárlás	42	32	21
Könyvtár	15	11	23
Családi könyvtár	12	5	9
Ajándék	6	5	1

A baráti kölcsönzés, a kisebbségi helyzetben, a vásárlás pedig Magyarországon a legfontosabb olvasmánybeszerzési forrás, s a könyvtár nem jelentéktelen arányokkal a harmadik helyen áll. A határok átjárhatóságának várható erősödése nyomán remélhetőleg a kinti könyvtárak szerepe is tovább növekszik majd. Derűlátó feltevésünk érvényességét nyilvánvalóan realista keretek közé terelik a korábbiak (ki szeret olvasni, kivel beszélget) illetve az előző két táblázat idevágó számsorai.

Olvasmányszerkezet és ízlés

A tényleges olvasási szokások felderítését kérdéseink sorával kíséreltük meg, de most csupán öt kiemelésével vázoljuk fel az általunk legfontosabbnak tartott tényeket. Középiszolásokról

lévén szó, kezdjük a sort a tanulás, a tankönyvek kiegészítése felől!

"Vannak-e olyan könyvek a tankönyveken kívül is, amelyeket tanuláshoz, az iskolai és egyéb feladatok megoldásához szokott használni?"

Most sem szeretnénk az adatok tengerével elárasztani az olvasót, de nyomatékosan jelezzük, hogy ennél a kérdésnél az előzményektől eltérően igen jelentős különbségeket találtunk az egyes iskolatípusok - és nem csupán a helyszínek között.

	van	nincs
<i>Harvan</i> (összesen)	224	19
gimn.	170	1
szakközép.	54	18
<i>Dunaszerdahely</i> (összesen)	198	25
gimn.	128	8
szakközép.	70	17
<i>Székegyudvarhely</i> (összesen)	256	8
gimn.	136	1
szakközép.	120	7

Az igenlő válaszok rendszerint konkrét műveket és/vagy típusokat jelöltek meg (példatár, lexikon, helyesírási szótár, nyelvkönyv, ismeretterjesztő szakkönyv, folyóirat, vers stb).

Székegyudvarhelyen leggyakoribb a tankönyvek meghosszabbítása, legerősebbnek ott látszik a többkönyvűség. Különösen szembeszökő a gimnázium és a szakközépiskola közötti, alig észlelhető intenzitásbeli különbség. Csaknem egyaránt fontos mindkét helyen a példatárak, a szakkönyvek, a szépirodalom és a szótárak folyamatos használata. Feltűnően nagy a szakadék a hatvani gimnazisták és szakközépiskolások számára támasztott követelmények között. A gimnazisták főként a példatárakat, a tesztkönyveket, a táblázatokat és a kézikönyveket (lexikonok, enciklopédiák, atlaszok) emlegették, a szakközépiskolában pedig a szakkönyvek vezették a sort, majd a kézikönyvek után a szépirodalom következett. Dunaszerdahelyen mindkét középiskolában a nyelvkönyvek és a nyelvi szótárak kerültek a gyakori-

sági lista élére, majd az ismeretterjesztő művek és a kézikönyvek, valamint a szépirodalom sorjáznak.

Hasonló jellegű és nagyságrendű különbségeket tapasztaltunk, amikor az utolsó 6 hónap olvasmányainak felsorolását kértük, s a válaszok összesítése nyomán jóízűen emlékezhettünk a szabadidős tevékenységek átlagszámaiban is megmutatkozó előrejelzésekre. Udvarhelyen jóval értékesebbnek, fontosabbnak tartották az olvasást, mint a másik két városban, s lám a mennyiségi adatok visszaigazolják ezeket a globális csoportátlagokat. Úgy tetszik, azok a bizonyos átlagok mégsem csupán vélekedéseket tükröznek, de a tények valamilyen mértékű előrejelzésére is alkalmasak.

Az utóbbi 6 hónapban olvasott művek számai:

Hatvanban:	699 cím
Dunaszerdahelyen:	674 cím
Székelyudvarhelyen:	861 cím

Az utolsó 6 hónap olvasmányai

	Hatvan	Duna- szerdahely	Székely- udvarhely
	%	%	%
Romantikus	4	7	5
Realisták, klasszikusok (XIX. sz. és korábbi)	21	5	20
Realisták, klasszikusok (XX. sz.)	13	21	7
Modern értékes	4	1	1
Ismeretközlő	9	6	6
Lektúr	25	34	20
Tudományos-fantasztikus	6	5	7
Krimi	6	4	8
Füzetes lányregény	5	11	13
Áltudomány	2	2	1
Átlagosan említett művek száma (fő/kötet)	6,9	6,7	8,6
Összes cím (1003)	699	674	861

A mennyiségi adatoknál természetesen sokkal fontosabbak voltak a minőségek.*

(Udvarhelyen csaknem 9, a másik két helyszínen alig 7-7 mű olvasását említik.) A táblázat egészének elrendezése - igaz, nem először - a magyar kultúra folytonosságát, a kulturális folyamatok határokat átlépő erejét, az ízlés változásainak közel azonos tendenciáját idézik fel az olvasóban.

Volt 71 év zavaros és kavargó történelmével, van 700 km-nyi távolság a változó mértékben nyitott és/vagy zárt határral, de a magyarul írott szó vonzerejét nem sikerült megsemmisíteni, talán megtörni sem. Legalábbis ott, ahol még egységes tömegben élnek magyar szigetek, ahol még magyar nyelvű pedagógusok tanítanak, ahol még vannak (és talán újra lesznek) magyar nyelvű családi- és közkönyvtárak is. Az aktuális olvasmányok csaknem felét a lektőrök (Berkesi, Cook, Kenneth, King, Mitchell, Szilvási), a krimik (Christie, Lőrincz) és a tudományos fantasztikus könyvek (Asimov, Lőrincz, Nemere) sora teszi ki, illetve a füzetes lányregényekkel (Denise, Romana, Tiffany, stb.) együtt Dunaszerdahelyen már át is lépi a "felező vonalat" (54 %).

A klasszikus és romantikus művek visszaszorulását több, mint két évtizede tapasztaljuk,** s ez a tendencia tovább erősödik. Míg 1983-ban a középiskolások aktuális olvasmányainak tizede volt*** a könnyed, szórakoztató műfajhoz tartozó, ma ez adataink szerint már a korábbinak többszöröse. Feltűnően alacsony az ismeretközlő művek előfordulása, (amit a határon túliak esetében a nehezített beszerzési lehetőségekkel is magyarázhatunk valamelyest), és a kortársi értékes alkotások alig kimutatható (1-4%) keresettsége.

*Korábbi vizsgálatainkban már alkalmazott kategorizálási módszerünk segítségével az adatok tömegét egyetlen táblázatba sűrítettük. Ezt az igényes és aprólékos munkát Havas Katalin végezte el. Fáradozását ezúton is hálásan köszönjük.

**Gazsó F.-Várhegyi Gy.- Pataki F.: Diákéletmód Budapest. Bp. 1971, Gondolat.

***Nagy A.: Keresik életük értelmét? Bp. 1991, OSZK.

Még hangsúlyosabbá válik hiányérzetünk, ha emlékeztetjük az olvasót: 1991 májusában, mindhárom helyszínen 17 éves (III. osztályt végző), röviddel a pályaválasztási döntés előtt álló fiatalembereket kérdeztünk. Egy évvel a felnőtt lét küszöbét jelentő érettségi előtt, honnan is szerzik be fiataljaink az élet aktuális konfliktusaiban eligazító információkat, állásfoglalásokat, vélekedés- és viseelkedésmintákat? Természetesen egy részletesebb elemzés során további jellegzetes különbségeket mutathatnánk ki a válaszolók nemi megoszlása és a látogatott iskolatípus szerint is. Legalább két ponton mégis hadd villantsuk fel az eltérések jellegét és nagyságrendjét!

Az utolsó félév teljes olvasmánylistájából a legértékesebbnek minősített kategóriákat (realisták, klasszikusok, romantikus és modernértékes művek), az ismeretterjesztő- és tényirodalmat, illetve a döntően szórakoztató olvasmányokat (lektűr, krimi, tudományos fantasztikus, füzetes lányregény) iskolánként egy-egy adattá sűrítve, összesített részarányukat kiszámítva, jól láthatóvá válik az olvasmányszerkezet iskolatípusra, városra vetített különbségeinek fő vonulata. A skála két végpontja között, az értékes és szórakoztató irodalmat illetően 300%-nyi, az ismeretterjesztő művek vonatkozásában pedig 500 %-nyi a távolság, érdekes módon két esetben ugyanazon város (Székelyudvarhely és Hatvan) két-két iskolája között.

A tantervi eltérések mellett feltehetően a tanári testületek értékrendje, tanítási stílusa, az egyes pedagógusok életszemlélete, ízlése is eredményezheti a tapasztalt anomáliákat. A 2-2 középiskola pedagógusai közötti eszmecsere talán jótékony hatású lehetne.

A leginkább kedvelt, értékelt szerzők neveit kértük, külön a magyarokat és külön a nem magyarokat. (Terjedelmi okokból itt csupán a magyar szerzők névsorait mutatjuk be.) Elsőként az olvasói tudat sajátos kettős természetéről kell szólnunk. Legolvasottabbak a lektűrök, de ebben a névsorban kisebbségben vannak, s csupán a 3-5. helyekig tudtak "feltörni". Vagyis a hétköznapi, olvasói gyakorlatot főként a közvetlen örömszerzés, a

nyed szórakozási igények jellemzik, de az értékek rangsorát az iskolai és egyéb prezisztizhatások a klasszikusok javára rendezik át (Jókai, Móricz, Mikszáth, Ady, Petőfi, József A.).

Iskolák	Értékes szép-	Ismeretközlő	Szórakoztató
	i r o d a l o m		
	összes %	összes %	összes %
Székelyudvarhelyi gimn.	54,4	7,2	33
Hatvani gimn.	54,0	17,5	24
Dunaszerdahelyi gimn.	41,7	8,6	47,5
Hatvani szakközép.	27,4	3,5	66
Dunaszerdahelyi szakközép.	24,0	5,1	67,6
Székelyudvarhelyi szakközép.	16,4	8,6	63

Másodszor a székelyudvarhelyi specifikumokat vizsgáljuk meg. Jókai a nemzettudat leghatásosabb megfogalmazója és ébrentartója, a "megengedett történelem" megelevenítője (ahogy azt Roth András udvarhelyi kollégánk megjegyezte, hiszen Kós és Reményik sok más erdélyi íróval együtt még ma is tiltott olvasmány Romániában), minden második megkérdezettünk kedvence. Hatvanban csak minden ötödik, Dunaszerdahelyen minden harmadik válaszolóról mondható ugyanez. Nemere és Lőrincz Hatvanban több, vagy ugyanannyi szavazatot kap, mint Tamási és Sütő Udvarhelyen, de a magyarországiak rangsorában Sütő mindössze a 19. helyen áll 3 szavazattal, Tamási pedig egy említést kap. (S ha már krimi, akkor legyen Christie, s ha tudományos fantasztikus, akkor Asimov - Udvarhelyen - nem pedig Nemere és Lőrincz, mint Hatvanban.)

Az olvasói ízlés szerkezetét feltehetően az alábbi névsorok jellemzik a legplasztikusabban.

Említést érdemel még a magyarországi "klasszikus" lektürszerzők késleltetett visszavonulása. A hazai mezőnyben már csupán 5 (Szilvási) és 2 %-ot (Berkesi) kapnak, de a kisebbségi magyarság körében még ennek többszörösét (9-16 %).

Mindent összefoglalva, a bemutatott listák és a teljes adathalmaz ismeretében állíthatjuk: a székelyföldi diákok körében fokozottabb igényességet, nagyobb érdeklődést, kifejezettebb

fogékonyságot észleltünk a nemzeti klasszikus irodalom alkotásai iránt, mint a vizsgálat másik két helyszínén. Ugyancsak tegyük szóvá a nemzeti kultúrák közötti hidak itt tapasztalt gyengeségét, "a pallók keskeny és törékeny" mivoltát: a 247 udvarhelyi említésből mindössze 6 esett román, a 248 szerdahelyi szavazatból pedig 17 cseh és/vagy szlovák szerzőre.

A legkedveltebb magyar szerzők élmezőnye

Hatvan		Dunaszerdahely		Székelyudvarhely	
1. Móricz Zs.	23	1. Jókai M.	35	1. Jókai M.	51
2. Mikszáth K.	21	2. Móricz Zs.	28	2. Mikszáth K.	30
3. Jókai M.	19	3. Petőfi S.	22	3. Rejtő J.	27
4. Nemere I.	14	4. Rejtő J.	20	4. Petőfi S.	20
5. Ady E.	13	5. Mikszáth K.	18	5. József A.	17
6. Lőrincz L.	12	6-7. Ady E. -		6. Szilvási L.	16.
7. Arany J.	10	Nemere I.	16	7. Móricz Zs.	15
8. Petőfi S.	9	8. József A.	14	8. Tamási Á.	12
9-11. Rejtő J.		9. Szilvási L.	13	9. Sütő A.	11..
-Móra-Karinty F. 8					
12. Moldova	6	10. Berkesi A.	9	10/12. Ady-	10
		11-12. Gárdonyi G.-		Arany-Berkesi	
		Karinty F.	8		

Az utolsó - a kedvelt magyar szerzők névsorait tartalmazó - táblázatunk már nyilvánvalóan nem egyszerűen az olvasmány-szerkezet újabb aspektusát mutatta be, hanem az egyszerű választásokon túl, az értékítéletekben kifejeződő ízlés jellemzőiről ad bizonyos képet. Természetesen azonban itt csupán a jéghegy csúcsa vált eddig láthatóvá, s a válaszok egészének struktúrája, megoszlása homályban maradt. Nos, következő táblázatunk erről szól. Két külön kérdéssel is az ízlésítéletek felszínre kerülését céloztuk meg. ("Sorolja fel a három leginkább kedvelt magyar, illetve külföldi írórt!")

Az adatsorok kiegyenlítettsége lehet talán az első és legfontosabb benyomásunk. Az utolsó hat hónap olvasmányainak megoszlását visszaidézve (lapozva) egyértelmű a könyved, szórakoztató irodalom (Cook, Kenneth, King, Nemere, Lőrincz, Szilvási, Christie, a füzetes lányregények, stb.) dominanciája. A középkiskolások olvasmányainak legjelentősebb ré-

szét (40-50%) ezek a szerzők és művek uralják. Itt viszont három teljesen egyenrangú kategória fut egymás mellett. Sőt, ha ismét összevonásokkal élhetünk, akkor az arányok megfordulnak, s a korábban domináns szórakoztató elemből alárendelt szerepű kategória lesz. Vagyis a szakirodalomból már jól ismert kettős értékrend* jelenségének kitűnő példáját mutathatjuk be ismét, csak talán az előzőeknél is élesebb formában. A napi választásokat a közvetlen, könnyed örömszerzésre irányuló döntések uralják, de az esztétikai érték, a maradandó élmény - az iskola hatására is - egy másik elrendezést, másik világképet rajzol, s megnő a romantika és a klasszikusok becsülete.

A legkedveltebb szerzők (az összes említett szerző %-ában)

	Hatvan %	Duna -szerdahely %	Székel-y- udvarhely %
Romantikusok	6,4	12,6	12,5
Realisták, klasszikusok			
XIX. sz. és előtte	26,1	13,2	28,7
Realisták, klasszikusok			
XX. sz.	23,9	30,3	22,5
Lektűrök	32,2	32,9	23,8
Modernek	6,6	4,4	4,7
Ismeretközlők	2,4	2,4	0,8
Fantasztikusok	0,8	1,4	4,0
Krimik	1,6	2,8	3,0
Összesen	100	100	100
átlag			
(fő/említett szerző)	3,76	4,99	5,29

Különösen igaz ez Székelyföldön, ahol csupán az első két sorba (romantika, klasszikusok, a XIX. században és korábbiak) jutó válaszok együttes gyakorisága 41,2 % (a legnagyobb), a lektűröké viszont csak (23,8 %) a legkisebb. Nehéz lenne természetesen itt a most rendelkezésünkre álló adatok alapján eldönteni, hogy az ilyen alakuló válaszok rendje milyen mértékben tükröz - az egyébként ebben az életkorban megszokott - szno-

*Halász L. - Nagy A.: Hatásvizsgálat könyvtárban. Bp. 1974, NPI.

bisztikus tendenciákat és milyen mértékben fejez ki mélyen át-
élt, elsajátított olvasói élményeket, megszilárdult esztétikai íz-
lésrendet?

A nemzeti azonosságtudat pillérei

Hosszú évtizedek óta újra meg újra fellángoló viták során a szaktudományok képviselői (történészek, szociológusok, irodalmárok, genetikusok, pszichológusok) és publicisták kíséreltek meg pontos választ adni a kérdésre: mit jelent magyarnak lenni? Nem lehet itt most célunk a korábbi eszmecserék összegezése, csupán emlékeztetünk Köteles Pál egy évtizeddel korábbi, méltán erős visszhangot kiváltó írására*, amelyben francia és magyar középiskolások ilyen témájú kérdésekre adott válaszait elemezte.

A nagyon jellegzetes, rendre a magyar fiatalokra nézve negatív eltérések sora indított bennünket az akkori kérdések részleges megismétlésére. A hivatkozott tanulmány erényeit, diagnosztikus értékeit elismerve, fontosnak tartottuk a kérdések szűrését, illetve részleges átfogalmazását, a direkt, sugalmazó jelleg tompítását. (Sajnos még így is maradt javítani való, többek között például a kérdések sorrendjében.)

Összesen öt kérdéssel próbáltuk a fiatalok ilyen irányú gondolatait, érzelmeit, beállítódásait felderíteni. Elsőként a *"Van-e valami, amire különösen büszke Ön?"* — látszólag teljesen semleges kérdést tettük fel, amelyet a tanulók 20-30 százaléka reakció nélkül hagyott ugyan, de jelentős részük külső és belső adottságaira, teljesítményeire (*szépségemre sokoldalúságomra, eddig megszerzett ismereteimre*, megvan traktorra és motorkerékpárra a *jogosítványom*, vannak dolgok, amelyeket *sokkal könnyebben megértek*, mint mások), családi kapcsolatokra (*édesapámra, testvéreimre*) és időnként a magyarságra vonatkozó állásfoglalásokkal (*magyarnak születtem és magyar is ma-*

*Köteles P.: Fordított optika=Mozgó Világ, 1981/2. 62-65.p.

radok, a székelység fennmaradásáért küzdök) válaszoltak meg. A kérdés nyitottsága miatt a tartalomelemzés fáradságos, aprólékos munkáját kellett elvégeznünk. Táblázatunk ennek eredményét mutatja be.

Mire büszke?

	Hatvan		Duna szerdahely		Székely-udvarhely	
	gimn.	szakk.	gimn.	szakk.	gimn.	szakk.
1. Külső adottság	3	5	3	-	6	-
2. Család	8	2	6	8	2	4
3. Magyarság	-	2	7	12	9	5
4. Saját teljesítmény	8	12	4	8	15	15
5. Saját tulajdonság	6	15	10	3	16	12
6. Egyéb	2	-	4	3	-	6
7. Nincs válasz	30	23	29	24	21	19

Az magyarországi, viszonylag magabiztos lét jól magyarázza a nemzeti hovatartozás kategóriájának véletlenszerű (2 fő) hatvani felbukkanását, s mindezek fordítottját a kisebbségi fiatalok válaszainak sajátos megoszlása (csallóköziek: 19, székelyföldiek 14).

Érdekes a legnagyobb gyakoriságú kategóriák jellegzetes kiegyenlítetlenségét szemrevételeznünk. A saját tulajdonságok és teljesítmények dunaszerdahelyi alacsony előfordulása mintha önbizalomhiányra és talán bizonyos pedagógiai negatívumokra is utalna. Mindkét választípusban az udvarhelyi középiskolások jeleskedtek a leginkább (kitartás, kézügyesség, rajztehetség, faragásaim, földrajztudásom, jó tanulmányi eredmény, népitánc, megértő vagyok, gátlásokat tudok feloldani, alkoholtól, cigarettától szoktattam le egy embert, nem vakít el a teljesítményem, nagy hatással vagyok az emberekre, a sok olvasás által bármilyen társaságban választékosan fejezem ki magam, stb).

A sajátos székelyföldi öntudat bizonyos pozitív elemei, az erőteljesebb, magabiztosabb énkép körvonalai — feltehetően a gyakoribb szülői, pedagógusi példák, illetve az elismerő, dicsérő, bátorító gesztusok és szavak nyomán — már most láthatóvá kezdenek válni.

A táblázat adatainak értelmezését segítően jegyezzük meg, hogy az első látásra jelentéktelennek tűnő "egyéb" kategória esetenként a máshova be nem sorolható, de rendkívül tartalmas, eredeti választ is rejthet. Például: *"Büszke vagyok arra, hogy a világegyetem Istene fiát szenvedésbe küldte azért, hogy nekem és másoknak élete legyen és az ő gyermekei lehessünk újra."*

A már említett vizsgálatban (Köteles P. 1981.) megkérdezett 276 középiskolai tanuló ("Mire a legbüszkébb? Mondjon öt példát!") nem ismert olyan történelmi személyiséget, magyar kulturális teljesítményt, amire büszke lehetne. A metrótl említí 31 %, 27 % büszke arra, hogy látta Bécset, Párizst, Rómát, 16 % pedig Károli Gáspár bibliafordítását, 7 % a szent koronát tartja kiemelendőnek. A párhuzamosan megkérdezett francia tanulók 97 százaléka büszke franciaságára, Napoleonra (89 %), Blériotra (64 %) a Pompidou Központra, mint a "francia kultúra templomára" (51 %) és végül a francia impresszionizmusra (34 %).

A fentiek ismeretében egész direkt módon tettük fel a következő kérdésünket: "Magyarként mire a legbüszkébb Ön? Mondjon öt példát!" A válaszok kategorizálása után a gyakorisági megoszlások a következők szerint alakultak.

Az adatok értelmezése előtt hadd hívjuk fel az olvasó szíves figyelmét az utolsó sor jelentéktelennek tűnő adatsorára. A nyomtatott formában kézhez vett kérdőív betűhíven azonos felszólítására Udvarhelyen átlagosan 4 (3,88), míg a másik két helyszínen rendszerint csak 3 válasz született. Az igazán fontos, minőségi eltérések azonban csak a teljes táblázat áttekintése nyomán válnak láthatóvá.

Magyarként mire büszke?

	Hatvan	Duna- szerdahely	Székely- udvarhely
1. Történelem, tört. személyek	55	51	52
2. Adottság	30	39	60
3. Magyar irodalom, nyelv, írók, költők	35	102	109
4. Magyar mentalitás, magyar nemzet	31	45	74
5. Népművészet, hagyományok	11	2	33
6. Művészet, képzőműv. építészet	41	16	20
7. Feltalálók, tudósok, nagy magyarok	39	16	19
8. Sportolók	41	22	2
9. Városok	13	3	1
10. Természeti szépség	20	6	18
11. Egyéb	17	4	6
12. Nincs válasz	5	3	4
átlag (x):	2,95	3,02	3,88

A történelem hajszálla egyformán fontos mindhárom helyszínen (minden második kérdezett említi), de a következő négy kategória, 2-3-szoros, radikális eltérései nyilvánvalóvá teszi a "sajátosság méltóságának" a metaforán túli létezését, eleven lüktetését. Magyaroknak lenni adottság, melynek nem csupán a nyelv használata, de az irodalom, a hagyományok, a népművészet és a nehézségeken úrrá lenni tudó, életben maradni akaró, a múlttal (történelem 52 %) és jövővel hidat alkotó sajátos magyar mentalitás is eltérhetetlen alkotó eleme. A hazai kérdezettek szenvtelenebb, hűvösebb válaszai (feltalálók, tudósok, sportolók, városok) feltehetően az információk nyiltabb jellegével is összefügghet. Milyen hírek és milyen gyakran jutottak, jutnak el Székelyföldre Papp Lászlóról, Balczó Andrásról, Egerszegi Krisztináról, a Polgár lányokról, Neumann Jánosról, Szent-Györgyi Albertről, Békési Györgyről, Bánki Donátról, Puskás Tivadarról vagy Selye Jánosról?

Néhány jellemzőnek ítélt válasz betűhív közlésével szeretnénk még hitelesebbé tenni az összképet.

Székelyudvarhely:

(zárójelben a kérdőív számát adjuk meg.)

(298.)

- 1. először is, hogy magyar vagyok*
- 2. a magyar nyelvet használhatom*
- 3. itt élhetek R-ban, de magyar földön*
- 4. a magyar-székely kulturát elsajátíthatom*
- 5. a régi hagyományokat, szokásokat megőrizhetem.*

(267.)

- 1. a fennmaradásra*
- 2. a hagyományokra*
- 3. hogy 12 órákor mindenhol a világon a mi tiszteletünkre harangoznak*
- 4. hogy szép a magyar nyelv*
- 5. hogy Székelyudvarhely a magyarság bölcsője, nincs még annyi román ide betelepítve.*

(266.)

- 1. Az aradi vértanuk meg nem alázkodására*
- 2. Tőkés László bátor kiállítására*
- 3. Arra hogy a magyarok a világon megálták a helyüket.*

(292.)

- 1. hogy magyarként élhetek Romániában*
- 2. harcolhatok a magyarság jogaiért*
- 3. az egyenlőségért, a testvériségért*
- 4. és a közös jövőért.*

(275.)

- 1. 895 után riasztgattuk a környező vidéket*
- 2. Farkas Bertalan előbb ment fel az ürbe mint a román*
- 3. Szent István koronájának őrzése*
- 4. A "Mátyás templom"*
- 5. Madách írta az "Ember tragédiáját".*

(277.)

- 1. A nyelvre mert szeretem a magyar nyelvet*
- 2. Mert nehéz a nyelv*

*3. Itt Romániába nincs mire az ember büszke legyen
magyarként.*

A gyakorta ismétlődő helyesírási hibák ellenére a válaszok feldolgozása közben óhatatlanul is megfogalmazódott bennünk: a hetvenéves szorongattatás, szétszórátás és megaláztatás ellenére is manapság Erdélybe menni nem csupán felemelő, tanulságos múzeumi kirándulás, de egyúttal találkozás a nyelvi tisztaságot, gazdagságot, az erkölcsi erőt, a magyarság élniakarását egyértelműbben őrző, már-már elfelejtett, régen látott, de mindig szeretett testvéreinkkel.

Dunaszerdahely:

(101.)

- 1. Hogy magyar tudok maradni*
- 2. Szépen beszélek magyarul*
- 3. Magyarul gondolkodom*
- 4. Magyarul tanulok*
- 5. Vámbery Ármin-ra (dunaszerdahelyi).*

(107.)

- 1. Hogy mindennemű elnyomás ellenére még mindig vagyunk*
- 2. Anyanyelvünkre*
- 3. Az összes "nagy" emberre, ki magyarként alkotott és tevékenykedett*
- 4. Az anyaországra*
- 5. Öntudatunkra.*

(195.)

- 1. hogy magyar vagyok*
- 2. magyarként is helytállok más nyelvűek közt*
- 3. én is el tudom azt érni, mint pl. a szlovákok*
- 4. szüleim magyar iskolába irattak*
- 5. nem tagadom sehol a magyarságom.*

(190.)

- 1. az anyanyelvemre*

2. arra, hogy a magyarok királya volt az igazságos
Mátyás

3. édesanyám magyarként nevelt (még most is)

4. kisebbségként sikerült megtartanunk az anyanyelvünk

5. a magyarok "újraéledéseire" a történelem folyamán.
(183.)

1. egyáltalán arra, hogy magyar vagyok

2. sok világhírű ember is magyar

3. sajnós, nem az anyaföldön élek, és ezért még büszkébb
vagyok magyarországra, anyanyelvemre.

(110.)

1. arra, hogy magyar vagyok

2. az anyanyelvre

3. az irodalomra

4. a Hobó Blues Bandre

5. és a Budapesten megrendezett Hobó Blues Band
koncertekre.

Mint látható, tartalmas, sokrétű, öntudatos válaszok itt is
születtek, de az összesítést tartalmazó adatsor mégis sajátos köz-
tes helyet jelöl ki a csallóközi fiatalok számára.

Hatvan:

(3.)

1. 1848-49

2. A német újraegyesítésben vállalt szerep

3. Kodály és különböző magyar tudósok, akit a magyar
föld adott a világnak

4. Népművészet

5. Magyar temperamentum és nyelv

(23.)

1. Az ősi múlt, történelemre

2. Hazánk nagy fiaira

3. A magyar nyelv szépségeire

4. A magyarok segítőkészségére

5. A magyar koronára

(15.)

1. Magyar feltalálókra

(Galamb József, Csonka J. Puskás T.)

2. Az ország természeti szépségeire (Budapest, Balaton, Hortobágy)

3. Azokra, akik sokat tettek a hazáért

(Széchenyi, Kossuth, I. István)

4. Sportolókra (Hajós Alfréd, Papp L.)

5. Építészeti és egyéb műalkotásokra

(8.)

1. beszélek magyarul

2. bármikor hajlandó lennék elmenni katonának

3. én is hazám polgára vagyok

4. nem vagyok cigány és egyéb sötét

(68.)

1. A magyarok értelmes emberek (általában) is

2. Becsületesek (általában)

3. Fehér a bőröm színe

4. Idegen országokban sem ismeretlenek a magyarok

5. Nem vagyok román vagy cigány.

Nem szeretnénk igazságtalanságot elkövetni a hatvani diákokkal szemben, amikor a nem jellemző, de az idézett két válaszban mégis felbukkanó skinhead ideológiát, divatot (?) sejtető állásfoglalásokat bemutatjuk. Mindössze két fő a megkérdezett százból! De vannak! Mit tehetünk értük, hogy inkább egyéni és nemzeti önismeretben, megértő türelemben gazdagodva, s a gyűlöletet, a megvetés érzését, valamint az előítéleteket mindinkább elhagyva fejezzék be a középiskolát? Esetleg ismerkedjenek meg a kisebbségi sorban élő kortársaikkal, s hallgassák őket, akik *"mindennemű elnyomás ellenére még mindig vannak" "harcolhatnak a magyarság jogaiért, az egyenlőségért, a testvériségért és a közös jövőért"*, akikről a szomszéd ország tanönyveiben a *"dúló, fosztogató, rabló"* jelzők gyakoriak.

Szabolcs Ottó* kitűnő elemzéséből értjük, nem csupán a napi politika szélsőséges megnyilvánulásai festenek megcségyenítően hazug és ellenséges képet a Romániában és bárhol lakó magyarokról, hanem a legtöbbet olvasott művekben, az iskolai történelemkönyvekben is évtizedek óta folyik a közvélemény tudatos dezinformálása.

(Nicolae Jorga 1924: *"Apró és nagyon csúnya emberek voltak; kiálló arccsontokkal és alig nyitott szemekkel; arcuk sárgafekete volt."* Idézi Lukács István: A román diák magyarságképe, tankönyvei alapján = Székelység 1991./2.) A tónus azóta némileg szelídült, de a tendencia változatlan. *"Erdély őslakosságának, a románoknak a meghódítása akkor kezdődött el, amikor a magyarok felvették a római (?) katolikus vallást."* (43.o.)

A magyarok – szerintük – barbár hódítókként érkeztek a Kárpát-medencébe, s csak az ott élő szlávokkal és románokkal keveredve telepedtünk le, tanultuk meg a földművelést, a házépítést, integrálódtunk, alkalmazkodtunk az ottani civilizációhoz. (43. és 110. o.) Említik ugyan az 1437. évi parasztfelkelést, de Budai Nagy Antalt nem. (109. o.) *"A magyarok esetében mindig csak nemesekről, esetleg városiakról van szó, a románok esetében a román nép hősi ellenállásáról"* "A románok közös harca a törökök ellen Hunyadi János vezetésével" című fejezet állítása szerint: *"Ő minden románok nemzeti vezetője (Hunyadi J.), a románok egyesített hatalmával védte a kereszténységet és az európai civilizációt"*. (110. o.) *"A forradalom szikrája először Moldvában gyúlt ki 1848. áprilisában."* (161.o.) *"Romániában a széles néptömegek tevékeny részt vettek a magyarországi proletárdiktatúra megvédéséért (!) vívott küzdelemben."* (222.o.) *"A német és olasz fasiszták 1940 augusztusában elszakították és a fasiszta Magyarországnak adták Erdély északi részét."* (237.o.)

*Szabolcs O.: Külföldi tankönyvek magyarságképe. Bp. 1991, Tankönyvkiadó.

Folytathatnánk, de ne tegyük! Ez a légkör veszi körül az erdélyi magyarokat, akik védekezésre kényszerülnek. 10 év alatt több tízezer magyar hagyta el Romániát, mások asszimilációra, nevük, anyanyelvük elhagyására kényszerülnek, de még vannak, nem is kevesen, akikben a megpróbáltatások, a kirekesztettség, az előítéletek és megbélyegzések hatására megőrződik, újra-épül, kitermelődik az elmélyült történelem- és hagyományismereten alapuló, irodalomcentrikus, a megmaradás zálogát jelentő nemzettudat. Talán nem véletlen, hogy az utóbbi években éppen ebből a közegből támadt az egyetemes magyarság régóta hiányolt, kiemelkedő erkölcsi példaképe, Tőkés László. A székelyföldi öntudat elemei bizonyára a tradíciókban is gyökereznek, de ugyanakkor reflektív, védekező jellege is valószínűsíthető.

Szociálpszichológiai vizsgálatok eredményeiből tudjuk, hogy egy azonosulási keretül szolgáló társadalmi réteg vagy csoport (legyen szó etnikai, nemi vagy életkori csoportról) tartósan kedvezőtlen helyzete nagyobb "felszólító erőt" képvisel. Ezért nagyobb motivációs erőket is hoz mozgásba az identifikációs teljesítmény megvalósítására. Az identifikálódás mértéke annál nagyobb, minél gátoltabb az adott rétegcsoporthoz tagjainak mobilitási lehetősége, és minél korlátozottabbak esélyei a panaszok orvoslására. (A kapcsolatok, az érintkezés a csoportban, rétegen belül maximális, a rétegek, a csoportok között viszont minimális.) Ilyenkor a felkínált identitásmodellek iránti fogékonyság is erősödik*.

Ezért a nemzeti kisebbségekre nehezedő tartós nyomás, vagy diszkrimináció rendszerint fokozottan érzékennyé tesz a nemzeti-etnikai identitás kidolgozása, a megfelelő identitásmodellek elfogadása és beépítése iránt. (Közbevetően jegyezzük meg, hogy a klasszikus nemzeti irodalom pl. Jókai, Mikszáth, Gárdonyi stb. olvasása kiváló eszköztárat kínál az igényelt azonosságtudatot szolgáló modellek beépítéséhez.) Vagyis így lehet (lesz!) a vereségből győzelem.

*Pataki F.: Az én és a társadalmi azonosságtudat. Bp. 1982, Kossuth.

Az előbbiekből viszont az is következik, hogy az uralkodó csoportok kevésbé szorulnak rá a sajátos helyzetükre vonatkozó ideológiák kidolgozására, még a rosszabb helyzetű, negatív diszkriminációval sújtott csoportok tagjainak rétegazonosulása és -tudatossága ezért mindig kifejezettebb. (Gurin, Miller, 1980. 30.)

"Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?" — szólt következő kérdésünk, s a válaszok rendezését, kategorizálását két külön szempont szerint is elvégeztük. Elsőként tartalomelemzést hajtottunk végre, melynek eredményei az eddig megismert tendenciákat támasztották alá: (a nyelv, az irodalmi kultúra, a történelem, a szolidaritás a határon túliai körében; természetes adottságként felfogott helyzetértelmezés és az ország szolgálata utaló mozzanatok pedig a hazai válaszokban voltak gyakoribbak). Ezután a teljes választ egységes egésznek felfogva, egy sajátos skálán helyeztük el a reakciók sorát.

E táblázat adatsora előtt hadd mutassunk be egy-egy jellegzetesnek mondható csokrot minden helyszínről.

Hatvan:

(86.) — *lényegében semmit*

(97.) — *Jobban szeretnék Amerikába vagy Angliába ahol sok csodálatos látni való és kellemesebb vidékre ahol valamennyivel jobb emberek közé*

(61.) — *Nem éreztem eddig, csak Húsvétkor misén, mikor a Himnuszt énekelte több 100 ember.*

(41.) — *Magyarországon élek. Tudok a magyarság történelmi múltjáról és jelenéről. Nem tudom elképzelni magam más állampolgárságban.*

(15.) — *Egy válságban levő az újra törekvő, fogyó nemzethez tartozni - olyan néphez ahol a jövő bizonytalan, kevés biztos pont van az életben. Nem úgy nehéz a fiatalok életünk mint szüleinké. Nekünk más problémáink vannak.*

(45.) — *Büszke vagyok rá, hogy magyarnak szülehettem. A magyar nép hosszú évtizedek árán szerzett magának megbe-*

csülést (!) Európában. Ha kimondják ezt a szót "magyar" legtöbbször az évezredes szenvedés, kfn, jut az eszembe, aminek árán még van magyar nép.

(6.) — Montesquie mondta ki először azt, ami ilyenkor felmerül bennem az ember először és szükségképpen ember, s csak azután tartozik egyik v. másik nemzet(nek)hez, véletlenül. Ezért számomra az, hogy ember vagyok, sokkal többet jelent, mint az, hogy magyar. Természetesen köszönettel tartozom hazámnak azért, hogy idáig eljutottam, hogy beszélek egy nyelvet, hogy tartozom valahová. De értékeim nem abból fakadnak, hogy magyar vagyok, hanem abból, hogy ember. Ha például németnek v. franciának születtem volna, az sem jelentene számomra többet vagy kevesebbet, mint hogy magyar vagyok. Ezért nem válaszolok a 11. kérdésre.

Dunaszerdahely:

(177.) — Magyarnak lenni, hogy az ember legyen becsületes, tisztességes, ismerje minél jobban anyanyelvét.

(121.) — Csehszlovákiában hátrányt jelent magyarnak lenni (Nem is itt a mi vidékünkön Csallóközban, hanem inkább keleten, Bodroghözben, Gömörben) Legszívesebben magyar vagyok.

(195.) — azt, hogy ember vagyok. Különböztetést kellett volna megkérdeznünk, hogy Szlovákiában' mit jelent magyarnak lenni azt írtam volna, hogy veszélyes.

(139.) — Magyarnak lenni számomra sokat jelent. Főleg itt Csehszlovákiában. Büszkén viselem azt, hogy magyar vagyok a nemzetiségi elnyomás ellenére is.

(106.) — Habár más országban élek ahol nem éppen szeretik a magyarokat, mindig nyíltan és mindenki előtt nem tagadom meg magyar származásomat és az itt élő magyarság érdekét fogom képviselni.

(149.) — Magyar vagyok, mert magyarnak születtem. De igazán akkor érezném magam magyarnak, ha pl. a postán nem kéne szlovákul bélyeget vennem.

(150.) — Azt jelenti, hogy egy olyan nemzet tagja vagyok, amely már sokat szenvedett, mégis talpon maradt.

(128.) — Mivel mi itt kisebbség vagyunk, számunkra sokszor hátrányt jelent, hogy magyarok vagyunk. Ennek ellenére azok maradtunk és vállaljuk, büszkén és becsülettel. Számunkra magyarnak lenni jó, és megőrizzük magyarságtudatunkat.

(143.) — Soha nem teher! Olyan országban élni, ahol a magyar egy nemzetiség ugyanolyan tudattal tölt el, mint ha az Óhazában élnék soha nem érzem magam kevesebbnek, mint egy szlovák vagy cseh.

Székelyudvarhely:

(4.) — Magyarnak lenni jó, de kevésbé Romániába.

(216.) — Az én számomra magyarnak lenni azt jelenti, hogy a magyar nemzettel együtt érezni és anyanyelven (magyarul) tanulni, mert egy erdélyinek mégis nehézkes más nyelven tanulni.

(291.) — Anyanyelven beszélni, küzdeni a holnapért, a szabadságért, úgy mint ősünk tették.

(265.) — Az én számomra magyarnak lenni dicsőség, és küzdeni magyarságomért egy olyan országban, ahol el próbálják nyomni, tiporni.

(289.) — Nekem büszkeséget jelent, még akkor is ha egy páran gyűlölnek minket.

(260.) — A helytálást, a válalást, hogy magyar vagy de válalni kell mivel ősünk nehezebb időkben sem tagadták meg magyar létüket.

(263.) — Egy olyan nemzet fiának lenni, amely a nehéz harcok után sem pusztult el és amely mindörökké élni fog.

(256.) — Becsületesen élni, dolgozni és megvédeni a magyar nyelvet. Magyarul taníttatni a gyermekeket.

(252.) — Magyarnak lenni büszkeség. A magyar nemzetiiség apáról fiúra maradt éveken át, és ezt a nemzetiséget védeni kell harcolni kell a fennmaradásáért.

(215.) — *Egy feladatot, azt, hogy megmaradni itt Erdélyben magyarnak és ehhez a legkisebb mértékben is de hozzájárulni.*

Az ízelítőként felkínált példák érzelmi telítettsége, időnkénti ambivalenciája, összetettsége érzékeltet talán valamit a feldolgozó, kategorizáló, besoroló feladat nehézségeiből. Mint látható, a válaszok jelentős részét alig-alig lehetett egyetlen mondattá, állásfoglalássá sűríteni. Ezért is volt szükséges az elsőként említett tartalomelemzési eljárással is feltárnunk a középiskolások reakcióinak különböző rétegeit. A negatív és közömbös válaszok együttesen sem érték el egyetlen városban sem a 10 százalékot, s alig valamivel több a nem válaszolók, illetve az értelmezhetetlen reakciókat adók aránya is. Evidenciaként kell értékelnünk a hatvaniak természetes kategóriájú megfogalmazásainak viszonylag magas számát, a nehézségek hangsúlyozása Székelyudvarhelyen volt a legerősebb. (1991 májusában, csallóközi látogatásunk napjaiban érkezett a Dunaszerdahelyi Polgármesteri Hivatalba a magyar keresztnevek és utcanevek betiltását tartalmazó rendelet.) A büszkeség és szolidaritás érzését Dunaszerdahelyen fogalmazták meg a legtöbben.

Sütő András egy 1989-ben megjelent interjúban* a romániai magyarság közérzetét a riadalom, a menekülés, a létmentés tudatával jellemezte. Az erősödő kivándorlási hullámot látva a letargikus bénultság, az önfeladás megannyi bizonyítékát vélte kiolvasni a nyelvének szabad használatából kiesett, kollektív nemzetiségi létének jogaitól megfosztott, hivatalosan átkeresztelt, etnikumában megtagadott romániai magyarság vergődéséből. Azóta az események felgyorsultak, véres fordulatok követték egymást (1989 karácsonya, 1990 március 19-22 Marosvásárhely), de az itt bemutatott adatok talán mégis nyújtanak némi reményt, legalábbis a fiatalok vélekedéseit illetően. Igaz, a negatív és közömbös attitűdöt jelző 9 % sem elhanyagolható mennyiség.

*Fejér Gy.: Mi magyarul vagyunk emberek. (Beszélgetések a magyarságtudatról itthon és a nagyvilágban) Bp. 1989, Hírök.

Mit jelent magyarnak lenni?

	Hatvan	Duna- szerdaley	Székely- udvarhely
1. Negatív	4	3	4
2. Közömbös	3	-	5
3. Természetes	18	7	10
4. Tartozni valahova	19	28	12
5. Nehézségek	8	12	17
6. Elfogadás	13	5	17
7. Büszkeség	22	36	22
8. Nem értelmezhető	11	9	4
9. Nincs válasz	2	-	9

"Hogyan látja Ön a magyarság távlati jövőjét?" — kérdésünk ismét gazdag, gyakran többmondatos válaszokat eredményezett. A válaszmegtagadók aránya 10 % alatt maradt, s kitérően is csupán minden ötödik fiatal reagált a határon túliak közül — félreérthetetlenül jelezvén helyzetük kényes jellegét — s a hatvani diákok között mindössze négyen reagáltak hasonlóan.

Olvassunk ismét bele az *eredeti* megfogalmazásokba!

Hatvan:

(23.) — *Borúsan. Egyhelyben toporok az ország és egyenlőre kicsi a remény a jobbra. Eladják lassan az országot az ügyeskedők, így lassan nem lesz már egységes Magyarország és magyar nép.*

(44.) — *Egyszer így, egyszer úgy. Bízom abban, hogy fogunk itt jobban, jól élni, és megmaradunk. Eltűnni semmi képpen nem fogunk. De félek, hogy egy bunkó, műveletlen "ázsiai" nép fog élni itt, a magyar nevet viselve, és váltig hangoztatva.*

(39.) — *Bízom abban, hogy a magyaroknak jobb jövője lesz. Kevesebb lesz a munkanélküliség, bűncselekmény. Kevesebbet fognak panaszkodni az emberek. Minden magyar embernek meg lesz a létminimuma.*

Dunaszerdahely:

(136.) — *Azt hiszem, ha Magyarország így folytatja politikai és gazdasági életének rendezését tönkre fog menni.*

(137.) — *A magyarság jövője itt nálunk, Szlovákiában mindig változó. Itt nem tudhatjuk mikor kell elhagynunk otthonunkat.*

(128.) — *Félek a természetes asszimilációtól, mert ez ellen sajnos nem nagyon lehet tenni. Gondolok a vegyesházasságokra, ahol a megszületett gyerek nemzetisége sajnos el van döntve.*

(188.) — *Bármi történik is, ha még kisebbre összezsugorítják Magyarországot, a magyar nyelv, a magyar nép akkor is élni fog.*

(190.) — *Egy kicsit pesszimista vagyok a félresikerült demokrácia láttán, de az megnyugtat, hogy az anyaország nem hagyja a határokon túlra eső "gyermekait" legyőzni, még szerencse, hogy vidám a természetem, szerintem jóra fordul majd minden.*

(166.) — *Remélem, hogy nem fognak minket elnyomni. Békében és összetartozásban fogunk élni. Szabadon és bárhol használhatjuk a nyelvünket.*

(109.) — *Szerintem a magyaroknak szép jövőjéhez, de ehhez még sok mindent ki kell állni. A politikai életben egy nagyhatalom támogatására van szükség, mert a szláv tengerben elveszne.*

(107.) — *Mindenképp bizakodó vagyok. Optimizmusomat arra építtem, hogy ha megjavulnak az életkörülmények, az életszínvonal, a sovinizmus, a nacionalizmusnak az irigykedéssel is el kell tűnnie. Lásd Svájc, Finnó. Svédo.*

Székelyudvarhely:

(282.) — *A magyarság távlati jövője nagyon szomorúan néz ki.*

(266.) — Sajnos elég ködösen. Az anyaország küzd az inflációval, a más országokban levő magyar kisebbséget pedig szörnyen elnyomják, megalázzák.

(275.) — Remélem nem fogunk béhalni, amire pedig minden esélyünk megvan.

(285.) — A magyarság távlati jövője attól fog és úgy fog megalakulni ahogy építsük és ehhez érdekünk van mert ahogy építjük mi is úgy fokjuk élni.

(288.) — Küzdelmes jövő vár rá.

(251.) — Itten csk egyre s egyre romlik a magyarságnak a jogai becsületei. Szeretném ha ez, mint meglenne és jobb sorsban törvényként és igazi álampolgárként tudnánk Erdélyben élni.

(262.) — Ha az emberek gondolkodásmódja megváltozik, akkor a magyarság helyzete javul sőt jó lesz.

(277.) — Nem tudom, de remélem 4-5 év múlva csak jobb lesz. Addig hátha megbukik ez a kormány s akkor valamit csak reménykedhetünk! "Vagy megszokjuk, vagy megszökünk!"

(284.) — A magyarság távlati jövőjét a mai fiatal generáció határozza meg. Úgy fogunk élni, ahogy megépítjük életünk útjait.

(263.) — Egy ilyen kitartó nemzet, mint a magyar biztos, hogy egy szebb és jobb jövőt fog megteremteni magának.

(279.) — A magyarság jövője az én belátásom szerint jobbra fog fordulni, mert a sok küzdsnek egyszer csak kell legyen gyümölcse. A magyar nép nagyon törekvő és egyszer majd neki is biztosan jobbra fordul.

(249.) — Ha ez a nagy népvándorlás tovább tart akkor egy újabb honfoglalásra lesz szükség. Ha viszont mindenki lába a földbe gyökerezik a magyarnak még van annyi ereje, hogy felemelje fejét.

"Az nem lehet..." szinte Vörösmarty szavait idézik a magukat bátorító, biztató székelyudvarhelyi diákok miközben sorol-

ják a feltételeket (a kormány, a FRONT, Iliescu, a gazdaság, a maguk felelőssége).

Nehéz elmentszeni az idézetek sorát, pedig talán ez lenne a leginkább meggyőző, a katartikus hatású olvasmány: 50-60 idézet minden helyszínről, s alkosson véleményt egyedül az olvasó! Terjedelmi okokból most mégis tekintsük át az összesítő táblázatokat!

A magyarság jövője?

	Hatvan	Duna- szerdahely	Székely- udvarhely
1. Feltétlen kudarc	11	3	1
2. Esetleg kudarc	11	4	10
3. Bizonytalan	20	15	16
4. Esély a felemelkedésre	29	39	25
5. Feltétlen siker	20	21	33
6. Nincs vagy értékelhetetlen a válasz	9	18	15

Az 1. és 5. sor erős és egybehangzó bizonyossága szerint azok bíznak leginkább a nemzet megmaradásában, értelmes jövőjében, akik minden eséllyel rendelkeznek a "béhalásra", akik bizonyára ma (1991-92) a legnehezebb körülmények között élnek anyagilag, erkölcsileg, politikailag. De van elszántság, élni-akarás, összeszedettség, előlegezett hit.

A magyarság jövőjének feltételei

	Hatvan	Duna- szerdahely	Székely- udvarhely
1. Gazdasági feltételek	29	20	7
2. Kulturális feltételek	26	39	35
3. Politikai feltételek	25	53	39
4. Felelősség	9	8	16
5. Kitérő válasz	4	20	22
átlag (válasz/fő)	1,0	1,47	1,27

A székelyek harmada feltételek nélkül bízik jövőjében, míg a másik két helyszínen ezt csupán minden ötödik megkérdett gondolja így. A válaszok összetettsége miatt a feltételek milyenségét ugyancsak elemzés tárgyává tettük.

A hazai válaszok részben szüksézvúbbak a kintieknél, részben pedig a gazdasági, politikai és kulturális feltételek egyensúlyát tükrözők, míg a határok túlsó oldaláról nézve a politika tűnik a legerősebb kutyának, s a gazdaság csak a harmadik helyre szorul, a felelősségérzet, "a rajtunk is múlik" meggyőződése Székelyföldön látszik a leghatékonyabbnak.

A korábban leírtakra is utalva (a tartósan kedvezőtlen helyzetű csoportokban megnövekszik a belső kommunikáció, csökken a külső, s erősödik a csoport azonosságtudata, fokozódik az identitásmodellek iránti érzékenység), újabb figyelemreméltó sajátosság körvonalait véljük adatainkból kiolvasni: ez a kidolgozottabb "mitudat" az egyének szintjén is karakteresebb én-kép s a felelősségérzet erősödését és ugyanakkor a jövőkép derűsebb jellegét is eredményezheti.

Több kérdés merül fel egyidejűleg. Vajon miért vagyunk mi, itthoni magyarok a legborúlátóbbak? Elég lenne csupán a gazdasági, politikai körülmények további romlása, a fenyegetettség erősödése, s ettől, úgymond pesszimistából optimistává lenne a lakosság jelentős hányada? Vagy netán másfajta mechanizmusok és érdekek húzódnak meg a háttérben, illetve a sajtó jelentős részének ugyancsak jól látható felszínén?

Sami a legfontosabb! Elegendő alapot szolgáltatnak-e adataink a Sütő András által megfogalmazott "meneküléstudat" elvetéséhez? Amíg tart a kivándorlás, amíg csupán Hargita megyében 1991 első felében "mintegy 4000 terhességmegszakítás történt, ugyanakkor legalább 100 gyülekezet maradt lelkipásztor nélkül és tanévkezdésre körülbelül 700 (!) tanítói és tanári

*Komoróczy Gy.: Lehet vagy nem lehet? Rendhagyó beszélgetés Cseke Péter íróval. = Székely útkereső. 1991/5-6. 14-15.p.

állás maradt betöltetlenül",* mert akiket küldetésük, képzettségük odaszólítana, elmenekültek önmaguk és a rájuk bízottak elől? Cáfolatra egyelőre aligha gondolhatunk tehát.

Adataink azonban nekünk, hazai magyaroknak is hordoznak némi figyelmeztetést. Lélekben, gondolkodásban, magyar nyelvben, észjárásban és a megmaradni akarásban elég erősek vagyunk-e az Európai Közösség ajtajának kopogtatásához? Tudjuk-e elég mélyen, hogy "Csupán a magyar azonossággal megerősödve és kiteljesítve lehet Magyarországnak minden más nemzettel szemben egyenlő félként fellépni"?*

*Byrd, P. D. G.: A magyar azonosságtudatról - angol szemmel = Hítel V. évf. 12. 1992. június 10.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Vidra Szabó Ferenc:

"MOST VAN SZÜKSÉG JÓ TANÁROKRA...!"

Szociológiai jellemzők

1991-ben Magyarországon, Erdélyben és Szlovákiában összesen 271 magyar anyanyelvű pedagógusjelölttel készítettünk kérdőíves interjút. *A jászberényi tanítóképzőben* 84 főiskolást kérdeztünk meg; *aszlovákiai Nyitrán* 90 tanárképző főiskolást; *Erdélyben, Székelyudvarhelyen* 97 középfokú tanítóképzőst. A különböző helyszíneken összegyűjtött adatok, tapasztalatok csak fenntartásokkal vethetők össze, hiszen jelentős eltérések vannak a képzési formák között csakúgy, mint a hallgatók életkora között. A székelyudvarhelyi tanulók zömében 17-18 évesek, a nyitraiak 19-21 évesek, míg a jászberényiek 20-22 évesek voltak az adatfelvételkor. A székelyudvarhelyi tanintézet *középfokú oktatási intézmény*, ahol tanítói oklevelet lehet szerezni; a jászberényi *tanítóképző főiskola*, míg a nyitrai *tanárképző főiskola*.

Mindezen eltérések ellenére tanulságos összehasonlításra nyílik lehetőségünk, hiszen a három csoportnak mindenképpen közös vonása, hogy *a jövő pedagógusainak a reprezentánsai* találhatók bennük. A kilencvenes évek magyarságának egyik sorsdöntő kérdése, hogy meg tud-e újulni az iskolarendszerünk, képesek leszünk-e arra a lépésváltásra, amelyet a társadalom joggal vár el tőlünk. Az iskolarendszer megújulásának fontos feltétele a társadalmi környezet és a társadalmi elvárások megváltozása, valamint a felülről kezdeményezett és szorgalmazott reformok sokasága. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a

társadalmi nyomás, valamint az irányítók igényei összességükben sem fejtenek ki akkora hatást az iskolai élet mikéntjére, mint az a tény, hogy milyen pedagógusok ülnek a katedrákon. A lényegi kérdések ugyanis mindig a "végeken" dőlnek el, vagyis *az iskolai munka legfőbb meghatározója a pedagógus*. Ezért szeretnünk volna pontos képet kapni arról, hogy mi van a tarsolyában az ezredforduló leendő pedagógusainak. Másképpen fogalmazva: mi jellemzi a leendő kultúráközvetítők saját kultúráját; *mely értékeket tartanak fontosnak, átadandónak; értékrendjükben milyen helyet foglal el a kultúra, a művelődés, az olvasás, valamint a magyarságtudat*.

Jelen dolgozatom egy nagyobb kutatás résztanulmánya. A felmérést 1992-ben még mintegy háromszáz hazai pedagógusjelölt megkérdezésével egészítjük ki, továbbá magnetofonos interjúkat készítünk a képző intézmények pedagógusaival, könyvtárosaival és hallgatóival.

Az adatfelvétel során elsősorban másod-harmadéves hallgatókat kérdeztünk meg, abból a feltevésből indultunk ki, hogy leginkább ők képviselik a "hallgatói értékrendet". Az elsősöknek még nem volt idejük a hallgatói értékrend átvételére, a lemorzsolódásra is nagyobb az esélyük. A végzősök viszont már inkább kifele kacsingatnak, a munkahelykereséssel, a tanévek utáni életük megszervezésével vannak elfoglalva.

Az eltérő társadalmi környezet következtében eltérően alakult a megkérdezettek összetétele abból a szempontból, hogy a tanintézet székhelyén laknak-e vagy sem. Ezt a szempontot azért tartjuk fontosnak, mert *másképpen kötődnek a családi kultúrához, tradíciókhoz azok, akik helyben laknak vagy naponta járnak be* - tehát a szülői házzal megmaradt a napi kapcsolatuk -, *mint azok, akik esetleg több száz kilométerre kerültek a szüleiktől, rokonaiktól*, és csak a szünetekben látogatnak haza. Bár mindhárom helyszínünk kisváros, a kulturális légkör tekintetében mégis óriási különbségeket találtunk.

Jászberény alföldi település, hajdani mezőváros, amely lakossága az erőszakos iparosítás ellenére máig megőrizte a mezővárosi mentalitást. A nagymúltú tanítóképző intézet a város központjától távol, a vasútállomás szomszédságában épült; a kollégista vagy a naponta bejáró hallgatók többségének alig van kapcsolata a helyi közélettel. A megkérdezett hallgatóknak csupán egytizede helyi lakos, viszont hatvan százaléka kollégiumban lakik.

Székelyudvarhely tanítóképző intézete több mint háromszáz éves múltra tekint vissza: 1670-ben emelkedett gimnáziumi rangra. A tanítóképzőn kívül számos magyar nyelvű középiskolát találunk a városban, ezzel hamisítatlan diákvárosi hangulat teremődik. Az utcán sétáló ember minduntalan magyarul beszélő, nevetgélő, egymásba kapaszkodó diákcsoportokba botlik. Udvarhely lakosainak mintegy 95 százaléka magyar, a környező falvakkal közösen igazi magyar szigetet képezve Románia testében. A megkérdezettek majdnem negyede helyi lakos, mintegy egytizede aibérlő, és több mint hatvan százaléka itt is kollégista. Ám a várossal alapvetően más kapcsolata van az itteni diákoknak, mint a jászberényieknek, és nem csak azért, mert ez az intézet a település központjában található, hanem mert a távoli, románlakta vagy éppen szórványmagyar területekről érkező fiatalok magyarságtudatát, a nemzeti kultúrához való kötődését erősíti a város szellemisége. Azon túl, hogy az utcán szinte csak magyar szót hallani, rendszeresen lehet látogatni magyar nyelvű színházi előadásokat, rendezvényeket, lehet vásárolni magyar nyelvű könyveket, részt lehet venni magyarországi csereutazásokon, stb. A tanítóképző tehát nem idegen testként ékelődik be környezetébe, hanem szervesen, több szállal kapcsolódik ahhoz; *a sajátos kulturális arculat teremtője és élvezője is egyben.*

Nyitrán ismét más a helyzet: Nyitra szlovákok lakta település, ahol a szlovák nyelvű tanárképző főiskola tanszékeként működik a magyar anyanyelvű képzés. Ebből következik, hogy a megkérdezettek között egyetlen helyi lakost sem találunk, és a naponta bejárók aránya is csupán 2 százalék. *A többség (90%)*

kollégista , néhányan albérlők, egy fő a rokonainál lakik. Az otthonról hozott kulturális indíttatást ebben az esetben nemhogy erősítenék a főiskolás évek, hanem - feltevésünk szerint - az idegen nyelvi környezet inkább gyengíti azt. A tanszék függetlensége is állandó veszélyben van, naponta történnek durvább-finomabb kísérletek az autonómia megnyirbálására.

Az összehasonlítás fontos szempontja lehet a szülők iskolai végzettsége.

1. sz. táblázat. A szülők legmagasabb iskolai végzettsége

	Székely- udvarhely		Nyitra		Jász- berény		Összesen	
	apa	anya	apa	anya	apa	anya	apa	anya
	%	%	%	%	%	%	%	%
Ált. isk.	19	12	28	24	43	36	29	24
Középfok	54	66	44	58	42	51	47	59
Felsőfok	27	21	28	16	13	12	23	16
Nincs adat	0	1	0	2	2	1	1	1
Össz.:	100	100	100	100	100	100	100	100
N =	97	97	90	90	84	84	271	271

Az 1. sz. táblázat adatait megfigyelve szembetűnik, hogy *Jászberényben mind az apák, mind az anyák vonatkozásában a középfokú végzettség a jellemző, és elenyésző a felsőfokú végzettségű szülők aránya.* (Az apák 42 százalékanak, az anyák 51 százalékanak van középfokú végzettsége.) A 13, illetve 12 százaléknyi felsőfokú végzettségű szülők is többnyire főiskolai diplomások: az apák 5 százalékanak, az anyák 4 százalékanak van egyetemi diplomája. *A székelyudvarhelyi diákok zöme szintén középfokú végzettségű családokból kerül ki* (az apák 54 százaléka, az anyák 66 százaléka tartozik ide), viszont *a többiek főleg felsőfokú végzettségűek*, mégpedig - a sajátos erdélyi viszonyok miatt - elsősorban egyetemi diplomájuk van! (Lásd: a kolozsvári

Bolyai Egyetem!) *A nyitrai hallgatók* ebből a szempontból közép-
pen helyezkednek el: *a középfokú végzettségű szülők dominan-
ciája mellett egyenletesen oszlanak meg a diplomás, valamint
az alapfokú végzettségű szülők.*

Mint látjuk, mindhárom helyszínen a szülők középfokú
végzettsége a jellemző, de Jászberényben a többiek inkább az
alacsony iskolai végzettségű családokból kerülnek ki, Székely-
udvarhelyen az iskolázottabbakból, Nyitrán viszont vegyesen.
Ezekből az adatokból - még ha áttételesen is - következtetni tu-
dunk a pedagógusok presztízsének helyi megítélésére. Erdély-
ben valószínűleg nagyobb rangot jelent tanítónak lenni, mint
nálunk; ott nem érzik a diplomás szülők, hogy gyerekük alacsony
presztízsű pályát választott, itthon viszont az iskolázatlan csalá-
dok gyerekeinek máig szinte az egyetlen mobilizációs csatornája
a pedagóguspálya. Magyarázó ok lehet az is, hogy mind Erdély-
ben, mind Szlovákiában a magyar nyelvű képzésben való részvé-
tel lényegesen korlátozottabb, mint itthon.

Az intézetek eltérő jellegéből adódik, de némiképp a
presztízzsel is összefüggő tény, hogy míg Jászberényben és Szé-
kelyudvarhelyen alig volt férfi a megkérdezettek között, addig
Nyitrán 90 hallgatóból 16 fiú volt.

Országos Székelyi Könyvtár

Pályamotivációk, pedagógiai értékek

Bármely foglalkozási ág vizsgálatakor fontos szempont le-
het, hogy mennyire tudatos az adott pályán dolgozók választása,
és mennyiben valamilyen kényszer hatására, esetleg kontrasze-
lektív módon kerül be valaki. Bár a megszépítő messzeség olykor
torz képet mutat, mégis nyújt bizonyos információt, ha megkér-
dezzük: pedagógusjelöltjeink gyerekkorukban mik szerettek
volna lenni, illetve a szülők milyen pályára szánták őket.

2. sz. táblázat. Szülei milyen foglalkozást szántak neki gyermekkorában?

	Székely- udvarhely %	Nyitra %	Jász- berény %	Össze- sen %
Pedagógus	52	16	23	31
Valami más	12	19	17	16
Nem szóltak bele	35	63	52	50
Nincs adat	1	2	8	3
Összesen	100	100	100	100
N =	97	90	84	271

3. sz. táblázat. Ő mi szeretett volna lenni gyerekkorában?

	Székely- udvarhely %	Nyitra %	Jász- berény %	Össze- sen %
Pedagógus	77	54	55	63
Valami más	20	40	39	32
Nem volt határozott elképzelése	3	4	6	4
Nincs adat	0	2	0	1
Összesen	100	100	100	100
N =	97	90	84	271

Mint a 2. és a 3. sz. táblázatban látható, az erdélyiek tűnnek a legtudatosabb választóknak, a szülők 52 százaléka szánta már korábban is pedagógusnak a gyermekét, és a megkérdezettek 77 százaléka nyilatkozott úgy, hogy már iskolás korában pedagógusnak készült.

A legalacsonyabb a gyerekkori tudatos pályaválasztás a nyitraiak körében: itt a szülők 16 százaléka, a gyerekek 54 százaléka kacérkodott a tanári pályával. Úgy tűnik tehát, hogy az erdélyi tanítóképzősek tudatosabban készültek a pályára, mint a

másik két helyszínen megkérdezettek. Nem szabad megfeledkeznünk ugyanakkor arról sem, hogy az erdélyiek közvetlenül az általános iskola után kerültek a tanítóképzőbe, náluk a pályaválasztásnak már az iskoláskorban tudatosodni kellett, lényegesen korábban, mint a többieknél.

Jónéhányan voltak mindhárom csoportban, akik eredetileg nem pedagógusnak készültek, mégis pedagógusképzőbe járnak. Náluk vajon minek köszönhetjük a változást?

Jászberényben "külső ok" hatására változtatta meg az eredeti elképzelését 19 fő. Ezek az okok többnyire praktikus megfontolásból erednek: nem vették fel, vagy alkalmatlan volt más pályára, jobban bízott a sikerben, hogy ide felveszik, stb.

"Mert kozmetikustanulónak nem vettek fel helyhiány miatt. Nem volt protekcióm, vagy a szüleimnek 40.000 forintjuk!"

"Korábban orvos akartam lenni, de tizennégy évesen már féltem az orvosoktól és a vértől, de érdekelni kezdtek a gyerekek."

"A díszítőművészeti szakkör miatt, mert csak itt volt az országban, és én néprajzzal szerettem volna foglalkozni."

Kilencen utaltak arra, hogy időközben megváltozott a véleményük: megszerette időközben a gyerekeket, vonzotta a gyerekek tisztasága, őszintesége, stb. A többiek - tizenegyen - egyéb dolgokat említettek: képesítés nélkül tanított; a szülei hatására változott az álláspontja; ez az intézet, ahol növelheti általános műveltségét, stb.

Nyitrán jóval kevesebben hivatkoztak külső okokra, mindössze 7 fő:

"Ez tűnt a legkevésbé nehéz iskolának."

"Más egyetemre nehéz bejutni."

"Abban az évben nem indult az a kar, amit szerettem volna."

A többiek szinte valamennyien arra utaltak válaszaikkal, hogy valami miatt megtetszett nekik a pálya, valaminek a hatására megváltozott az álláspontjuk:

"Újragondoltam mindent, átértékeltem a helyzetem."

"Szeretnék gyerekeket tanítani magyarul."

"Azt hiszem, benőtt a fejem lágya!"*

"A gimnázium második osztályában néhány gyerekcsoporttal foglalkoztam a szabadidőmben, mint úgynevezett pionírvezető, és ebben történt a váltás."

A székelvudvarhelyiek válaszaiból is az tűnik ki, hogy elsősorban a pályáról alkotott véleményük változott meg, és nem külső kényszer hatására váltottak. Itt is hét fő hivatkozott ilyesmire: nem volt választási lehetősége; más pályára alkalmatlan volt; nem volt biztos benne, hogy felveszik az egyetemre, stb.:

"Elemi iskolában jól tanultam. Ez az egyedüli hely a megyében, ahol elvégezve a négy évet biztos munkahelyet biztosítanak. Innen továbbtanulási esélyek is vannak, ahová én szeretnék eljutni, a pszichológiára."

A többieknel szintén a pályáról alkotott vélemény változott meg:

"Elárúsító akartam lenni, de közben rájöttem, hogy mégis csak jobban szeretem a gyerekeket: tulajdonképpen a hivatásom!"

"Színésznő szerettem volna lenni, de a gyerekeket is nagyon szeretem, és ez valahogy nagyon szép pálya. (Persze nem annyira, mint a színészet.)"

"Mindenképpen olyan foglalkozást kerestem, ami által átadhatok valamit az embereknek. Gyereknek tudást átadni öröm."

"Rájöttem, hogy nincs annál szebb, mint amikor valaki egy nemzedék tanítója lesz!"

A téma másik megközelítési módja lehet annak tisztázása, hogy véleményük szerint az iskola elvégzése után pedagógusként fognak-e dolgozni, vagy valamilyen más pályát választanak. (4. sz. táblázat.)

A válaszokból egyértelműen kitűnik, hogy az erdélyi és a szlovákiai hallgatók zöme pedagógusként akar dolgozni (77 illetve 76 százalék), míg a jászberényieknek csupán a fele (51 százalék) válaszolt így. Udvarhelyen és Nyitrán alig vannak né-

hányan, akik nem akarnak pedagógusok lenni (6 illetve 0 százalékl!), a többiek még nem tudják biztosan; ugyanakkor Jászberényben a megkérdezettek 11 százaléka már most tudja, hogy nem akar pedagógus lenni, és 36 százalékuk még bizonytalan.

4. sz. táblázat. Jelenleg hogy érzi: pedagógusként fog dolgozni, vagy nem?

	Székes- udvarhely %	Nyitra %	Jász- berény %	Össze- sen %
Pedagógus akar lenni	77	76	51	68
Nem akar pedagógus lenni	6	0	11	6
Nem tudja pontosan	14	20	36	23
Nincs adat	3	4	2	3
Összesen:	100	100	100	100
N =	97	90	84	271

Mivel indokolták a döntésüket azok, akik hátat akarnak fordítani a tanári pályának? Nézzünk néhány tipikus választ!

Jászberény:

"Nagyon nehéz pedagógusként elhelyezkedni, és a fizetés sem biztosít valami magas életszínvonalat."

"A végzős pedagógus helyzete kilátástalannak tűnik számomra."

"Túlságosan kötött munka, tanulni szeretnék még, és nincs állás."

"Tovább szeretnék tanulni, majd vállalkozni."

Nyitra:

"Tisztában vagyok azzal, hogy szülővárosomban minden tanári állás be van töltve, és én ragaszkodom a szülővárosomhoz, Fülekhez!"

"Ha külföldön találok valamilyen jó kereseti lehetőséget, inkább azt választom."

Székelyudvarhely :

"Más lett a véleményem a pedagógusi munkáról. Én nem így képzeltem el. Úgy érzem, hogy az első választásom (a zene terére), amit a szüleim akkor elleneztek, jobban fogom szeretni."

"Félek, hogy nem lesz elég türelmem, s az az elvem, hogy inkább semmi, minthogy egy fásult tanítónő legyek."

Látjuk, hogy a magyarországi indokok alapvetően eltérnek a többiekétől: míg Erdélyben és Szlovákiában egyéni indokok motiválják a váltást, addig Magyarországon igen erősen közrejátszik a társadalmi háttér: az alacsony fizetés, az elhelyezkedési gondok, a vállalkozási lehetőségek felcsillanása.

És mivel indokolják kitartásukat azok, akik meg akarnak maradni a pedagógusi pályánál? Ezeknek a válaszoknak a felidézése azért is érdekes, mert nem egy közülük valóságos pedagógusi hitvallás, a küldetésszerep tudatos felvállalása.

Jászberény :

"Gyerekneveléssel szeretnék foglalkozni, ezt érzem hivatásomnak."

"Nagyon szép, noha gyötrelmes ez a pálya, de csak addig fogom csinálni, amíg felelősséggel el tudom látni."

"Nem tudok sikerélmények nélkül boldogan élni. Nem akarok olyan helyen dolgozni, ahol nem kell közvetlenül emberekkel foglalkozni."

"Egy leendő gyermekfaluba hívtak, és mindig szerettem volna segíteni az árva gyerekeken."

A fenti választípusok a *nyitrai* kérdőívekben is megtalálhatók, tehát a tanítás és a gyerekek szeretete, a tudás átadásának öröme, de szép számmal találunk újípusú válaszokat is:

"A csapnivaló oktatási rendszer ellenére szeretnék értelmes, művelődni vágyó gyerekeket oktatni."

"Boldog vagyok, ha látom, hogy a munkámnak van eredménye, és remélem, hogy segíteni tudok ezen a beteg társadalmon."

"Kevés a magyar pedagógus, nagyon nagy szükség van rájuk."

"Anyanyelvükön szeretném megismertetni a gyerekeket minden újjal és érdekessel."

"Erre születtem."

Mindezekkel összecsengenek az *Erdélyben* kapott válaszok is:

"Szép mesterség gyermekekkel foglalkozni, szívükbe plántálni a jót, az első ismereteket."

"Felelősnek érzem magam a népem sorsáért, a gyermekéért. Nem hagyom magam és a kis nemzedéket!"

"Nemzetünknek most talán jobban, mint bármikor, megfelelően felkészült káderekre van szüksége a nevelésben, és végülis »tanítani annyit jelent, mint fényt lopni az emberek szívébe.«"

"Most van szükség jó tanárokra...!"

Tehát míg a jászberényi tanítójelöltek a tudás átadásának örömeivel, a gyerekek szeretetével indokolták válaszaikat, melyek többsége ráadásul meglehetősen szűkszavú, sablonos, közhelyszerű, addig a határainkon kívül élők mondatai érzelmekkel átfűtöttek, soraikkal nemegyszer szinte teleírták az oldalt. Megjelent vezérmotívumként a társadalmon való segítség igénye, a magyar kultúra terjesztése, a magyarság fennmaradásának elősegítése - tehát az aktív értelmiségi szerep tudatos felvállalása.

Mint az 5. sz. táblázatból kiderül, a három csoport között nincs lényeges eltérés olyan szempontból, hogy véleményük szerint *milyen jellemző tulajdonságokkal kell rendelkezni a jó pedagógusnak*. Általában a gyerekszeretetet, a türelmet, megértést, empátiát, felkészültséget, kedvességet tartják különösen fontosnak. (Csak zárójelben jegyezzük meg: hova tűnik mindez a sok jó tulajdonság a későbbi évek során, gyakorló pedagógusként? Mi az oka annak, hogy iskoláink teli vannak türelmetlen, intoleráns, rosszul felkészült, elfásult tanárokkal?) Mindenképpen figyelemre méltó viszont a nyitrai válaszok között fellelhető

elem: *Tudjon előadni!* Az iskola jellegéből adódik ennek a tulajdonságnak a szorgalmazása, amelyről minduntalan megfelede-
zünk, amikor a pedagógusok képzéséről beszélünk: nem elég
önmagában a gyerekszeretet, a kedvesség, a türelmesség, hanem
beszélni is tudni kell, meg kell találni annak a módját, hogy egy
adott tananyagot jól élvezhetően, színesen adjunk át a diákság-
nak. Szintén a nyitrai válaszok között fedezhetjük fel a *szigorú-
ságot* - igaz, hogy csak heten említették -, mégis érdemes ráfi-
gyelnünk. A jászberényiek válaszaiban is van egy érdekes motí-
vum: a *jó szervezőkészség*. Ez is azok közé a tulajdonságok közé
tartozik, amelyről hajlamosak vagyunk megfeledekezni, amikor
pedagógusképzésről beszélünk, pedig ennek a tulajdonságnak a
fontosságát is hangsúlyoznunk kellene!

5. sz. táblázat. Véleménye szerint milyen a jó pedagógus?

Székel- udvarhely	említések száma	Nyitra	említések száma	Jász- berény	említések száma
Gyerekszerető	46	Türelmes	30	Türelmes	32
Türelmes	36	Megértő	21	Gyerekszerető	30
Megértő	35	Jól felkészült	20	Jól felkészült	25
Jól felkészült	33	Tudjon előadni	20	Empatikus	18
Empatikus	15	Igazságos	19	Megértő	12
Kedves	13	Gyerekszerető	13	Kedves	11
Közvetlen	7	Kedves	11	Gyermek-	
Példamutató	7	Becsületes	11	centrikus	11
Ismerje a gyerekeket	7	Baráti	8	Határozott	11
		Jó kapcsolat- teremtő	7	Jó szervező	9
		Szigorú	7	Tudjon szeretni	7
				Tisztelje a gyerekeket	7

A számszerűsíthető adatoknál most is többet mond néhány
tipikus válasz felidézése. Nézzük először a *jászberényieket* :

"Gyerekszeretet, empátia, türelem, tolerancia, kreativitás,
személyes hitel."

"Véleményem szerint nyílnak, törődőnek kell lennie.
A gyermek igényeit is ismernie kell. Szem előtt kell tartania,

hogy kölcsönös függés áll fenn. Tiszteletben kell tartania a különállást is."

"Egyrészt az anya megtestesítőjének kell lenni, másrészt a tudás átadójának, nagy-nagy emberséggel."

Néhány válasz a *nyitraiak* közül:

"Legyen igazságos, megértő, szeresse a gyerekeket. Ne felejtse el, hogy ő is volt gyerek. Legyen kedves, de szigorú is. Egyéniség legyen, mutasson jó példát. Szervezőkészség, rugalmasság. Fogékony az új dolgok iránt."

"Világosan, szabatosan fogalmazza meg mondanivalóját, fegyelmet tudjon tartani az osztályban, a diákokat ne alattvalóként, hanem (amennyiben ez lehetséges) egyenrangú partnerként kezelje, s így sokkal nagyobb engedelmességet várhat el tőlük; ne legyen részrehajló."

"Elsősorban is imádnia kell a hivatását, és tudnia kell, azért tanít, mert a mai gyerekek sorsa a pedagógusok kezében van. Kisebbségi sorsban ez létfenntartási eszköz. Úgy kell tanítani, hogy a gyerekek tudást, erkölcsöt szerezzenek, ösztönt a túlélésre, magyarságuk fenntartására."

A *székelyudvarhelyi* válaszok közül ezúttal csak egyet idézünk:

"Először is legyen hivatástudata, ami nélkül a pedagógusi pálya annyi, mint a falrahányt borsó. Kell szeresse a gyermek-eket, és el kell indítsa őket a helyes úton az élet felé. Türelemmel és jól kell megtanítsa mindent és mindenkit, hogy ne érezzen utána lelkiismeretfurdalást azért, hogy valamelyik gyermeknek nem tanította meg kellőképpen pl. az írást, olvasást, számolást, stb."

A jövő pedagógusainak értékrendjét egy úgynevezett "nevelési teszt"-tel próbáltuk megvizsgálni, melyet más vizsgálatok során már eredményesen alkalmaztunk.

"Összeállítottunk egy listát - közöltük a kérdezettel -, amelyik különböző követelményeket tartalmaz arra vonatkozóan, hogy *mit kell a gyerekeknek későbbi életükre útravalóul adni*.

Melyeket tartja Ön ezek közül különösen fontosnak? *Kérjük je-
lölje meg az öt legfontosabbat!*"

A 16 értéket tartalmazó lista a következő volt:

- 1 - Egészséges életmód
- 2 - Emberismeret a megfelelő barátok, barátnők kiválasz-
tásához
- 3 - Érdeklődés a politika iránt, az összefüggések megértése
- 4 - Érvényesülés, ne hagyja magát könnyen legyőzni
- 5 - Kedvét lelteni a művészetekben
- 6 - A másképpen gondolkodókat tisztelni, toleránsnak
lenni
- 7 - Munkáját rendesen és lelkiismeretesen végezni
- 8 - Örömet találni a könyvben, szívesen olvasni
- 9 - Pénzzel takarékosan bánni
- 10 - A rendbe beilleszkedni, alkalmazkodni
- 11 - Szerénynek és tartózkodónak lenni
- 12 - Szilárd hit, szilárd vallási kötődés
- 13 - Technikai szakértelem, a modern technika értése
- 14 - A sok TV-nézés mérséklése
- 15 - Tudásszomj, vágy a szellemi színvonal állandó eme-
lésére
- 16 - Udvariasság és jó magaviselet

Mint ahogyan a 6., 7., és 8. sz. táblázatokból kitűnik, mind-
három helyszínünkön a *Tudásszomj*, a *Munkáját rendesen vé-
gezze*, és az *Egészséges életmód* vezetnek a listán. Ezekhez tár-
sul még Jászberényben és Nyitrán *A másképpen gondolkodókat
tisztelni, toleránsnak lenni* (13 illetve 12 százalékos aránnyal).
Feltűnő, hogy ez az érték az erdélyiek között csupán 6 százalékos
ért el, és ezzel a hetedik helyre szorult vissza!

6. sz. táblázat: Átadandó fontos értékek, Jászberény

	%
1. Tudásszomj	18,0
2. Munkáját rendesen végezze	16,1
3. Egészséges életmód	15,8
4. A másképpen gondolkodókkal toleránsnak lenni	13,1
5. Érvényesülés	6,9
Kedvét lelteni a művészetekben	6,9
6. Örömet találni a könyvben	6,7
7. Udvariasság	5,9
8. Emberismeret	4,4
9. A rendbe beilleszkedni	2,5
10. Érdeklődés a politika iránt	1,7
Szilárd hit	1,7
11. A sok TV- nézés mérséklése	0,3
12. A pénzzel takarékosan bánni	0,0
Szerénynek lenni	0,0
Technikai szakértelem	0,0
	100,0
	N = 84

7. sz. táblázat: Átadandó fontos értékek, Nyitra

	%
1. Tudásszomj	15,3
2. Munkáját rendesen végezze	14,2
3. A másképpen gondolkodókkal toleránsnak lenni	12,3
4. Egészséges életmód	12,1
5. Érvényesülés	8,8
Udvariasság	8,8
6. Kedvét lelteni a művészetekben	7,8
Örömet találni a könyvben	7,8
7. Emberismeret	5,7
8. Szilárd hit	2,4
9. A rendbe beilleszkedni	1,7
10. Érdeklődés a politika iránt	1,2
11. Technikai szakértelem	0,7
A sok TV- nézés mérséklése	0,7
12. Pénzzel takarékosan bánni	0,5
13. Szerénynek és tartózkodónak lenni	0,0
	100,0
	N = 90

8. sz. táblázat :*Átadandó fontos értékek, Székelyudvarhely*

	%
1. Egészséges életmód	14,4
2. A munkáját becsületesen végezze	13,5
Tudásszomj	13,5
3. Udvariasság	12,1
4. Örömet találni a könyvben	9,1
5. Érvényesülés	8,9
6. Emberismeret	6,3
7. Kedvét lelni a művészetekben	6,1
A másképpen gondolkodókkal toleránsnak lenni	6,1
8. Szilárd hit	1,7
9. Szerénynek és tartózkodónak lenni	1,1
10. Technikai szakértelem	0,7
11. Pénzzel takarékosan bánni	0,2
A sok TV- nézés mérséklése	0,2
12. Érdeklődés a politika iránt	0,0
	100,0
	N = 97

A kérdőívek értékelése után erre a szembetűnő eltérésre külön is rákérdeztünk vendéglátóinknál. A magyarázó okok többfélék lehetnek. Volt, aki abban látta az eltérés okát, hogy sokan nem értették meg a tolerancia kifejezést, és ezért nem választották a fontos értékek közé. (Ezt az érvelést cáfolni látszik az a tény, hogy a magyar megfelelője is benne volt a szövegben.) Sokan magyarázták azzal, hogy az erdélyiek valóban nem tartják fontosnak a toleranciát, hiszen történelmük során nekik is nagyon sok intoleráns megnyilvánulást kellett elszenvedniük - miért szeresse az a másképpen gondolkodókat, akinek másságát a környezete soha nem ismerte el? - Végül egy harmadik magyarázat lehet, hogy ahogyan haladunk Európa térképén északnyugat irányából délkelet felé, úgy válnak a kultúróvek egyre kevésbé elfogadóvá, megengedővé.

Általában a középmezőnyben foglalnak helyet a következő értékek: *Udvariasság, Érvényesülés, Kedvét lelni a művészetekben, Örömet találni a könyvben.* Az "Udvariasság" - a fentiekre rímelve - a székelyudvarhelyi válaszok között a többiekénél előkelőbb helyezést ért el! Mindhárom helyszínen viszonylag kevesen választották a következőket: *Szilárd hit, A rendbe beil-*

leszkesdni, Érdeklődni a politika iránt, A sok TV-nézés mérséklése, Pénzzel takarékosan bánni, Technikai szakértelem, Szerénynek és tartózkodónak lenni. (Ez utóbbi három értéket Jászberényben senki nem említette. Nyitrán a szerénységet, Székelyudvarhelyen viszont a politikai érdeklődést nem tartják egyáltalán fontosnak.)

Gyermekkor, nyelvhasználat

Mint a 9. sz. táblázatból kiolvasható, szinte valamennyi megkérdezettünknek meséltek gyerekkorában otthon a szülei, nagyszülei.

A három csoport között eltérés inkább csak a mesélések gyakoriságában mutatkozik: a magyarországi válaszadók 67 százaléka nyilatkozott úgy, hogy ezek a mesélések gyakoriak voltak; a szlovákiak 71 százaléka, az erdélyieknek viszont 91 százaléka! A hazai főiskolásoktól ezen kívül megtudakoltuk, hogy inkább fejből, vagy inkább könyvből meséltek-e nekik: csak könyvből 7 százalék hallott mesét, csak fejből 8 százalék, a többiek - 82 százalék - vegyesen. A határainkon túliaktól ezzel párhuzamosan azt firtattuk, hogy milyen nyelvűek voltak ezek a gyerekkori mesélések. A többség mindkét helyszínen kizárólag magyar nyelven hallott mesét (Nyitrán 92%, Székelyudvarhelyen 96%); a többiek vegyesen magyar és nem magyar nyelven. (Valószínűleg a szomszédoktól, esetleg távolabbi rokonoktól.)

Megállapíthatjuk tehát, hogy a gyerekkori szocializáció során mindhárom csoportunk résztvevői megkapták azt a kulturális töltetet, melyre később bátran építkezhetnek. Elenyésző volt azoknak az aránya, akik otthonról nem hoztak ilyenfajta családi indíttatást. Ráadásul a megkérdezettek mintegy 15 százaléka úgy nyilatkozott (lényegében mindhárom helyszínen azonos megoszlásban), hogy már az iskoláskor előtt megtanult olvasni. Bátran feltételezhetjük tehát, a családokban többnyire tudatos kultúraátadás folyt: az esti mesélések mellett arra is gondot for-

dítottak, hogy már az iskolába kerülés előtt megtanuljon olvasni a gyerek - mondanunk sem kell, hogy magyar nyelven. Az iskola előtti olvasni tanulás pedagógiai megítélésével most nem kívánunk foglalkozni, témánk szempontjából annak hangsúlyozását tartjuk fontosnak, hogy a szülők a magyar anyanyelv továbbadását nemcsak szóban tartották szükségesnek, hanem - biztos, ami biztos alapon - az írott kultúra továbbadásával is.

9. sz. táblázat. *Gyermekkorában meséltek-e Önnek otthon?*

	Jászberény	Nyitra	Székelyudvarhely
	%	%	%
Igen, meglehetősen gyakran	67	71	91
Igen, ritkán	30	28	9
Nem	3	1	0

N =	100	100	100
	84	90	97

... amennyiben meséltek:

	Jászberény
	%
Csak könyvből	7
Csak fejből	8
Vegyesen	82
Nem meséltek	3
	100

	Nyitra	Székelyudvarhely
	%	%
Mindig magyarul	92	96
Vegyesen	7	4
Általában nem magyarul	0	0
Nem meséltek	1	0

100 100

Az írott kultúra korai elsajátításának fontosságát támasztja alá a 10. sz. táblázat is: mindhárom csoport tagjai a gyermekkori kedvelt szabadidős tevékenységek között leggyakrabban az olvasást említik! (Ahogyan haladunk Székelyudvar-

hely felől Jászberény irányába, úgy csökken ez az arány: Udvarhelyen az összes elem 38 százalékát, Nyitrán 33 százalékát, Jászberényben 25 százalékát teszi ki az olvasás.)

10. sz. táblázat. Általános iskolás korában mivel töltötte szívesen a szabad idejét? (A megoszlások az összes említett elemszám százalékában értendők!)

	Székey- udvarhely	Nyitra	Jász- berény	Össze- sen
Olvasás	38	33	25	33
Sport	17	16	24	19
Amatőrködés	5	17	7	9
Magnózás, zene- hallgatás	6	4	7	5
Családi együttlét	5	3	4	4
Kézimunka...	6	3	3	4
Mozi	0	0	2	1
Egyéb	23	24	28	25
Az összes elemszám	228	193	182	603

A 11-14. sz. táblázatok a határainkon kívüli pedagógusjelöltek nyelvhasználatát foglalják össze. A kérdezettek gyermekkorában otthon, a legszűkebb családban mindkét helyszínen szinte kizárólag magyarul beszéltek: Nyitrán 99 százalék, Udvarhelyen 97 százalék ez az arány.

A tágabb rokonságot tekintve némiképp változott a helyzet: Nyitrán 80 százalékban csak magyar, 19 százalékban vegyes volt a nyelvhasználat, Udvarhelyen ugyanez az arány 91, illetve 9 százalék volt: tehát a leendő pedagógusaink tágabb rokonságára is a magyar anyanyelv volt a jellemző! A közvetlen lakókörnyezetet tekintve elválík egymástól a két csoport. A nyitraiak közül 79 százalék, míg az udvarhelyiek közül csak 67 százalék vallotta, hogy a lakókörnyezetében csak magyarul beszéltek, a többiek (19, illetve 32 százalék) vegyes nyelvhasználatot említ. Ezzel összefügg, hogy a barátaikkal, gyerekkori játszótár-

saikkal a Szlovákiában a megkérdezettek 76 százaléka csak magyarul beszélt, Erdélyben viszont 70 százaléka.

11. sz. táblázat: Gyerekkorában milyen nyelven beszéltek az Ön környezetében? (%)

Nyitra

	magyarul	nem magyarul	vegyesen	összesen
Otthon, a legszűkebb családban:	99	1	0	100
A tágabb rokonság körében:	80	1	19	100
A közvetlen lakókörnyezetében:	79	2	19	100
Barátaival, játszótársaival:	76	1	23	100
Iskolában, iskolatársaival:	89	0	11	100

Székelyudvarhely

	magyarul	nem magyarul	vegyesen	összesen
Otthon, a legszűkebb családban:	97	3	0	100
A tágabb rokonság körében:	91	0	9	100
A közvetlen lakókörnyezetében:	67	1	32	100
Barátaival, játszótársaival:	70	0	30	100
Iskolában, iskolatársaival:	57	0	43	100

Leginkább abban tér el a két csoport egymástól, hogy az iskolában és az iskolatársakkal hogyan beszéltek: a nyitraiak 89 százaléka velük is magyar nyelven kommunikált, míg az udvar-

helyieknek csak 43 százalék! Tehát a szlovákiai magyar gyerekek magasabb arányban járhattak magyar anyanyelvű általános iskolába, mint az erdélyiek: ez utóbbiak csaknem fele valószínűleg vegyes nyelvű iskolába, vegyes anyanyelvű osztályokba járt! Megint csak erre rímel a 12. sz. táblázat tanulsága: az általános iskolát a Nyitrán tanulók közül valamennyien magyarul végezték, ugyanezt viszont az erdélyiek közül csak 92 százalék mondhatja el! Sőt a felvidékiek 94 százaléká még a középiskolát is anyanyelvén végezhet!

(Az erdélyiek jelenleg középiskolások, tehát nekik ezt a kérdést nem kellett feltenni!)

12. sz. táblázat. Eddigi iskoláit milyen nyelven végezte? (%)

<i>Nyitra</i>				
	magyarul	nem magyarul	vegyesen	összesen
Általános iskola:	100	0	0	100
Középiskola:	94	0	6	100
<i>Székegyudvarhely</i>				
	magyarul	nem magyarul	vegyesen	összesen
Általános iskola:	92	1	7	100
Középiskola:	-	-	-	-

A 13. sz. táblázat a jelenlegi nyelvhasználat néhány mozzanatára utal. Természetesen a legjellemzőbb, hogy a szűkebb családi körben magyarul beszélnek: kizárólag magyarul 83 illetve 82 százalék beszél, a többiek is főleg magyarul és csak néha az illető ország nyelvén. A magyar nyelvhasználatának gyakoriságát ezt követi a barátok, osztálytársak köre: Nyitrán csak magyarul 31 százalék, Udvarhelyen 59 százalék beszél; a többiek: 61 illetve 39 százalék főleg magyarul, és néha szlovákul illetve románul beszél velük.

13. sz. táblázat. Milyen nyelven (nyelveken) szokott Ön beszélni?

	Nyitra %	Székelyudvarhely %
<i>Az iskolában</i>		
Főleg magyarul:	84	67
Főleg nem magyarul:	1	0
Csak magyarul:	11	32
Egyéb variáció:	4	1
	100	100
<i>Üzletekben, hivatalokban</i>		
Főleg magyarul:	33	79
Főleg nem magyarul:	54	3
Csak magyarul:	7	15
Csak nem magyarul:	2	2
Egyéb:	4	1
	100	100
<i>Szűkebb családi körben</i>		
Főleg magyarul:	17	13
Csak magyarul:	83	82
Egyéb:	0	5
	100	100
<i>Barátok, osztálytársak között</i>		
Főleg magyarul:	61	39
Főleg nem magyarul:	2	0
Csak magyarul:	31	59
Egyéb:	6	2
	100	100

Az iskolában is a magyar nyelv használata a jellemző: a nyitraiak 84 százaléka beszél főleg magyarul, 11 százaléka viszont kizárólag magyarul, az udvarhelyieknél ezek az arányok: 67, illetve 32 százalék. Az üzletekben, hivatalokban merőben más a nyelvhasználat a két helyszínt tekintve. Az eltérés nyilvánvalóan abból adódik, hogy míg Udvarhely színmagyar település, addig Nyitra színszlovák. Tehát a Nyitrán tanulók 54 százaléka főleg szlovákul beszél a hivatalokban, üzletekben, 33 százaléka főleg magyarul és időnként szlovákul, 7 százaléka csak magyarul és 2 százaléka csak nem magyarul. (Nyilvánvalóan itt a Nyitra városban való nyelvhasználat keveredik az otthoni településen történő ügyintézésekkel.) Ugyanezek az arányok Székelyudvarhelyen: 79 százalék főleg magyarul és időnként románul intézi az ügyeit, illetve vásárol; 15 százaléka kizárólag magyarul (!); 3 százaléka főleg románul és időnként magyarul; és 2 százaléka csak románul.

A kulturális szokásokban jelentős eltérést találunk a két nem magyarországi csoportnál, a körülmények függvényében. A székelyudvarhelyiek szinte csak magyar nyelvű színházi előadásokat látogatnak (93%), míg a nyitraiaknál ez az arány 74 százalék. (14. sz. táblázat.) A nyitraiak 11 százaléka vegyesen jár magyar és szlovák előadásokra, 13 százalék viszont úgy nyilatkozott, hogy egyáltalán nem jár színházba! Nyitrán a megkérdezettek több mint a fele vegyesen jár szlovák és magyar nyelvű moziba, 22 százalékuk viszont csak szlovák nyelvű filmeket néz. Az udvarhelyiek 75 százaléka szokott mindkét nyelven filmeket nézni, csak románul mindössze 3 százalék, viszont 17 százalék azoknak az aránya, akik nem járnak moziba. Az erdélyi kérdezeteink tehát inkább magyar nyelvű színházi előadásokat látogatnak, a nyitraiak viszont a főiskolás időszakban - más választás nem lévén - szlovák nyelvű filmeket néznek. A tanítási szünetekben van csupán lehetőségük arra, hogy magyar nyelvű előadásokat látogassanak.

Rádióhallgatás tekintetében nincs lényeges eltérés a két csoport között: a nyitraiak 50, az udvarhelyiek 44 százaléka fő-

leg magyar nyelvű adásokat hallgat, a többiek vegyesen magyarul és az illető ország nyelvén. A televíziózás terén a lehetőségek ismét különböznek: Nyitrán remekül lehet fogni a magyarországi adásokat, míg Udvarhelyen csak a helyi műsorokat lehet nézni. Ennek megfelelően alakulnak az adatok is: Nyitrán a megkérdezettek 58 százaléka főleg magyar adást néz, 41 százalék vegyesen, ugyanakkor Udvarhelyen 5 százalék nézi a tévét főleg magyar nyelven, 6 százalék főleg románul, a többiek vegyesen.

14. sz. táblázat. Kulturális szokások

	Nyitra %	Székely- udvarhely %
<i>Szokott-e színházba járni?</i>		
Igen, főleg magyar nyelvű előadásokra:	74	93
Igen, főleg nem magyar nyelvű előadásokra:	2	0
Igen, vegyesen:	11	4
Nem:	13	3
	100	100
<i>Szokott-e moziba járni?</i>		
Igen, főleg magyar nyelvű előadásokra:	7	5
Igen, főleg nem magyar nyelvű előadásokra:	22	3
Igen, vegyesen:	64	75
Nem:	7	17
	100	100
<i>Szokott-e rádiót hallgarni?</i>		
Igen, főleg magyar nyelven:	50	44
Igen, főleg nem magyar nyelven:	0	2
Igen, vegyesen:	49	48
Nem:	1	6
	100	100

(A 14. táblázat folytatása)

Szokott-e televíziót nézni?

Igen, főleg magyar nyelven:	58	5
Igen, főleg nem magyar nyelven:	0	6
Igen, vegyesen:	41	86
Nem:	1	3
	100	100

Szokott-e napilapokat olvasni?

Igen, főleg magyar nyelven:	66	65
Igen, főleg nem magyar nyelven:	1	0
Igen, vegyesen:	32	28
Nem:	1	7
	100	100

Szokott-e hetilapokat olvasni?

Igen, főleg magyar nyelven:	76	76
Igen, főleg nem magyar nyelven:	0	1
Igen, vegyesen:	24	15
Nem:	0	8
	100	100

Szokott-e folyóiratokat olvasni?

Igen, főleg magyar nyelven:	67	75
Igen, főleg nem magyar nyelven:	1	1
Igen, vegyesen:	29	22
Nem:	3	2
	100	100

A napilapokat, hetilapokat, folyóiratokat nagyjából azonos arányban olvassák magyarul mindkét helyszínen. Mindhárom laptípust főleg magyarul olvassák (leginkább a hetilapok esetében van ez így: mindkét csoport tagjainak 76 százaléka főleg magyar nyelvű hetilapokat olvas). A napilapok esetében 65-66 százalékos az arány, a folyóiratoknál pedig a nyittraiak 67 százaléka olvas főleg magyarul, az udvarhelyiek 75 százalékaival szemben.

A legkedveltebb szabadidős tevékenység mindhárom helyszínünkön - a gyerekkorához hasonlóan - az olvasás. Ezt követi a zenehallgatás, a sport és a kézimunka, valamint Nyitrán az amatőr művészeti tevékenység. A rangsorban nagyon hátul foglal helyet a családi együttlét, a színház- és mozilátogatás. (Annak ellenére, hogy mint korábban láttuk, sűrűn járnak színházba és moziba is.)

Rendszeres olvasónak Székelyudvarhelyen mondták magukat a legtöbben (81%), ezt követte Jászberény 70 százalékkal, végül Nyitra, ahol ez az arány 61 százalék. (Rendszeres könyv-olvasónak azt értettük, aki legalább havonta egy könyvet elolvas, a tankönyveken kívül!) A többiek főleg az "időnként" olvasók csoportjába sorolták magukat, ami nagyjából negyedévenkénti egy könyv elolvasását jelenti.

Mindhárom helyszínen a klasszikus regényeket szeretik a legtöbben: Jászberényben 36 százalék, Nyitrán és Székelyudvarhelyen 27-27 százalék. Jászberényben ezt a versek és a modern regények követik, Nyitrán a versek és a szórakoztató regények, Udvarhelyen viszont a kalandregények és a modern regények. Mindhárom csoportnál a lista végén helyezkednek el a következő olvasmánytípusok: vallásos irodalom, útleírás, történelmi regény, képregény, krimi, sci-fi, természettudomány.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a megkérdezett kisebbségi pedagógusjelöltek tudatosabban készültek a pályára, mint az magyarországiak; a pedagógus pályát úgy fogják fel, mint lehetőséget a társadalmi problémák megoldására, a magyar kultúra terjesztésére. A válaszokból úgy tűnik, hogy amikor pedagógusképzőbe jelentkeztek, akkor a jászberényiek főleg *foglalkozást* választottak, a nyitraiak *szakmát*, az udvarhelyiek viszont *hivatást*. A kisebbségi leendő pedagógusok mindennapjaiban fontos szerep jut az olvasásnak, az önképzésnek; nagy a jelentősége a magyar anyanyelvűségnek, a magyarság sorsdöntő kérdéseinek. Mindezeket az értékeket nem csak maguk számára tartják fontosnak, hanem át akarják adni a jövő nemzedékének, a leendő tanítványaiknak is.

Lőrincz Judit:

A BENNÜNK ÉLŐ KÖNYVEK

A gyerekkori olvasmányok elkísérnek?

Csaknem minden felnőttkori tevékenységnek, amelyet kedvelünk, a gyerekkorban vannak a gyökerei. Az olvasás motívációi is idenyúlhatnak vissza.

Jean-Paul Sartre gyerekkori élményeinél időzve említi, korán ránevelték arra, hogy a tanári pályát papi hivatásnak, az írást szenvedélynek tekintse "Olvasni még nem tudtam, de a felnőttéket majmolva máris követeltem saját könyveimet. Nagypám elment ahhoz a csirkefogókiadó-jához s elkérte tőle Maurice Bouchor, a költő meséit, ezeket a népi motívumokból gyermekek számára feldolgozott elbeszéléseket, amelyek szerzője, mint nagypám mondotta, még mindig gyerekszemmel nézte a világot. Haladéktalanul neki akartam kezdeni a birtokbavétel szertartásának: kezembe vettem a két kis könyvet, megszagoltam, megtapogattam, fölényesen felütöttem "éppen a jó helyen..." *

Hrabal pedig így vall Zsebcselek c. könyvében: "Miután megtanultam olvasni, kaptam egy furcsa könyvet, amelynek Rendetlen Rendetlenke volt a címe: ez egy utálatos és rossz kölyökről szólt, akiből végülis rendes fiú lesz. De én éppenséggel nem annak a rendes fiúnak a helyébe képzeltem bele magam, és az a vásott Rendetlenke akartam lenni. Nyilván szeretnem kellett ezt a könyvet, mert még mindig megvan, rajtam kívül senki sem olvasta, és mégis teljesen elnyűvödött."**

* Sartre, J. P.: A szavak és más elbeszélések. Bukarest, 1967. Irodalmi Könyvkiadó. 29. p.

** Hrabal, B.: Zsebcselek (Interjúregény). Budapest, 1992. Kalligram. 9. p.

Azokról, akik a pedagógus pályát választják, feltételezhetjük, hogy nincsenek rossz viszonyban az írással, olvasással. Kíváncsiak voltunk arra, hogy a pedagógusjelölteket elkísérik-e gyerekkori olvasmányaik, van-e emlékezetes olvasmányélményük általános iskolás korukból?

A székelyföldiek jelentős többségének (kb. 93%) van olyan könyvélménye, amelyre szívesen gondol vissza, a Nyitrán tanulók 87%-ának is. A jászberényi tanítóképző hallgatói között kétszer akkora azok aránya, akiknek nincs gyerekkori emlékezetes olvasmányuk, mint az erdélyiek között.

Megkérdeztünk szülői háttérét visszaidézve, az erdélyiek esetében a legnagyobb a felsőfokú végzettséggel rendelkező szülők aránya, Nyitra e tekintetben a közbülső helyet foglalja el, a Jászberényben tanulók körében volt a legmagasabb a kétkezi munka, általános iskolát végzett szülők száma.

A könyvolvasás, az otthoni könyvek használata a szülői viselkedésmoделlek nyomán alakul ki, más kutatások is bizonyították, hogy ahol talál a gyermek nyomdaterméket, ott hozzá is nyúl, forgatja, a könyvet örömforrásnak tekinti. A másodlagos szocializáció, az iskolás évek ki is alakíthatják ezeket az értékeket, de meg is erősíthetik, a rendszeres olvasóvá válás kettős hatás nyomán a legvalószínűbb.

A gyerekkori emlékezetes olvasmányok típus szerint

	Székely- udvarhely %	Nyitra %	Jász- berény %	Összesen %
mesé	12,4	15,6	17,8	15,1
kalandos	4,1	8,9	2,4	5,2
ifjúsági				
regény	47,4	37,8	47,6	44,3
klasszikus	25,8	16,7	16,7	19,9
modern		1,1		0,4
vers	1,0	2,2	1,2	1,5
egyéb	3,1	5,5	2,4	3,7
nincs válasz	6,2	12,2	11,9	9,9
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

A gyerekkori emlékezetes olvasmányok közel felét (44%) teszik ki az ifjúsági regények, a klasszikusok pedig az egyötödét, a mesekönyv aránya: 15%.

A leggyakrabban (34-szer) említették Gárdonyi Géza: Egri csillagok c. könyvét. Egy székelyudvarhelyi tanítójelölt azért őrizte meg emlékezetében, "Mert csodálatosan le van írva, ahogyan a magyarok megleckéztetik a betolakodó törököt." Móricz: Légy jó mindhalálig tíz, Molnár: Pál utcai fiúk szintén tíz említést kapott. Az erdélyiek közül többen, a szlovákiaiak közül kevesebben említették. Saint Exupery Kis hercegéről írja egy nyitrai diák: "Olyan, mint hívőnek a Biblia". A Winnetou emléke szubjektív okokból így kísért el egy szlovákiai pedagógusjelöltet: "Mert az általános iskola első osztályában, amíg a többiek a betűket tanulták, én a pad alatt ezt a könyvet olvastam, és a tanítónénim észrevette." Kästner: Két Lotti tizenkét felidézője között több a Nyitrán és a Jászberényben tanuló.

A székelyudvarhelyiek esetében a klasszikus regények az emlékezetes olvasmányok negyedét teszik ki. Különösen Jókai regényeihez tapad jó élmény a gyerekkori "olvasmány ízek" visszaidézésekor. Benedek Elek meséi kiváltképp a székelyudvarhelyi gyerek-években tettek szert jelentőségre. "Az Arany mesekönyv, Kék liliom az első olyan könyvek voltak, amelyeket egymagam szedtem le a könyvespolcra és rájöttem, hogy nemcsak a borító és az illusztrációk szépek, hanem felejthetetlen szépségű meséket is tartalmaznak" - ahogy egy székelyudvarhelyi leendő tanítókisasszony fogalmazza. Könyvélmények maradandó nyomokat hagyhatnak bennünk *szubjektív* okokból, ez esetben a könyv reánk gyakorolt hatása a fontos, a tetszés, az erős emocionális hatás. Ilyenkor az "olvasó énen" van a hangsúly, a személyiség állapotához, érettségi fokához éppen megfelelő könyv a személyiségépítés eszközévé válik.

A könyv függetlenedhet is tőlünk, emlékezetünkben őrizzük, maradandó élményként tarthatjuk számon a témaválasztásért, az érdekes cselekményvezetésért, vagy koncentrálhatunk a hősök ábrázolására, arra, hogy a szereplők milyen értékeket

testesítenek meg. Ez esetben a *könyv*, mint az élmény *objektív* oldala hangsúlyozódik.

Az emlékezetben tartás okai

	Székely- udvarhely %	Nyitra %	Jász- berény %	Összesen %
tetszett	39,2	21,1	15,5	25,8
meghatódottság	5,2	4,4	2,4	4,0
egyéb	1,0	4,5	5,9	3,7
téma, történet, szűzsé, cselekmény	22,7	25,6	28,6	25,5
hősök	17,5	13,3	11,9	14,4
forma, nyelv, stílus,				
hangnem	4,1	6,7	8,3	6,3
mondanivaló (tanulság)	3,1	10,0	4,8	5,9
egyéb	1,0	1,1	4,7	2,2
nincs válasz	6,2	13,3	17,9	12,2
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

A megkérdezettek teljes köréből jelentősebb azoknak az aránya, akik a "könyv - objektumból" indulnak ki, s kisebb azok köre, akik szubjektív tényezőket említenek az emlékezetben tartás motívumaiként. A székelyudvarhelyi tanítójelöltek viszont kétszer olyan arányban említenek szubjektív tényezőket - s így a könyv rájuk gyakorolt hatásáról beszélnek - mint a jászberényi pedagógusjelöltek. Molnár Ferenc: Pál utcai fiúk olvasása nyomán keletkezett élményéről mondja egy erdélyi diák: "Mert egyetlen könyv, amelynek olvasása után kiesett a szememből a könny." "Olyan időszakban voltam, amikor a gyermekekhez vonzódtam és nem csodáltam a felnőtteket. A könyvbeli kis Öcsi is a mesevilágba menekült" - írja Török Sándor: Hahó Öcsi c. könyvére hivatkozva egy székelyudvarhelyi diák. Egy szlovákiai pedagógusjelölt véleménye pedig Hrabal érzéseivel cseng össze egy kicsit: "Úgy látszik, már akkor kedveltem a lehetetlen hely-

zeteket". Mary Poppins és Harisnyás Pippi a komikus és groteszk pillanatokra érzékenyítette ifjú olvasóját.

Míg az erdélyiek csaknem 40%-a emlékszik arra, hogy nagyon tetszett az a könyv, amelyet gyerekkori emlékei között őriz, a jászberényiek 16%-a, a szlovákiaiak 21%-a említi a tetszés motívumát.

A megkérdezettek jelentősebbik fele tehát a könyvről beszél, negyed részük a témát, történetet, a cselekményt idézi fel, mint emlékezetest, s közel 15%-uk pedig a hősöket. A témához, történethez csaknem egyforma arányban horgonyozzák le emlékeiket, nincs különbség ebben határon innen, határon túl. A mű nyelve, a stílus ritkán kerül szóba, még leginkább a Jászberényben tanulóknál.

. Romhányi József: Szamárfül "A rímek és a gyerekszemlélete miatt" ragadta meg olvasóját, Az ezeregyéjszaka meséit említi egy nyitrai diák: "A költészet csíráira ezekben a mesékben találtam rá".

A homályos, a bizonytalan, a titok is vonzó. József Jolán: A város peremén c. életrajzi regényére emlékszik egy székelyudvarhelyi diák: "Mert nem nagyon értettem meg, de mégis nagyon el akartam olvasni". "Úgy éreztem, mikor VIII. osztályban olvastam ezt a könyvet, hogy ezzel az olvasmánnyal három évet nőttem, hisz már az ókori bölcseket is ismerem" - jegyzi meg másikuk Lengyel Dénes: Az ókori bölcsek nyomában c. munkájára emlékezve.

Mit olvastak 1990-91 fordulóján a pedagógusjelöltek?

(Olvasmánystruktúra az adatfelvételt megelőző hat hónapban olvasott könyvek alapján.)

A székelyföldi pedagógusjelöltek (kilencvenheten) összesen 945 elolvasott könyvről adtak számot. Ha mindenki egyforma intenzitással olvasott volna hat hónap alatt, ez csaknem 10 könyvet jelentene személyenként. A Magyarország határain be-

lül élő és Jászberényben tanulók (nyolcvannégy fő) összesen 583 könyvet olvastak el, korántsem olyan szorgalmas olvasók, mint Székelyudvarhelyen tanuló társaik. A Szlovákiában, Nyitrán pedagógusképzőbe járók (kilencven fő) összesen 619 könyvcímet soroltak. Ők is, mint magyarországi társaik, hozzávetőlegesen 7 könyvet olvastak el átlagban hat hónap alatt. Tehát míg az erdélyiek átlagban havonta csaknem két könyvvel "megbirkóznak", a szlovákiaiak és az alföldiek csak 1-1 könyvet olvasnak el.

A múlt: példa

A féléves olvasmánylista nemcsak *menyiségi* különbségeket takar, az *olvasmányok típusa* szerint is markáns eltérések rajzolódnak ki.

A székelyföldiek olvasmányainak közel egynegyedét XIX. századi *romantikus* vagy *klasszikus realista* művek teszik ki, a Szlovákiában tanulók esetében 13%-ot, míg a magyarországiak olvasmányszerkezetének mindössze 7%-át adják.

A tradíciókat olvasmányaikban is őrző erdélyiek körében olvasott Jókainak csaknem minden regénye. A lassan történelmi-vé váló múlt, a magyar reformkor és az 1848-49-es forradalom és szabadságharc eseményei kötik a pedagógusjelölteket, de Jókai stílusát egyénivé teszi a bensőséges környezetrajz, az anekdotikus és életképszerű elemek sora. A Székelyudvarhelyen tanulók 17-18 éves kor között vannak, míg Nyitrán és Jászberényben a vizsgálatunkba vont hallgatók életkora 20-22 év között mozog. Jókai nem eléggé egyénített alakjai vagy "jók", vagy "rosszak". E kettő küzdelme általában a jó győzelmével zárul, talán ennek a "happy end"-nek is szerepe van abban, hogy szívesen olvassák a 17-18 éves kor közöttiek. Mikszáthot, a székelyföldiek másik olvasott szerzőjét egyidejűleg szokták nevezni az utolsó nagy romantikusnak és a kritikai realisták előfutárának. A nemesi életforma és a korrupt úri világhoz alkalmazkodó felemás magyar polgárosodás egyidejű ábrázolását kapjuk műveiben. Közvetlen mesélőkedvének, az olvasót a történetmondásba

bevonó előadásmódjának is köszönheti olvasottságát. Meglehet, hogy Jókai és Mikszáth időkezelése is közel áll az erdélyiek modernizációtól kevésbé zaklatott időszemléletéhez.

Ha romantikus szerzőt keresünk a nyitraiak és jászberényiek hathónapi olvasmányai között, úgy Sienkiewiczre találunk rá többek olvasmánylistáján. A regény színeváltozásához modernbb hangvétellel járuló Flaubert váltja fel Mikszáthot, a jászberényiek listáján pedig George Sand és a modern lélekábrázolás felé mutató Dosztojevszkij fordul elő. A XX. századi realisták közül Móricz művei szerepelnek a székelyudvarhelyi listán, a nyitrai képzősök Kosztolányi és Németh László regényeit sorolják, a jászberényiek Tamási Áron, Böll és Thomas Mann műveit emlegetik.

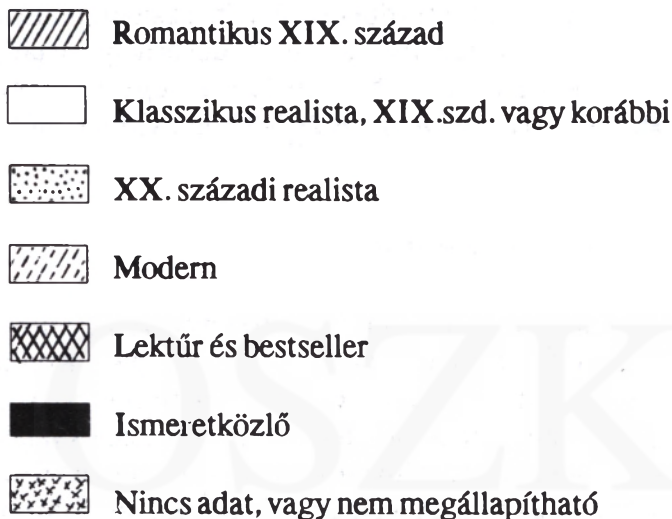
Kortársai vagyunk-e magunknak?

A *modern művek* sávja rendkívül keskeny a székelyudvarhelyiek listáján (2%), a nyitraiakén szélesebb (15%), Konrád, Kafka, Hrabal, Esterházy, Capote, Camus neve fémjelzi e kategóriát. A Jászberényben tanulók a modern művek széles választékát sorolják, féléves olvasmányaik csaknem egynegyed részét (22%) teszik ki a modern művek, mint például Bulgakov Mester és Margaritája, Golding: Legyek ura, Updike: Nyúlcipő, Semp-run: Nagy utazás, Bérceményi Géza: Eldorádó, Salinger, Moravia, Camus, Beckett, Dürrenmatt művei. Tehát megfontolás tárgyává kell tennünk, hogy a Jászberényben tanulók másfélszer annyi modern alkotást olvasnak, mint Nyitrán, és tízszer annyit, mint Székelyudvarhelyen.

Ha valamennyi listán szereplő modern művet 100%-nak vennénk, annak több, mint felét (52%-át) a jászberényi pedagógusjelöltek olvasták; több, mint egyharmadát (38%) a nyitraiak, és csak egytizedét a székelyudvarhelyi tanítóképzősök. Bizonyára a kortárs alkotók és modern művek magyar nyelven kevésbé hozzáférhetők határainkon túl. Másrészt az irodalmi ízlést is jobban kötik a tradíciók, a régebbi szerzők tisztelete, a modern

időkezelés idegenebb a tradíciókat az életformában is inkább őrző székelyföldiek számára.

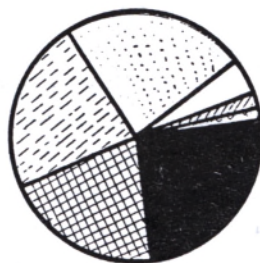
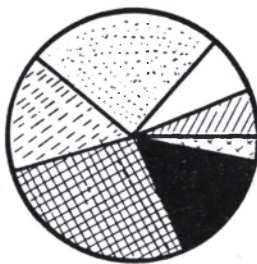
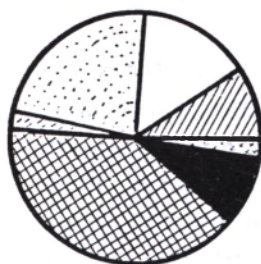
OLVASMÁNYSZERKEZET (Hat hónapi olvasmánylista alapján)

**SZÉKELY-
UDVARHELY**

NYITRA

JÁSZBERÉNY

Hat hónap olvasmányai az idő kódok alapján

	Székely- udvarhely	Nyitra	Jász- berény	Összesen
	%	%	%	%
Ókor	0,1	0,5	0,7	0,4
Középkor	0,5	0,1	0,2	0,3
XVIII. szd. végéig	0,7	3,6	1,0	1,6
XIX. szd.	22,3	10,3	7,4	14,8
XX. szd. első fele	27,4	21,8	17,3	23,0
1951-1980	18,0	27,8	32,3	24,7
1981-	29,4	34,1	40,8	33,9
Nem jellemző	1,6	1,8	0,3	1,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

A XIX. századi és korábbi szerzők művei a székelyföldi pedagógusjelöltek esetében az olvasmányok közel egynegyedét jelentik, ez is archaikusabb ízlésük tükré, míg Nyitrán ez hozzávetőlegesen 15%, Jászberényben pedig csupán 9%.

Megfordul azonban az olvasottsági sorrend, ha a XX. század második felének szerzőire irányítjuk figyelmünket. A Jászberényben tanulók olvasmányainak csaknem háromnegyede a század második felében született mű (40% az 1981 utáni), a szlovákiai olvasmánylistán 62%-kal, a székelyudvarhelyi listán 47%-kal osztoznak a XX. század második felének szerzői.

Fél év olvasmányai az írók nemzetisége alapján

	Székely- udvarhely	Nyitra	Jász- berény	Összesen
	%	%	%	%
magyar	39,6	38,7	35,7	38,3
román	3,8	-	-	1,7
cseh és szlovák	0,1	2,4	-	0,7
volt szocialista országok, SZU, NDK	3,6	5,2	5,3	4,5
egyéb európai orsz.	36,0	30,6	33,8	33,9
Amerika	14,6	21,3	23,8	19,1
Afrika, Ázsia	0,9	0,2	1,0	0,7
Nem jellemző	1,4	1,6	0,4	1,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Az olvasmányok közel 40%-a mindhárom helyszínen magyar szerző műve, a nyugat-európai művek aránya is közel megegyező, határon innen és határon túl, 30-35% között mozog. A román szerzők részesedése Székelyföldön 3,8%, a cseheké és a szlovákoké Nyitrán 2,4%. A leggyakrabban olvasott román szerzők Székelyudvarhelyen: Sadoveanu, Petrescu, Calinescu, Rebreanu. (Mint a csoportbeszélgetés során kiderült, például Sadoveanu A balta c. könyvét csak kevesen olvassák románul, a többség számára a moldvai tájnyelv elemeivel erőteljesen átszőtt stílus követése nehéz, így inkább magyar nyelven olvassák el.)

A Nyitrán tanulók listáján Havel: Lakásszentelő, Hrabal: Gyöngéd barbárok, Véres legendák és egyéb történetek szerepel, a Párizsban élő Kundera: Búcsúkeringő c. műve, és Ludvik Vaculik. Néhányan közülük eredeti nyelven olvasták a műveket.

Amerikai szerzők teszik ki a jászberényi lista negyedrészt, a nyitrai lista egyötödét az erdélyiek listájának kb. 15%-át.

A volt szocialista országok szerzőinek aránya, beleértve a volt Szovjetunió népeit is 5% körül mozog Jászberényben és Nyitrán, Székelyudvarhelyen: 3,6%.

Az eddigi kutatásoknak ellentmond jelenlegi vizsgálati eredményünk, amennyiben a kedvelt szerzők listája nem tér el jelentősen az olvasott szerzők műveitől. Mondhatjuk, hogy az eddig tapasztalt szigorú normativitás feloldódott a nyolcvanas évek végére. A pedagógusjelöltek hozzávetőlegesen azokat a szerzőket olvassák, akiket kedvelnek.

Mindhárom helyszínen az első helyet a magyar nemzeti mítoszt leginkább ápoló *Jókai* köti le, s őt *Mikszáth* követi. A félév során leginkább olvasott művek szerzői között már említést tettünk róluk. Székelyudvarhelyen és Nyitrán *Móricz* és *Gárdonyi* következik a sorban. A Jászberényben tanulókról már utolsó hathónapi olvasmányaik alapján is megállapítást nyert, hogy ízlésük modernebb. Az ő listájuk harmadik helyére az egyperces novelláival új műformát teremtő *Örkény István* neve került, aki Kelet-Közép-Európa groteszk irodalmának Hrabal és Mrozek

mellett egyik legjelentősebb képviselője, s aki kapcsolódik az abszurd dráma irányzatához is.

Kedvelt magyar írók. (Az említések csökkenő rendjében.)

Székelyudvarhely említés- szám		Nyitra említés- szám		Jászberény említés- szám	
1.	Jókai M. 70	1.	Jókai M. 48	1.	Jókai M. 22
2.	Mikszáth K. 38	2.	Mikszáth K. 28	2.	Mikszáth K. 16
	Móricz Zs. 38	3.	Móricz Zs. 17	3.	Örkény I. 14
3.	Gárdonyi G. 21	4.	Gárdonyi G. 15	4.	Móricz Zs. 13
4.	Tamási Á. 16	5.	Szilvási L. 10	5.	Németh L. 12
5.	József A. 7	6.	Esterházy P. 9	6.	Déry T. 10
	Móra F. 7	7.	Berkesi A. 7		Ottlik G. 10
	Rejtő J. 7		Nemere I. 7	7.	Szilvási L. 7
	Sütő A. 7	8.	Fekete I. 6	8.	Berkesi A. 6
	Szilvási L. 7		József A. 6		Lázár E. 6
6.	Berkesi A. 6		Kosztolányi D. 6		Sánta F. 6
7.	Ady E. 5		Rejtő J. 6	9.	Fekete I. 5
	Arany J. 5	9.	Ady E. 5		Gárdonyi G. 5
			Karinthy Fr. 5		Sütő A. 5

Míg Székelyudvarhelyen *Tamási Áront* az 5. helyen egy heterogénebb névsor követi 7-7 említéssel, *József Attilával* és *Móra Ferenc*ccel egy sorban helyezkedik el *Rejtő*, *Sütő András* és a romantikus-kalandos regényciklusával a "komoly" irodalom illúzióját keltő *Szilvási* és a világot szintén erős leegyszerűsítés-sel ábrázoló lektűr író: *Berkesi* következik.

Nyitrán az ötödik helyen álló *Szilvási*, s a 7. helyen álló *Berkesi* és *Nemere* közé *Esterházy Péter* ékelődik, akinek stílusa ízig-vérig modern, s aki az irodalomnak, mint nyelv-művészetnek fontosságát igazolja műveivel és szellemesen, oldottan fogalmaz. A szlovákiai pedagógusjelöltek rangsorának 8. helyére a század feszültségeinek megoldását az irgalom eszméjének kö-zelében kereső *Kosztolányi* kerül *József Attila*, *Fekete István* és *Rejtő Jenő* társaságában, azonos említés számmal.

A Jászberényben tanuló pedagógusjelöltek rangsorában az előkelő ötödik helyre a magasrendű erkölcsiséget, minőséget képviselő hős és a hozzá méltatlan környezet összeütközéseit

ábrázoló *Németh László* került, aki műveiben társadalmi programot hirdet, s kifejezetten tanítani is akar. A hatodik helyen áll *Déry Tibor*, akinek késői műveiben a szabadság és rend problémája parabolisztikusan jelenik meg. Azonos értékű, azaz tíz említést kapott, az írást az élettel egyenrangú cselekvésnek minősítő *Ottlik Géza*, aki erkölcsi mélységgel jellemezhető írásaival, a világról vallott áttételes véleményével a 80-as évtizedben a magyar értelmiség soraiban sok hívet szerzett magának műveivel, s magatartásával egyaránt. A hetedik helyen áll *Szilvási; Berkesi és Lázár Ervin* mellett a nyolcadik helyen osztozik *Sánta Ferenc*, aki talán balladai hangvétellő novelláival, s tényfeltáró, történelmi félmúltat idéző regényeivel érdemelte ki helyét.

A magyar kisebbségi területen alkotó egyetlen "határátlépő" a Herder-díjas *Sütő András*, aki a Jászberényben tanuló pedagógusjelöltektől kapott öt említést.

A könnyebb fajsúlyú könyvek aránya a székelyföldiek olvasmányszerkezetében közel 40%-ot tesz ki, ez Nyitrán csak az olvasmányok egyharmadát, Jászberényben pedig az egyötödét jelenti. Míg a szépirodalom esetében az azonos kategóriába eső műveknél nemcsak mennyiségi, de minőségi, tónusbeli különbségekre lehettünk figyelmesek, a három helyszín összehasonlításában, *alektűrök* és *bestsellerek* tekintetében szinte nüansznyit eltérést sem találunk.

Claire Kenneth divatos könyvei (Éjszaka Kairóban, Randevú Rómában, Holdfény Hawaiiban, Forgó táncparkett), Colleen McCullough, Mittermayer, Cook, Knittel és Lőrincz L. László könyvei határon innen, határon túl elárasztották a könyvárúsító helyeket. Ez tükrözi a nyers piaci viszonyokat, s jelzi, hogy a magas példányszám fogyasztókat keres és talál, mindhárom helyszínen van fogadókészség a tömegkultúra e termékei számára.

A fikciós művek aránya rendkívül erős mindhárom helyszínen. Régebbi vizsgálatok adatai is azt tükrözik, hogy a magyarok olvasmányszerkezetét a szépirodalom és a lektűrök együttesen dominálják.

A francia-magyar 1972-es összehasonlító olvasásszociológiai vizsgálat szerint a szépirodalom aránya Párizsban 34%, a szórakoztató irodalomé 27%, Budapesten a szépirodalom 46%, a szórakoztató irodalom részesedése megegyezik a franciákéval, míg az ismeretközlő művek aránya Párizsban 36%, Budapesten 27%. *

Újabb, nemzetek közötti összehasonlító vizsgálatunk 1986-87-es adatokat rögzített Magyarországon és Finnországban. E szerint a magyarok olvasmányszerkezetében a szórakoztató irodalom, a lektűrök olvasottsága megnőtt: 37,4%, a finneké 29,7%. **

Az ismeretközlő művek a finnek olvasmányainak egyharmadát teszik ki (32,9%), Magyarországon nem egészen egyenget (23,9%). Megállapítást nyert, hogy a magyar olvasói mentalitás inkább expresszív, az élet köznapai gondjaiból kiemelő fikciós művek túlsúlyával, míg a finnek tanulást és munkájukat segítő ismeretgyarapító művek erősebb jelenlétével, az instrumentalista olvasás irányába mozdulnak el. *** Ezek a vizsgálatok azonban a felnőtt lakosság körében folytak.

Jelenlegi, a leendő pedagógusok olvasási kultúráját felderítő kutatásunkat 17-22 éves korú fiatalok körében folytatjuk, az adatfelvétel 1991-ben történt. Az erdélyiek olvasmányainak 90%-a *fikciós mű*, a nyitraiakénak 83%-a, a jászberényieké pedig háromnegyedrészen. A magyarországi pedagógusjelöltek olvasmányjaiban az *ismeretközlő irodalom* aránya megegyezik a felnőttek körében tapasztalt aránnyal, a nyitraiak e szempontból középpontban vannak a nem fikciós művek 13%-os arányával. A székesfehérváriak esetében az ismeretközlő művek aránya nem éri el a 10%-ot sem. Ez az 1960-as évek magyarországi felnőtt lakosság adatainak felel meg.

*Józsa Péter: Magyar és francia olvasók irodalmi értékrendszerei. Kultúra és Közösség 1975/1 sz.

**Lőrincz Judit: La situation actuelle de la sociologie de la lecture en Hongrie in: Theorie, méthodologie et recherche en bibliologie. 8e colloque international de bibliologie. Paris, 1991. Bibl.Nat. 215-220.

***Lőrincz Judit - Pertti Vakkari: Távoli rokonok - közeli barátok. (Magyarok és finnek az olvasásszociológia tükrében). Budapest, 1991. OSZK-KMK. 110 p.

Az 1980-as évek elején magyarországi egyetemisták és főiskolai kollégisták 1728 fős mintáján életmód vizsgálatot folytattak, s ennek keretében az olvasással kapcsolatos néhány adat is szerepelt. Összehasonlításképpen jegyzem meg, hogy a férfiak olvasmányaiban 68% a szépirodalom és 19,4% a bestseller, lektűr, sci-fi, a nők esetében 83,1% a szépirodalom, s a könnyebb fajsúlyú olvasmányok aránya mindössze 7,8%. Ha a fikció együttes arányát nézzük, most már fiúk és lányok adatait együtt kezelve: 85,4%*, tehát valamivel magasabb ez, mint a szlovákiai tanárképzősök körében, s valamivel alacsonyabb, mint az erdélyi tanítóképzősök olvasmányszerkezetében.

Annak ellenére, hogy a kiadási struktúra erősen megváltozott az utóbbi 3-4 évben a non-fiction javára, az olvasmányszerkezet nem jelzi markánsan e különbséget. Az olvasás nem elszigetelt gyakorlat, a valóságos életmód része és az ízlés általános keretei között alakul. Nyugaton a regény egy lassú deklasszáldási folyamaton ment át, ugyanakkor a dokumentumirodalom lassú térnyerése jellemző: az ismeretközlő irodalom olvasása szükségessé vált. Nálunk ugyan megnövekedett az ilyen könyvcímek aránya a megjelentetett művek listáján, olvasásuk azonban nem nőtt együtt fokozottabb jelenlétükkel. A világban való tájékozódás, a társadalomban való mozgás lassan igényli az ismeretközlő könyvet, mint eszközt. Úgy tűnik, hogy a nyolcvanas és kilencvenes évek fordulóján, a társadalmi szerkezet alakulása, az élet különféle területein felmerülő ismeretkövetelmények még leginkább Magyarországon, a Jászberényben tanuló pedagógusjelöltek körében érzékelhetőek, Nyitrán kevésbé és Romániában, a Székelyföldön legkevésbé. A "titokzatos erők tudománya", a parapszichológia területén megjelent könyvek közül szerepel néhány a székelyudvarhelyiek listáján, a nyitrai pedagógusjelölteket a történelmi, néprajzi tárgyú ismereteket terjesztő

*Falussy Béla - Laki László - Tóth Gábor: Egyetemi és főiskolai kollégisták életmódja. Budapest, 1991. Eötvös József Kollégium. 106. p. (Eötvös Füzetek)

könyvek érdeklik, azok közül is leginkább a magyarokkal, a hagyományokkal foglalkozók, például: Az ősi magyar hitvilág, Róheim Géza: Magyar néphit és népszokások, Fülep Lajos: A magyarság pusztulása, Kósa - Szemerkenyi: Apáról fiúra.

Ezoterikus, parapszichológiával foglalkozó könyvek a jászberényiek listáján is vannak, a grafológia, agykontroll is felkeltette érdeklődésüket. Többen említették féléves olvasmánylistájukon Kamarás István: Íme az ember című új szemléletű könyvét, de Kirkegard: Félelem és reszketés c. műve is előfordult, Pease Testbeszéd és Morris: A csupasz majom c. könyve is.

A félévi olvasmányok alapján tehát megkockáztatjuk bátran azt a megállapítást, hogy a fikció jelenléte erős, az ismeret-szükséglet jelenléte viszont nem annyira intenzív, hogy az instrumentalista olvasás felé mozduljanak el szokásaink. A három helyszín fokozatbeli különbsége ellenére megállapíthatjuk, hogy az expresszív olvasás, azaz a fikciós művek erős dominanciája a jellemző.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

THE READING CULTURE OF HUNGARIANS LIVING IN AND OUTSIDE HUNGARY

Summary

In May and June 1991 we made a survey by 1 100 questionnaires in an Eastern region of Transylvania (Rumania) inhabited mainly by Hungarians, in Csallóköz (Zitny Ostrov; Southern Slovakia) and as a control, in certain parts of Hungary, to investigate the current state of the links to national culture and of national identity as reflected by reading habits.

The locations of the surveys were the following: 1. in Rumania: Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc), Zetelaka (Zetea), Zeteváralja (Subcetate/Harghita); 2. in Slovakia: Dunaszerdahely (Dunajská Streda), Nyárasd (Topolníky), Kisudvarnok (Malé Dvorníky), Nyitra (Nitra); 3. in Hungary: Hatvan, Hort, Rózsa-szentmárton and Jászberény.

Basically our investigations were made among the representatives of three strata: the adult population, future pedagogues (students of teachers' training colleges) and secondary-school students.

Besides press and book reading we made research into cultural habits, customs of book purchasing, as well as into the use of the language, into national identity and the value system.

Ferenc Gereben:

Value, identity, reading

**(Survey among the adult
Hungarian population in three countries)**

In 1991 a survey was carried out among the adult population of Hungarian nationality in *Transylvania* (Rumania), *Csal-lóköz* (Zitny Ostrov; Southern Slovakia), and in Hungary. 460 questionnaires were filled out in people's homes. In all the three countries small towns with 20-30 thousand inhabitants and two villages had been selected as the spots of the investigation.

The survey was made in communities where the Hungarian ethnic group was in majority. We must, of course, be aware that these regions have got a potential to perform better in the usage of the Hungarian language, in schooling in the mother tongue, in the reading culture, than do those where Hungarians live dispersedly.

As regards the number of children, the sample group interviewed in Transylvania took the lead; meanwhile the Slovakian group took the lead so far as the convenience of their flats/houses are concerned, followed by Hungary, and Transylvania was lagging far behind.

Investigating the intragenerational mobility of the 460 adults interviewed, i.e. the social realignment as compared to the original occupation, we found that the interviewees in Hungary showed the greatest mobility. The minority position seems to hinder the opportunities of social progress.

We compiled a list of various requirements on what should be given to children as provisions for their future life, what they should learn in the paternal home. The interviewees had to select

from this list the requirement which they considered the most important.

The values selected by respondents in Hungary seem to be more *pragmatic*, closer to everyday life and utilitarianism than those selected in the other two regions, and do not exclude (mainly practically oriented) information needs either.

Among Hungarians living in Slovakia the outlines of a middle-class value system were unfolding, in which the desire of self-assertion is associated with considerable interest in culture and a certain extent of self-esteem.

The value system of respondents representing Transylvania (Rumania), including the desire to work, readiness to adapt and accommodate oneself, considerable affinity towards reading culture, strong affinity towards religion; on the other hand: relatively weak desire to gain knowledge and underdeveloped tolerance may be characterized as a *traditional*, "pre-modern" world of values, accepting even social mimicry under the pressure of the minority status.

The ratio of those having not been baptized was the lowest among those interviewed in Transylvania. The total proportion of those religious either according to the teaching of churches or "in their own way" was 60% in the Hungarian sample group, 56% in Slovakia. It was, however, very high in Transylvania: 82%; Hungarians living there preceded the other two regions considerably, especially in the field of "clerical" religiousness.

We asked the interviewees the question: "*What does it mean for you to be Hungarian?*" It was an open question, the answers to which were analyzed in the dimension of emotional attitude. A *negativistic* approach to the image of being Hungarian (aversion, approaching from associated negative experience) was met almost exclusively in Hungary. Indifference was shown to the national status twice as many times in Hungary as in e.g. Transylvania. The *feeling of belonging to somewhere* was a typical answer of the inhabitants of Hungary, too. The response type *accepting Hungarian nationality in spite of difficulties*, at

the cost of struggle occurred in the greatest proportion in Transylvania (with Hungarians living in Rumania). In Slovakia (in Csallóköz) a less heroic version of national identity but also *accepting* Hungarian nationality - *with positive feelings* - was dominating.

Another question related to Hungarian national identity regarded the image of the future: *"How do you see the distant future of Hungarians?"* Hungarians living in Slovakia were found to be the most optimistic, they were followed closely by Transylvanians, and - falling much behind - *by Hungarians who are the most pessimistic*.

We found in all the three regions that behind the extreme pessimism there is a reading behaviour in which books are hardly or not read, while the taste of those reading is oriented toward entertaining literature (light reading). The chance of optimism - perhaps somewhat surprisingly - has increased together with the extent of reading frequency (except for Hungary), and with the rise in the taste level.

Describing the survey we mentioned already that we had selected locations where the mother tongue of the majority of the population is Hungarian. It cannot be therefore surprising that almost 9/10 of the respondents in Slovakia and Transylvania speak mostly Hungarian at their workplaces, in shops and offices, in the family and among friends.

The issue of the language of education is far more complex than the everyday use of the language. The primary (elementary) school was accomplished in their mother tongue by 9/10 of the respondents in Slovakia, and by 95% in Transylvania. In the schools of higher level the situation was already worse: among the interviewees only 2/3 of those with vocational training and 77% of the one-time students of secondary schools (grammar schools) could pursue their studies in Hungarian. The graduates of colleges and universities are in the worst situation: only 16% of them could follow their studies in Hungarian.

It is easy for anyone to become a blue-collar worker in one's mother tongue (at least in regions where Hungarians are in a majority) but to continue one's studies, to progress, it is inevitable to speak the language of the country's majority. This proletarianization seems for the time being to be a normal concomitant of minority status in East-Central Europe.

There are substantial differences in the *structure of cultural activities* in the three regions. The list of activities in Hungary is led by television and the other telecommunication media. The list in Slovakia starts with reading newspapers; reading fiction occupies the second place. In Transylvania fiction came up already to the first place. The lists in Transylvania and Slovakia indicate a relatively high status of reading, while the structure of activities in Hungary is illustrative of the dominance of audiovisual culture.

Daily papers and monthly magazines are least read in Hungary, weeklies in Transylvania, Slovakia takes the first place in the reading of all the three categories (dailies, weeklies, monthlies).

The percentage of those not reading books was the highest in the Hungarian sample, however, the differences are not dramatic at all. They are greater as far as *readers' interest and taste* are concerned. Readers' interests (and let us add: cultural profile) in the various regions differ considerably. In the Hungarian region a rather commercialized mixture of thrillers, emotional love stories and adventure novels was strongly preferred together with non-fiction of a technological nature. In the two regions outside Hungary historical subjects and fiction ranked before commercialized literature (especially in Transylvania where both categories were mentioned most frequently); the same holds true for biography which had not been among the first five types of reading in the Hungarian list. Among the Hungarians living outside Hungary fiction seems to be more greatly esteemed, it is considered in East-Central Europe - traditionally - as the master of living (or rather that of surviving) and political action.

As regards the distribution of readings according to their *date of writing*, in Hungary recent works (written during the 10-15 years preceding the survey) are coming to the fore, and the literature of the last century (and older literature) is being driven to the background. Both processes appear to a much smaller extent in the two survey regions outside Hungary: there, as a rule, books written somewhat earlier are read.

Distribution according to the *authors' nationality* testifies that about 50% of books read in Hungary, Slovakia and Transylvania was written by Hungarian authors. The interest in Western-European literature seems - unfortunately - to be decreasing, while the interest in American literature has considerably increased. This phenomenon is the least perceivable in Transylvania. To sum up, isolation makes Transylvania not only more conservative, but it also saves it from extensive Americanization and the associated phenomena of commercialization.

If we take *style* as the structuring principle of the reading material we find that in Hungary the ratio of romantic, 19th and 20th century classical realist and valuable modern works is decreasing, and that of entertaining literature is increasing. These trends are not at all or hardly perceivable outside Hungary: the interest in classics is much greater in Slovakia and is especially high among Hungarians living in Transylvania; light reading and best-sellers are the most popular in Hungary, followed - with a substantial difference - by Slovakia, and finally, Transylvania. Consequently, the most commercialized region is Hungary, the least commercialized one is Transylvania, an island in many respects.

Attila Nagy:

Reading culture and national identity

We tried to formulate some relationships which seem to be apt for generalization reviewing the answers of secondary-school students in three small towns (Dunaszerdahely [Dunajská Streda], Hatvan, Székelyudvarhely [Oderheiu Secuiesc]) - of a hundred 17-year-old students of secondary grammar schools in each country.

Owing to the random sample most of the sociological characters of the interviewees (distribution by sex, educational attainment of parents, their occupation) do not differ considerably.

After the peace treaties closing World War I a range of administrative measures (the closing of schools, libraries, theatres, limitation in book publishing, etc.) have rendered it difficult to maintain, or at least to save the Hungarian-language culture in the territories of our survey. (It was prohibited to use the Hungarian names of towns, streets, squares; these names were changed; the registration of Hungarian forenames was hindered, etc.) It was right therefore to put the question: what was lost, broken, and what is preserved from the vivid pulsation of the culture in their mother tongue by Hungarians having got into minority position (living in the regions concerned isolated, in one block, still outside the borders of the mother country)?

The numerical data gained from the answers to three questions (regarding free-time activities, the value system and value recognition skills) provided strong evidence as to the continuity of cultural processes. No significant differences could be revealed in the data collected from young people in the three towns (three countries) even when submitting the data to the strictest mathematical tests.

First we inquired about the motives of reading. The young people were asked to finish the sentence "From a good novel I expect that..." relying on a choice of 12 motives.

The motives of recreation and relaxation were regarded most important in Hatvan; entertainment, recreation and delighting - in Dunaszerdahely; acquisition of knowledge, confirmation, novelty, setting an example, self-justification and the revelation of relationships (i.e. the range of motives leading to more valuable works) in Székelyudvarhely. To the question about the partners of discussing books one tenth of those from Hatvan could not name anybody, from among those interviewed in Székelyudvarhely just one person could do so. (Interestingly, the answers of the inhabitants of Csallóköz are to be found time and again in the middle.) Almost everybody shares his/her experience with members of a group of contemporaries, they are followed by parents, and even with Transylvanian students, who responded with the highest frequency, only 11% mention pedagogues and two of them librarians respectively. In the other two towns only 5-6% mention pedagogues and librarians.

Reviewing the reading materials of the last 6 months we refer first to quantitative differences (in Székelyudvarhely the reading of almost 9, in the other two locations of hardly 7 works are mentioned). On the other hand, the arrangement of the table - by the way, not for the first time - recalls in the reader the continuity of Hungarian culture, the transborder force of cultural processes, the almost identical trend of changes in taste. There were 70 years of confused and whirling history; there is now a distance of 700 kilometres with borders open or closed to a varying degree, nevertheless, the attraction of written word could not be destroyed, perhaps not even broken. At least where Hungarians still live in a unified mass, where Hungarian pedagogues are teaching, where there are (or perhaps there will be again) home and public libraries with works in Hungarian.

Almost half of the current reading materials consist of light reading (Berkesi, Cook, Kenneth, Mitchell, Szilvási), thrillers (Christie, King, Lőrincz) and science fiction (Asimov, Lőrincz, Nemere). Together with novels for young girls (Denise, Romana, Tiffany, etc.) they even surpass the "half-way line" (54%) in Dunaszerdahely.

We have been experiencing for more than two decades now that classical and romantic works are being ousted and this trend is strengthening. While in 1983 one tenth of the current reading materials of secondary school students belonged to the genre of entertainment, according to our data this ratio has multiplied as compared to what it used to be. The occurrence of non-fiction is strikingly low (it can to some degree be explained by the impeded acquisition opportunities of those living outside Hungary), and the demand for valuable contemporary works constitutes 1-4%. The feeling that something is missing grows even stronger if we remind the reader that young people of 17 years, short before making their career decisions, were interviewed in all the three towns in May, 1991.

To sum up all, with full knowledge of the lists demonstrated and of the entire data set, we can declare: students in Transylvania were more demanding, more interested in and responsive to the works of classical Hungarian literature than were those in the other two towns. Let us call the attention to the weakness of the bridges between national cultures experienced here, to that "the footbridges are narrow and fragile": only 6 out of the 247 mentions in Székelyudvarhely referred to Rumanian authors and 17 out of the 248 mentions in Dunaszerdahely referred to Czech and Slovakian authors. (Here we inquired specifically about favourite authors.)

The pillars of national identity

We know from the findings of social psychology that long lasting unfavourable condition of the social stratum or group

serving as the frame of identification represents stronger "imperative force". As a result, it mobilizes greater motivational power for the realization of identification performance.

The more the mobility of the given strata is impeded, and the more limited its chances to remedy complaints are, the greater the extent of identification will be. (Relations, contacts within the group, within the strata are at the maximum; among the groups - in turn - they are at the minimum.) In such a case susceptibility to the identity models offered is becoming stronger. Thus, the steady pressure on or discrimination against national minorities arouse people's interest in the elaboration of national-ethnic identity, the reception and inclusion of adequate identity models. The reading of the classical Hungarian literature, e.g. Jókai, Mikszáth, Tamási, Sütő, Móricz, Petőfi, A. József, etc. offers excellent means for the integration of models serving the identity consciousness wanted. So can (and will!) defeat become a victory.

"What does it mean for you to be Hungarian?" - was the next question. We carried out content analysis: language, literary culture, history, solidarity were more frequently mentioned by those living outside Hungary; while the respondents from inside Hungary interpreted more frequently the situation perceiving it as a natural potentiality, and mentioned service to the country.

Our question "How do you see the distant future of Hungarians?" resulted in a variety of sometimes multi-sentenced answers. The ratio of non-respondents was less than 10%, and only every fifth young man reacted with an elusive reply from among those living outside Hungary, thus signaling distinctly their delicate situation.

The first and fifth lines give strong and unanimous evidence that it is those who trust in the survival, the promising future of the nation most, who have all chances for "dying of it", who are living today (in 1991-92) under the most severe conditions from the financial, moral and political points of view. Nevertheless, they have got determination, will to live, com-

posedness, faith in the future. One third of the Transylvanians believe in their future without conditions, while in the other two countries only every fifth interviewee holds the same view.

The future of Hungarians

	Hatvan	Duna- szerdahely	Székely- udvarhely
%%%			
1. Inevitable failure	11	3	1
2. Possible failure	11	4	10
3. Uncertain	20	15	16
4. Chance for emergence 2939 25			
5. Inevitable success	20	21	33
6. No answer or could not be evaluated	9	18	15

Referring again to what has been described earlier (that in groups which have been in an unfavourable situation for a long time internal communication increases, outside communication decreases, the identity of the group becomes stronger, the sensitivity to identity models grows) we are inclined to read from our data the outlines of a new peculiarity which is worth mentioning: this more elaborate "we-consciousness", more definite self-image of individuals may result in the strengthening of responsibility and, at the same time, a more optimistic image of the future.

There are some questions arising simultaneously. Why are we, Hungarians living in Hungary the most pessimistic? Would just the future deterioration of economic, political conditions, the strengthening of threats suffice for making a considerable part of the population optimistic? Or are there perhaps other mechanisms and interests in the background, or on the surface, well seen, of a major part of the press? And what is most important: do our data provide a sufficient basis for rejecting the "escape consciousness" formulated by András Sütő? While there is an exodus, while in the first half of 1991 "there were almost 4000 abortions in Hargita county (Rumania) alone, at the same time at least 100 congregations are without pastor, and at the start of the

school-year ca. 700 (!) teachers' posts have not been filled in..." For those who should be there by their mission, education, have escaped from themselves and from those given in their charge. We cannot therefore think of confutation for the time being. Our data carry, however, some warning for us, Hungarians living in Hungary as well. Are we strong enough in spirit, in our way of thinking, in the Hungarian language, in mentality and in our will to survive to knock at the door of the European Community? Are we aware deep enough that we may have a chance to act as an equal partner only if we are strengthened in our national identity as Hungarians?

Judit Lőrincz - Ferenc Vidra-Szabó: Future pedagogues living in and outside Hungary

In 1991 we made interviews by questionnaire among 271 future pedagogues, whose mother tongue was Hungarian, in Hungary, Transylvania (Rumania) and Slovakia. In Hungary we interviewed 84 students of the Jászberény teachers' training college; in Nyitra (Slovakia) 90 students of the teachers' training college; in Transylvania, in Székelyudvarhely 97 students of the secondary teachers' training school. In the first place we wanted to know what the would-be pedagogues of the turn of the millenium have up their sleeves. To put it in another way: what is characteristic for the culture of the future intermediaries of culture; which values do they consider important, to be transferred; what is the place of culture, education, reading and national identity in their value system.

We found that during their socialization in childhood the members of all the three groups received the cultural impulses which they could rely on later. In most families there was a conscious transfer of culture: besides telling tales in the evening, parents saw to it that children learn to read before school. The importance of making the child acquire the written culture in early childhood is underlied by the fact that the members of all the three groups mention reading most frequently among favourite free-time activities in childhood.

In choosing their career those living in Transylvania seem to be the most conscious: 52% of their parents had intended that their children become pedagogues, and 77% of the respondents declared to have prepared for the teachers' profession already in their school-years. Those studying in Nyitra have been least con-

scious in their career choice: 16% of parents and 54% of children had leanings toward the teachers' career. Most of the Transylvanian and Slovakian students wish to work as a pedagogue after completing their studies (77 and 76% resp.), while only half (51%) of those from Jászberény responded so.

Language use was an important aspect in our survey. The interviewees spoke almost exclusively Hungarian in their childhood at home, in the narrowest family in both locations outside Hungary: their ratio being 99% in Nyitra and 97% in Székelyudvarhely. The most characteristic feature of present language use is that in the narrow family circle Hungarian is spoken. In the frequency of the use of the Hungarian language the family is followed by friends, classmates: Hungarian is spoken exclusively in Nyitra by 31%, in Székelyudvarhely by 59%. As regards the others: 61 and 39% resp. speak mainly Hungarian, sometimes the language of the country in question. In shops and offices the situation is quite different.

The difference is due to Székelyudvarhely being purely Hungarian, while Nyitra is all Slovakian. In Nyitra 54% of students speak mainly Slovakian in offices and shops, 33% of them mainly Hungarian and occasionally Slovakian, 7% only Hungarian, 2% only Slovakian. The corresponding ratios for Székelyudvarhely: 79% of the respondents attend to their business and do shopping mainly in Hungarian and occasionally in Rumanian; 15% mainly in Rumanian and occasionally in Hungarian; finally, 2% only in Rumanian.

Reading is the most liked free-time activity in all the three locations, similarly to the ranking in childhood. Then come listening to music, sports and needlework, and in Nyitra amateur art. Being together with the family, visiting theatre and cinema are lagging behind in the ranking. The number of those declaring themselves to be regular readers was highest in Székelyudvarhely (81%), it was followed by Jászberény with 70%, finally in Nyitra this ratio was 61%. (Regular readers were defined as those who read at least one book a month besides textbooks!) Others

included themselves in the category of "occasional" readers, what means roughly that they read one book per quarter.

Book reading, the use of books to be found at home develops along the behaviour patterns of parents; secondary socialization, school-years can establish these values, or can confirm them. We presumed that those choosing the career of pedagogues are not on bad terms with writing, reading.

We wondered if future pedagogues have got a memorable reading experience from their primary-school years. Most of those in Transylvania (ca. 93%) have got a reading experience, of which they think with pleasure; so do 87% of the Nyitra students. Among the students of the Jászberény teachers' training college there are twice as many having no memorable reading experience in childhood as among those in Transylvania. Almost half (44%) of the reading materials in childhood are made up of novels for young people, one fifth of classical works, the ratio of tale books being as little as 15%.

Our data were collected in May 1991. We analyzed the books read looking back to the former half year, i.e. to the turn of 1990-91, and compared them on the bases of their quantity, type, the authors' nationality and the date of writing. Summing up we can state that while those in Transylvania "cope" with almost two books a month on the average, Slovaks and the Hungarian group read only one book.

In the list of half year's reading materials there are not only quantitative differences, but also characteristic ones according to types. Nearly a quarter of the reading materials of Transylvanian students is made up of 19th century romantic and classical realist works; the same being 13% with the Slovakian students, while with the Hungarians it is as little as 7%. The range of modern works is extremely narrow in the list of those in Székelyudvarhely (2%), wider in that of those in Nyitra (15%), while those studying in Jászberény enumerated a wide choice of modern works coming up to almost a quarter of their half-year reading list. The works of 19th century and earlier authors make up nearly

a quarter of the reading materials of the future pedagogues of Transylvania. We can therefore state relying on the time code of reading materials that their taste is more archaic; in Nyitra ca. 15%, in Jászberény only 9% is the ratio of pre-19th century works. If we analyze the frequency of reading of the authors in our century, and especially in the second half of the century, those studying in Jászberény take the lead, they are followed by those in Slovakia, and those in Székelyudvarhely bring up the rear, as they read the least contemporary authors.

Nearly 40% of reading materials are the works of Hungarian authors in all the three locations, the ratio of Western European works being approximately the same in and outside Hungary, 30-35%.

Light reading makes up nearly 40% in the reading structure of those in Transylvania, in Nyitra - just one third, in Jászberény - one fifth.

Although the structure of publishing has changed considerably in the last 3-4 years in favour of non-fiction, its reading has not increased in direct ratio to their presence. Fiction is present on a large scale, but the need for knowledge is not yet intensive enough to move our habits towards instrumental reading. In spite of the different extents in the three locations we can conclude that expressive reading, i.e. the strong dominance of fiction works is characteristic.

1991 májusában és júniusában 1100 db kérdőív kitöltésével felmérést végeztünk Székelyföld, Csallóköz és kontrollként Magyarország egy-egy meghatározott körzetében, hogy az olvasási szokások tükrében vizsgálat tárgyává tehessük a nemzeti kultúrához való kötődés, a nemzeti azonosságtudat aktuális állapotát az adott terepeken.

Helyszíneink voltak Romániában: Székelyudvarhely, Zetelaka, Zeteváralja; Szlovákiában: Dunaszerdahely, Nyárasd, Kisudvarnok, Nyitra; Magyarországon: Hatvan, Hort, Rózsaszentmárton és Jászberény.

Alapvetően három réteg vizsgálatára vállalkoztunk: felnőtt lakosság, leendő pedagógusok (tanítóképzős hallgatók) és középiskolások.

A sajtó- és könyvolvasási szokásokon kívül vizsgáltuk a művelődési, könyvbeszerzési szokásokat is, valamint a nyelvhasználat, a nemzeti identitástudat kérdését és az értékrendet.